

**İLKOKUL 3. VE 4. SINIF
ÖĞRENCİLERİNİN
AKRAN ZORBALIĞINA İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ**

Mustafa KUTLU
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nezahat Hamiden KARACA
Eylül, 2020
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN AKRAN
ZORBALIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN
İNCELENMESİ**

Hazırlayan
Mustafa KUTLU

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nezahat Hamiden KARACA

AFYONKARAHİSAR 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Akran Zorbalığına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../09/2020

Mustafa KUTLU

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖZET

İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN AKRAN ZORBALIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Mustafa KUTLU

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI

Eylül, 2020

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nezahat Hamiden KARACA

Bu araştırmanın amacı okullarda yaşanan akran zorbalığının önlenmesi ve müdahale edilmesine yönelik ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin görüşlerinin incelenmesidir. Araştırma, 2019-2020 Eğitim Öğretim yılı, Afyonkarahisar ili İscehisar ilçesinde üç farklı devlet okulunda öğrenim gören 96 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinden zayıf deneysel yöntemle tek grup öntest-sontest desen kullanılarak araştırmanın modeli desenlenmiştir. Yürütülen çalışmanın verileri açık uçlu anket formları kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmacı tarafından “Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı” hazırlanmış ve yine araştırmacı tarafından hazırlanan “Öğrenci Görüş Formları” sekiz oturumluk eğitim programı öncesinde ve sonrasında uygulanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin görüş formlarından elde edilen sonuçlara göre öğrenciler, zorbalığı eğitim programı öncesi “Kavga etmek”; eğitim programı sonrası “Güç dengesizliği” olarak ifade etmişlerdir. Zorbalıkla en çok “Bahçede”, “Okula gelip giderken” karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Eğitim programı öncesi “Oyun içindeki tartışmaların” zorbalığa neden olduğunu belirtirken; eğitim programı sonrasında ise “Nedensiz yere itme vb.” davranışların zorbalığa neden olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrenciler, öğretmenlerinin “Uyararak, kızarak” zorbalığa müdahalede bulduklarını belirtmişlerdir. Zorbalığın önlenmesine yönelik neler yapılabileceği konusunda öğrenciler, birbirlerine karşı “saygılı ve anlayışlı olunması” gerektiği görüşünü savunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, eğitim programı, öğrenci görüşleri.

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF PRIMARY SCHOOL 3rd AND 4th GRADE STUDENTS' VIEWS ON PEER BULLYING

Mustafa KUTLU

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF BASIC EDUCATION**

September, 2020

Advisor: Asst. Prof. Dr. Nezahat Hamiden KARACA

The aim of this study is to examine the opinions of 3rd and 4th grade primary school students on the prevention and intervention of peer bullying in schools. The research was conducted with 96 students studying in three different state schools in Iscehisar district of Afyonkarahisar province in 2019-2020 academic year. The model of the research was patterned using a single group pretest-posttest design with a weak experimental method, one of the quantitative research methods. Data from the study was obtained using open-ended questionnaire forms. A "peer bullying awareness training program" was prepared by the researcher and "Student Opinion Forms" prepared by the researcher were applied before and after the eight-session training program. According to the results obtained from the students' opinion forms as a result of the research, students stated that "fighting" before the education program; they expressed it as "power imbalance" after the training program. They stated that they mostly encountered bullying in "In the Garden", "When coming and going to school". While he stated that "discussions in the game" before the training program caused bullying; after the training program, "pushing for no reason, etc." they stated that behaviors cause bullying. The students stated that their teachers intervened in the bullying by "warning them, getting angry". The students stated that they should be "respectful and understanding" towards each other about what can be done to prevent bullying.

Keywords: Peer bullying, educational program, student views.

ÖN SÖZ

Araştırmada ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin akran zorbalığına ilişkin görüşleri incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın yapılabilmesi için tarafımda hazırlanan akran zorbalığı eğitim programının belirlenen okullarda uygulanmasına olanak sağlayan İscehisar İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ve ilgili okul müdürlüklerine, eğitim programı boyunca bana öğretmenliğin hazzını yeniden tattıran tüm öğrencilere teşekkür ederim.

Çalışma süreci boyunca, çalışmanın tüm aşamalarında bilgi, birikim ve deneyimlerini benimle paylaşan, görüş ve önerileriyle araştırmama yön veren değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nezahat Hamiden KARACA'ya ve çalışmama ilham kaynağı olan Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR hocama şükranlarımı sunuyorum.

Tez süresince maddi manevi desteğini benden esirgemeyen ve tüm kalbiyle yanımda olduklarını hissettiğim canım ailem, sevgili eşim Naile KUTLU ve canım oğullarım Muhammed Kerem ve Ömer Eren'e; bu günlere gelmemde çok emeği olan anneme ve babama çok teşekkür ediyorum. Yıllarca evimizi mutlu ve neşeli kılan kardeşlerimi de unutamam. İyi ki varsınız. Son olarak gölgesi altında büyüdüğüm, ailemizin çınarı, rahmetli babaannemi minnetle ve özlemle anıyorum.

Mustafa KUTLU
2020, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ.....	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

1. ZORBALIK VE ŞİDDET NEDİR?	8
1.1. ZORBALIK VE CİNSİYET İLİŞKİSİ	12
1.2. ZORBALIĞIN GERÇEKLEŞTİĞİ YERLER	13
1.3. ZORBALIĞA İLİŞKİN YANLIŞ ALGI, İNANÇ VE DÜŞÜNCELER.....	13
2. ZORBALIKLA İLGİLİ KURAMLAR.....	14
2.1. SOSYAL ÖĞRENME KURAMI.....	14
2.2. SOSYAL BİLGİYİ İŞLEME KURAMI	15
2.3. ZİHİNSEL ÇERÇEVE KURAMI.....	16
2.4. AHLAK GELİŞİMİ KURAMI	17
2.5. EKOLOJİK SİSTEMLER KURAMI.....	17
3. İLKOKUL ÇOCUKLARININ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ	19
4. ZORBALIK VE ŞİDDETİN BELİRTİLERİ	20
5. ZORBALIK VE ŞİDDETİN NEDENLERİ	21
6. ZORBALIK TÜRLERİ	22
6.1. FİZİKSEL ZORBALIK.....	22
6.2. SÖZEL ZORBALIK	23
6.3. SOSYAL DUYGUSAL ZORBALIK	23
6.4. SİBER ZORBALIK.....	24
7. ZORBALIK ROLLERİ VE ÖZELLİKLERİ	24
7.1. ZORBALAR.....	25
7.2. KURBANLAR	26
7.3. ZORBA-KURBANLAR	27
7.4. SEYİRCİLER	28
8. ZORBALIK VE ŞİDDETİN SONUÇLARI.....	28
9. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	30
9.1. YURT İÇİNDE YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	30
9.2. YURT DIŞINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	36

İKİNCİ BÖLÜM YÖNTEM

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	43
2. ÇALIŞMA GRUBU	43

3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	45
4. VERİLERİN TOPLANMASI	49
5. VERİLERİN ANALİZİ	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR

1. AKRAN ZORBALIĞININ TANIMINA İLİŞKİN BULGULAR.....	53
2. OKULLARDA YAŞANAN ŞİDDET TÜRÜNE İLİŞKİN BULGULAR.....	57
3. ÖĞRENCİLERİN ZORBACA DAVRANIŞLARA VERDİKLERİ TEPKİYE İLİŞKİN BULGULAR	59
4. ŞİDDETİN NEREDE VE NE ZAMAN OLDUĞUNA İLİŞKİN BULGULAR ..	65
5. ÖĞRENCİLERİN MÜDAHALELERİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	67
6. OKULDA ŞİDDET UYGULAMA NEDENLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	70
7. ÖĞRETMENLERİN MÜDAHALELERİNE İLİŞKİN BULGULAR	73
8. ŞİDDETİN AZALTILMASI İÇİN ALINABİLECEK ÖNLEMLERE İLİŞKİN BULGULAR	76
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	81
KAYNAKÇA.....	90
ÖZGEÇMİŞ	102

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Tek grup öntest-sontest desen.	43
Tablo 2. Araştırma Öğrenci Grubu	44
Tablo 3. Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı Amaçları	48
Tablo 4. Eğitim Programı Uygulama Takvimi	50
Tablo 5. Öğrencilerin Akran Zorbalığının Tanımına İlişkin Ön Görüşleri	53
Tablo 6. Öğrencilerin Akran Zorbalığının Tanımına İlişkin Son Görüşleri	55
Tablo 7. Öğrencilerin Okulda Yaşanan Şiddet Türlerine İlişkin Ön Görüşleri	57
Tablo 8. Öğrencilerin Okulda Yaşanan Şiddet Türlerine İlişkin Son Görüşleri.....	58
Tablo 9. Öğrencilerin Hangi Zorbaca Davranışa Uğradığına İlişkin Görüşleri.....	59
Tablo 10. Öğrencilerin Zorbalığa Nasıl Tepki Verdiklerine İlişkin Ön Görüşleri	61
Tablo 11. Öğrencilerin Zorbalığa Nasıl Tepki Vereceklerine Son İlişkin Görüşleri.....	62
Tablo 12. Öğrencilerin Nerelerde Zorbalığa Uğradıklarına İlişkin Görüşleri	65
Tablo 13. Öğrencilerin Ne Zaman Zorbalığa Uğradığına İlişkin Görüşleri	66
Tablo 14. Öğrencilerin Zorbalığa Müdahalelerine İlişkin Ön Görüşleri	67
Tablo 15. Öğrencilerin Zorbalığa Müdahalelerine İlişkin Son Görüşleri.....	68
Tablo 16. Öğrencilerin Şiddet Uygulama Nedenlerine İlişkin Ön Görüşleri	70
Tablo 17. Öğrencilerin Şiddet Uygulama Nedenlerine İlişkin Son Görüşleri	72
Tablo 18. Öğretmenlerin Müdahalelerine İlişkin Ön Görüşleri.....	74
Tablo 19. Öğretmenlerin Müdahalelerine İlişkin Son Görüşleri	74
Tablo 20. Öğrencilerin, Şiddetin Azaltılmasına Yönelik Önlemlere İlişkin Ön Görüşleri	77
Tablo 21. Öğrencilerin, Şiddetin Azaltılmasına Yönelik Önlemlere İlişkin Son Görüşleri	77

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

%: Yüzde

&: ve

Akt.: Aktaran

Ed.: Editör

f: Frekans

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

PDR: Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik

RAM: Rehberlik ve Araştırma Merkezi

SEG: Sosyo-Ekonomik Grup

TDK: Türk Dil Kurumu

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

UNICEF: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu

vd.: Ve diğerleri

GİRİŞ

Son yüzyıldaki değişen yaşam koşulları, birçok alanda olduğu gibi birey ve toplum hayatında da değişikliklere yol açmaktadır (Gülay, 2008; Başar ve Çetin, 2013). Teknolojinin gelişimiyle birlikte insan ilişkileri ve sosyal birliktelikler azalmakta, iletişim araçları tercih edilmektedir. Geleneksel toplumdan günümüz toplumuna geçişte bu durum olumsuz bir gelişme olarak görülmektedir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Başar ve Çetin, 2013). Örneğin günümüz toplumunda, madde ve teknoloji bağımlılığı, eşler arasındaki anlaşmazlıklar, saldırganlık gibi davranışlar olumsuzluklar arasında yer almaktadır. Başta şiddet olmak üzere tüm bu olumsuz gelişmeler, bireysel, toplumsal ve hatta evrensel bir problem haline dönüşmektedir (Başar ve Çetin, 2013). Bu problemleri ancak sağlıklı toplumlar çözebilmektedir (Kocacık, 2001). Toplum, tüm bu sorunlara çözüm üretmeyi gerekli kılmakta; eğitimin önemini bir kez daha öne çıkarmakta, ailelerden ve okullardan beklentileri artırmaktadır.

Bireyin, doğumundan itibaren ilk eğitim yeri ailesidir. Bireyin, aile bireyleri ile sıcak ilişkiler içerisinde olması, orta çocukluk ve ergenlik dönemlerinde olumlu akran ilişkileri göstermesini sağlamaktadır (Polat ve Güldoğan, 2016). Aileden sonra toplumsal ilişkileri ve sosyal hayatı öğrenebildiği, akranlarıyla en yoğun iletişim ve etkileşim içerisinde olduğu ortam, okullar olarak görülmektedir. Çocuğun, okulun ilk yıllarında yaşayacağı olumlu akran ilişkileri, sosyal etkileşim ve ilişkilerinin olumlu olmasının yanında; aynı zamanda çocuğun ileriki yaşamında sosyal-duygusal ilişkilerine de olumlu olarak etki edebilmektedir. Okul hayatında akran ilişkileri önemli bir yer tutmakta ve çocuklar, okul ile birlikte gerçek akran ilişkilerini deneyimlemeye başlamaktadırlar. Çocukların gelişimlerinin desteklenmesi ve okula uyum süreçlerinin daha çabuk olması, başta akranları ve sınıf ortamı olmak üzere olumlu okul ortamına bağlı olmaktadır (Atış-Akyol, Yıldız ve Akman, 2017).

Okulun temel amaçlarından biri çocukların sosyalleşebilmeleri ve toplumun bir parçası olduklarını kavrayabilmelerini sağlamaktır; ancak çocukların akranlarıyla ilişkileri her zaman istenilen şekilde olmamaktadır. Çocuğun okul yıllarında yaşayacağı olumsuz akran ilişkileri, ileriki yaşamında akademik başarısına ve sosyal-duygusal gelişimine zarar verebilmektedir (Atış Akyol vd., 2017). Örneğin çocukların okulda yaşanan olumsuz akran ilişkilerine maruz kalması, onların okula karşı olumsuz tutum geliştirmelerine neden olabilmektedir. Okullarda akranlar arasında yaşanan ve çocukların okula karşı olumsuz tutum geliştirmelerine neden olan en önemli etken akran

zorbalığı olarak görülmektedir. Akran zorbalığı, güçlünün zayıfı devamlı ve kasıtlı bir biçimde rahatsız etmesi olarak belirtilmektedir (Ayas ve Pişkin, 2011; Üstündağ-Şener, Başar, Şen ve Göncü, 2015).

Akran zorbalığı, yıllardır okullarda yaygın bir sorun olarak belirtilmektedir (Tompson, 2019). Okullarda akran zorbalığı olgusu ile ilk olarak 1970'lerde İskandinav ülkelerinde karşılaşılmaktadır (Olweus, 1993; Stockdale, Hangaduambo, Duys, Larson & Sarvela, 2002). Günümüzde ise birçok bireyin belki de okul yıllarında zorba, kurban, zorba/kurban ya da seyirci olarak zorbalıkla ilgili bir anısı bulunmaktadır (Ayas ve Pişkin, 2011). Ancak bireyler zorbalık yaşadıklarında bunun farkına varamamaktadırlar. İlkokul yıllarında öğrencilerin akran zorbalığı konusunda bilinçlendirilmeleri ve bilgilendirilmelerinin, zorbalığı önlemede etkili olabileceği düşünülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin akran zorbalığına ilişkin görüşleri alınarak zorbalığa karşı farkındalıkları belirlenmek istenmektedir.

Problem Durumu

Sosyal hayatın bir parçası olarak değerlendirilen okullarda, öğrenciler, farklı bireysel özelliklere sahiptir. Bu bireysel farklılıklar, sosyal hayatta olduğu gibi, okullarda da zaman zaman problemlere neden olmaktadır. Bazen bu problemler, öğrenciler arasında istenmeyen olumsuz durumlara yol açabilmektedir (Gürdoğan-Bayır ve Gültekin, 2019). Bu olumsuz durumlardan biri olan akran zorbalığı davranışları, okullarımızda gittikçe yaygınlaşmakta ve toplumumuz açısından önemli bir problem haline geldiği görülmektedir (Nalbant, Babaoğlu ve Çelik, 2018). Öğrenciler için güvenli okul ortamı oluşturmak, onları psikolojik, sözel ve fiziksel saldırılardan koruyabilmek için, okullarda zorbalık olaylarının önlenmesi ya da en aza indirgenmesi gerekmektedir (İnan, 2005).

Okullarda yaşanan bu problemin önlenilmesinin ilk adımı, bu problemin varlığının saptanabilmesi, özelliklerinin ve nedenlerinin belirlenebilmesidir. Okullar, zorbalık ve şiddetle başta gelişen teknoloji ve değişen toplum normları nedeniyle son yıllarda daha fazla mücadele etmektedirler. Sınıf ve rehber öğretmenlerimizin yanında diğer okul personelleri zamanını, olumsuz öğrenci davranışlarına çözüm aramakla geçirmektedirler (Bentley, 1996; Çalık, Özbay, Özer, Kurt ve Kandemir, 2009; Üstündağ-Şener vd., 2015).

Okullarda zorbalığın yaygınlığını, doğasını ve diğer yönlerini belirleyen ilk çalışmalar İskandinav ülkelerinde yapılmıştır. Daha sonra İngiltere, İsveç, Norveç, Kanada ve diğer ülkelerde de çalışmalar yapılmış ve elde edilen sonuçlar, ilkökul çocukları arasındaki zorba/kurban sorunlarının ciddi endişe verici olduğunu göstermektedir (Bentley, 1996). Aynı zamanda ilkökullarda akranları tarafından zorbalığa uğrayan çocukların olduğu, yapılan deneysel çalışmalarla doğrulanmaktadır (Andreou, 2001; Hanish, Ryan, Martin & Fabes, 2005).

Okullarda yaşanan şiddet ve zorbalığın devam etmesi sonucu, okula gelmeyen veya okuldan uzaklaşan öğrenciler arasında, psikolojik sorunlar, depresyon veya zorbalık deneyimlerinin daha da arttığı vurgulanmaktadır (Kaltiala-Heino, Rimpelä, Marttunen, Rimpelä, & Rantanen, 1999; Gökler, 2009). Öğrenciler arasında hızla artan, hem kurban hem de zorbayı fiziksel, psikolojik, sosyal ve akademik açıdan olumsuz etkileyen, kısa süreli mutsuzluk ve depresyondan intihara kadar birçok olumsuzluğa sebep olabilen zorbalık olayları, okullarda önleyici ve iyileştirici tedbirler almayı zorunlu hale getirmektedir (İnan, 2005; Gökler, 2009). Çünkü bir çocuğun güvenle okula gidip gelmesi ve okulda kendini güvende hissetmesi onun en demokratik hakkı olmalıdır. Hiçbir anne baba da çocuğunu okula gönderdikten sonra, onun okulda zorbalığa maruz kalabileceği endişesi yaşamamalıdır (Gökler, 2009).

İlkokul öğrencilerinin çeşitli uygulamalar ve etkinliklerle duygusal farkındalığı arttırmalarının, okulda akranlar arası zorbalığın önlenmesi üzerindeki etkisinin önemli olduğu düşünülmektedir (Akay, 2019). Tüm bu uygulamalar ve etkinliklerle olumlu okul iklimi oluşturulabilecek ve öğrencilerin okulda kendilerini güvende hissetmeleri sağlanabilecektir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, okullarda yaşanan akran zorbalığının önlenmesi ve müdahale edilmesine yönelik ilkökul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin görüşlerinin, hazırlanan eğitim programı öncesi ve sonrasında incelenmesidir. Bu genel amaç çerçevesinde öğrencilerle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve araştırmacı tarafından hazırlanan “Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı” uygulanarak aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Öğrenciler, zorbalık ve şiddet kavramlarını nasıl tanımlamaktadırlar?
2. Okullarda öğrenciler arasında hangi tür şiddet olayları yaşanmaktadır?

3. Öğrencilere göre akran zorbalığının nedenleri nelerdir?
4. Öğretmenler, akran zorbalığına yönelik nasıl bir müdahalede bulunuyorlar?
5. Öğrenciler, daha çok nerelerde ve ne zaman birbirine şiddet uygulamaktadırlar?
6. Öğrenciler, akran zorbalığı ile karşılaştıklarında problemlerini nasıl çözmeye çalışıyorlar?
7. Öğrenciler, akran zorbalığına maruz kaldığında akranları olaya nasıl müdahale ediyorlar?
8. Akran zorbalığının önlenmesi için neler yapılabileceği konusunda öğrencilerin düşünceleri ve önerileri nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Zorbalık davranışı, küçük yaşlardan itibaren gözlemlenebilen davranışlar olarak görülmektedir (Tarshis, 2010). Zorbalığın; zarar verme, tekrarlama ve güç dengesizliği gibi temel bileşenleri bulunmaktadır (James, 2010). Olweus (1994)'e göre “zarar verme” kasıtlıdır, “süreklilik” ve “güç dengesizliği” ile de karakterize edilmektedir. UNESCO, 2017 ve 2018 yıllarında yayınladığı raporlarda, tüm çocuklar için şiddet içermeyen eğitim alanları ve güvenli öğrenme ortamları oluşturmanın küresel bir öncelik olmaya devam etmesini önermektedir. Bu rapor, zorbalık ve diğer şiddet biçimlerinin çocukların ve ergenlerin, yaklaşık üçte birini etkilediğini; ancak zorbalık mağduriyet oranlarının bölgeler arasında değiştiğini göstermektedir (Gaffney, Farrington, & Ttofi, 2019). Zorbalık, genelde okullarda görülen ve çocuklara önemli ölçüde zarar verebilen bir saldırganlık türü olarak ifade edilmektedir (Gökkaya ve Tekinsav-Sütcü, 2018).

Okul iklimi zorbalığın yaygınlığı üzerinde son derece etkili olmaktadır. Öğrencilerin zorbalık durumlarına katılmalarının önlenmesi için öğrenci davranışlarının yakından takip edilmesi gerekmektedir (Tompson, 2019). Bu davranışların takibinde ise öğretmenler önemli yer tutmaktadır. Çünkü öğretmenler gün boyu çocuklarla aynı ortamda yer almaktadırlar ve çocukların her davranışını gözlemleyebilmektedirler. Öğretmenlerin sınıflarındaki zorbalık davranışlarını gözlemleyebilmeleri ve başarılı bir şekilde müdahale edebilmeleri için okul personelinin ve özellikle öğretmenlerin zorbalığın ne olduğunu bilmeleri; öğrencileri arasındaki zorbalık hakkında bilgi

toplamları ve bazı öğrencilerin zorbalığa maruz kaldığını anlamaları gerekmektedir (Oldenburg, Bosman & Veenstra, 2016).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'na bağlı Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) son zamanlarda okullarda yaşanan zorbalık olaylarının artması nedeniyle konu ile ilgili çalıştaylar düzenleyerek raporlar yayımlamaktadır. Hem alanyazın hem de RAM raporları incelendiğinde, okullarda zorba/kurban sorunu ile ilgili çalışmalar üç temel amaç taşımaktadır: Okulda yaşanan zorbalık davranışlarını önleme, zorbaca davranışlara müdahale etme ve durdurma, zorbaca davranışa karışan zorba veya kurban öğrencileri iyileştirme ve rehabilitasyon çalışmaları (MEB, 2006; 2008).

Problem durumunda da bahsedildiği gibi okullarda yaşanan zorbalık probleminin önlenmesi için ilk adım olarak, bu problemin varlığının saptanması ve özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada öncelikle okullarda gözlemlenen zorbalık ve şiddetin genel görünümünün ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede öğrencilerin, zorbalık türlerini, zorbalığın okulun hangi bölümlerinde gerçekleşebileceğini, zorbalığın belirtilerini, zorbalığa yol açan nedenleri, sonuçlarını, zorbalık rollerini, zorbalığı önlemek ya da müdahale etmek için neler yapılabileceğini bilmeleri gerekmektedir.

Alanyazın taraması yapıldığında son dönemdeki tez çalışmalarının, daha çok ortaokul ve lise gibi ergenlik ve sonrası dönemleri içine alan çalışmalar olduğu görülmektedir (Kiriakidis & Kavoura, 2010; Ayaz-Alkaya ve Avşar, 2017; Gökkaya ve Tekinsav-Sütcü, 2018). Ayrıca hem yurtiçi hem de yurtdışı çalışmalar, teknolojinin gelişmesine bağlı olarak son yıllarda siber ya da sanal zorbalık davranışları üzerine odaklanmaktadır (Bilgiz ve Peker, 2020; Eraslan-Çapan, Bakioğlu ve Kırtke, 2020). Oysa ilgili araştırmalar incelendiğinde ergenlik ve sonrası dönemlerde görüşleri alınan öğrencilerin genellikle ilkokul yıllarından itibaren zorbalık ve şiddete maruz kaldıkları ya da tanık oldukları görülmektedir. İlkokul düzeyinde öğrencilerin maruz kaldığı fiziksel, duygusal, sözel zorbalık ve ilkokul öğrencilerinin zorbalık hakkındaki görüşlerine alanyazın çalışmalarında, ergenlik ve sonrası dönemlere göre daha az yer verilmektedir. Bu çalışma, ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin zorbalık hakkındaki görüşlerinin incelenmesi ve daha sonraki süreçte, özellikle ergenlikle birlikte yaşanması muhtemel siber zorbalık olmak üzere tüm zorbalık türlerinin gerçekleşmesinin önlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışma deneysel bir çalışma

olarak planlanmış ve akran zorbalığı ile ilgili eğitim programı hazırlanmıştır. Hazırlanan akran zorbalığı eğitim programı ile ilkökuller yıllarında öğrencilerin bilgilendirilmesi ve konu hakkında farkındalık kazandırılması, ilerleyen yıllarda zorbalığın önlenmesi veya zorbalığa maruz kalındığında müdahale edilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca ilkökuller öğrencilerinin akran zorbalığına ilişkin görüşlerinin incelenmesinin alana katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmanın Sayıltıları

- Öğrencilerin açık uçlu anket formlarına içtenlikle, samimi ve yansız bir şekilde cevap verdikleri varsayılmaktadır.
- Araştırmacı tarafından hazırlanan “Akran Zorbalığı Eğitim Programı”nın okullarda yaşanan akran zorbalığını önleme ve müdahale çalışmalarına katkı sağlayacağı varsayılmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

- Araştırma; 2019-2020 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar ili, İncehisar İlçesi’nde yer alan ilkökuller arasından amaçlı örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleme ile belirlenen alt, orta ve üst sosyo-ekonomik grupta yer alan üç ayrı devlet okulundaki ilkökuller 3. ve 4. sınıflarda öğrenim gören 96 öğrenci ile sınırlıdır.

Tanımlar

Zorba: Sürekli olarak zayıf olanlara zarar verme eğiliminde olan, baskın, empati yapamayan ya da yapmak istemeyen ve fiziki açıdan güçlü olan kişi olarak tanımlanmaktadır (Mermer, 2012; Akay, 2019).

Zorbalık: Zorbalık, gerçek ve algılanan bir güç dengesizliğinin tarafları üzerinde olumsuz etkileri olan, çocukların önemli bir bölümünü etkileyen ve tarafları üzerinde uzun dönemde kalıcı izler bırakan ve ciddi hasarlara neden olan yaygın, kişisel, sosyal ve küresel bir sorun olarak tanımlanmaktadır (Gökler, 2009; Demirbağ-Polat, 2010; Bağcı & Erratt, 2019).

Şiddet: Şiddet uygulayan kişinin, başka bir kişiye, ciddi bir yaralanma veya hasar vermek için kendi bedenini veya harici bir nesneyi kullandığı saldırgan davranış olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 2014).

Kurban: Sürekli ve kasıtlı olarak zorbalık davranışlarına maruz kalan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 1994).

Zorba-Kurban: Hem zorbalığa maruz kalan hem de zorbalık yapan bireyler olarak tanımlanmaktadır (Ma, Stewin & Mah, 2001).

Seyirci: Zorbalık esnasında ne zorbalığa maruz kalan ne de zorbaca davranışlar sergileyen; fakat hem zorbaların hem de kurbanların karşılaştığı olumsuz sonuçlara tanık olan; ancak bunların hiçbirine müdahale etmeyen ya da edemeyen kişiler olarak tanımlanmaktadır (Karaca, 2018; Kaşıkçı, 2018).

Gelişim: Bireyin doğum öncesinden ölümüne kadar bedeninde ve davranışlarında meydana gelen yaşa bağlı tüm değişimler gelişim olarak tanımlanmaktadır (Köksal-Akyol, 2019).

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde ilkokullarda yaşanan şiddet ve zorbalık, zorbalık kuramları, ilkokul çocuklarının genel gelişim özellikleri, zorbalık türleri, zorbalığa ilişkin yanlış algı, inanç ve düşünceler, zorbalık rolleri ve özellikleri, zorbalık ve şiddetin sonuçları, zorbalık ve şiddeti önlemek için neler yapılabileceği ile ilgili Türkiye ve dünya alanyazınında yer alan çalışmalar ve araştırmacıların görüşleri yer almaktadır.

1. ZORBALIK VE ŞİDDET NEDİR?

Akran zorbalığı kavramı ilk olarak Olweus tarafından 1970'lerde ortaya atılmıştır. Ülkemizde ise 2000'li yıllardan itibaren akran zorbalığı bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır (Palak, 2018). Akran zorbalığı, Norveç'te üç öğrencinin okul zorbalığı sebebiyle intihar etmesi üzerine ilgi odağı haline gelmiştir. Yapılan ilk araştırmalar akran zorbalığını ve öğrencilere verdiği zararları anlamaya yönelik çalışmalardır. Başlangıçta İskandinav ülkelerinin üzerinde durduğu akran zorbalığı, zamanla Avrupa ve tüm dünyada üzerinde çalışılan bir sorun haline gelmiştir. Akran zorbalığı çalışmalarının bu kadar yaygınlaşması ile de fiziksel zorbalığın yanı sıra sözel ve dolaylı zorbalık gibi alt dallar da incelenmeye başlanmıştır (Ertan, 2012).

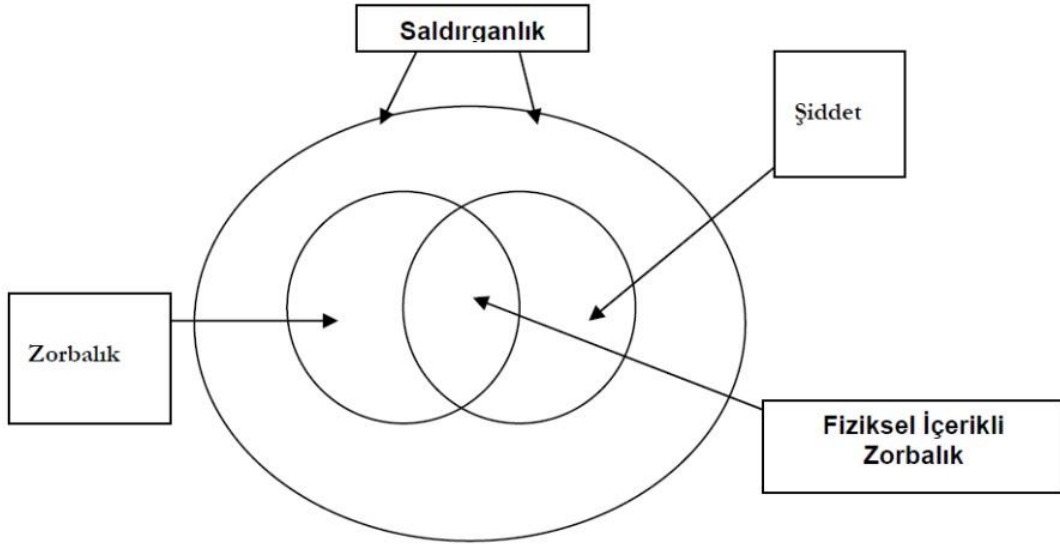
Zorbalık, tıpkı şiddet gibi saldırganlık kavramının alt dallarından birisidir. Saldırganlık, kurbanı zarar vermeyi amaçlayan bir davranış biçimidir. Tüm toplumlarda karşılaşılan bu sorunun günümüzde daha da yaygınlaştığı ve şiddetli bir hal aldığı görülmektedir (Gökler, 2009). Saldırganlar da genellikle kurbanlarına zarar verme arzularının olduğunu kabul etmektedirler (Baron, 1977; Gökler, 2009).

Şiddet ise şiddet uygulayan kişinin, başka bir kişiye, ciddi bir yaralanma veya hasar vermek için kendi bedenini veya harici bir nesneyi kullandığı saldırgan davranış olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 2014). Şiddet; sert ve katı davranışlar, saldırganca yapılan hareketler, sözler, tutumlar ve kaba kuvvet kullanma biçiminde de tanımlanabilmektedir (Özgür, Yörükoğlu ve Baysan-Arabacı, 2011; Hoşgörür ve Orhan, 2017). Şiddetin sadece fiziksel zarar boyutu bulunmamaktadır. Sözel, sosyal ve duygusal boyutları da bulunmaktadır. Bireyin ve toplumun gelişimini engelleyen ve neredeyse tüm toplumlarda yaygın olarak görülen şiddetin, ciddi bir problem olduğu belirtilmektedir (Delice, 2014). Şiddet, özellikle son yıllarda toplumumuzun pek çok

kesiminde görülmektedir. Aile içi şiddet, kadına şiddet, çocuklara şiddet, sporda şiddet, okullarda şiddet, işyerinde şiddet ya da intihar, cinnet gibi olayların var olduğu, bu olayların neredeyse günlük yaşamın bir parçası olarak görüldüğü vurgulanmaktadır (Gökler, 2009). Hem okulda hem de okul dışında sadece fiziksel şiddet değil; sözel, duygusal, cinsel, siber gibi şiddet türleri de bazen fiziksel şiddete eşlik eden tarzda bazen de fiziksel şiddetten bağımsız olarak yaşanmaktadır (Hanhan, 2012). UNICEF tarafından 122 ülkede yapılan araştırmaya göre 13-15 yaşlarındaki öğrencilerin yaklaşık 150 milyonu, okulda ve çevresinde akranlar arası şiddet yaşadıklarını bildirdikleri belirlenmiştir. Bu rakam, 13-15 yaşlar arasındaki öğrencilerin (420 milyon civarı) üçte birinden biraz fazladır (UNICEF, 2018).

Akran zorbalığı, saldırganlık biçimlerinden biridir. Saldırganlık ise bünyesinde, şiddet, zorbalık ve fiziksel içerikli zorbalığı barındırmaktadır. Akran zorbalığının saldırganlık ve şiddetle ilişkisi Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Saldırganlık, Şiddet ve Zorbalık Arasındaki İlişki

Kaynak: Olweus, (1997).

Şekil 1’de görüldüğü üzere zorbalık ve şiddet, saldırganlığın alt türleridir. Saldırganlık hem zorbalığı hem de şiddeti içine alan daha geniş bir kavramdır. Zorbalık ve şiddet ise birbirlerinden farklı kavramlar olmalarına rağmen; fiziksel içerikli zorbalık her ikisinin de ortak noktasıdır.

Zorbalık, gerçek ve algılanan bir güç dengesizliğinin tarafları üzerinde olumsuz etkileri olabilen, çocukların önemli bir bölümünü etkileyebilen, tarafları üzerinde uzun

dönemde kalıcı izler bırakabilen ve ciddi hasarlara neden olabilen yaygın, kişisel, sosyal ve küresel bir sorun olarak görülmektedir (Craig vd., 2009; Gökler, 2009; Demirbağ-Polat, 2010; Bagai & Erratt, 2019). Aynı zamanda zorbalık, genellikle okullarda görülebilen ve okul ortamında çocuklara önemli ölçüde zarar verebilen yaygın bir saldırganlık türü olarak ifade edilmektedir (James, 2010; Gökkaya ve Tekinsav-Sütcü, 2018). Diğer saldırganlık türlerinde olduğu gibi, fiziksel, duygusal, sosyal, psikolojik iyilik haline zarar veren kasıtlı davranışlar olarak da ifade edilmektedir (James, 2010; Kaya, 2018). Başkalarına sıkıntı vermek için daha güçlü bir kişi veya grup tarafından yapılan olumsuz eylemlerin sürekli tekrarlanması, zorbalığı, diğer saldırgan davranışlardan ayıran temel özellik olarak görülmektedir (Rigby, 1997; James, 2010). Ancak okul şiddeti ile zorbalığı birbirine karıştırmamak gerekmektedir. Okul şiddeti; bireysel olarak gerçekleşirken; zorbalık tekrarlanan ve sürekliliği olan bir olgu olarak bilinmektedir. İki öğrencinin kavga etmesi okul şiddeti iken bir öğrencinin başka bir öğrenciyi fiziksel ya da sözel olarak sürekli taciz etmesi zorbalık olarak tanımlanmaktadır (Dilmaç, 2014). Bir öğrenci, bir veya daha fazla öğrencinin olumsuz eylemlerine zaman içinde tekrar tekrar maruz kaldığında zorbalığa uğramış olmaktadır (Olweus, 1994). Atış-Akyol vd. (2017)'nin araştırmalarının sonucuna göre "Rehberlik ve ortaokul branş öğretmenleri akran zorbalığını daha çok akranların birbirlerine gösterdikleri baskı olarak tanımlarken; sınıf öğretmenleri ağırlıklı olarak şiddet yönüne vurgu yaparak akran zorbalığını, akranların birbirine gösterdiği şiddet olarak tanımlamaktadırlar." Öğretmenlerin ve diğer okul personelinin, zorbalık ve bunun nasıl tanımlanacağı konusunda genel bir anlayışa sahip olmaları gerekmektedir (Gorsek & Cunningham, 2014). Zorbalık, çocukların temel haklarının ihlali ve yalnızca bireylerin ve ebeveynlerin değil; aynı zamanda okulların ve toplumun da endişesi olarak görülmektedir (Gofin, Palti & Gordon, 2002). Zorbalık, fiziksel kötü muamele ve ihmalin yanı sıra başka bir çocukluk istismarı biçimi olarak da düşünülmektedir (Arseneault, 2018).

Akranlarla kurulan ilişkiler genellikle eşit ya da yakın düzeyli olmaktadır. Taraflar arasında olan genel güç dengesi çocuğun gelişimi için olumlu olabileceken, var olan dengenin bozulması başta zorbalık olmak üzere olumsuz durumlara sebep olabilmektedir (Coşkun, 2018). Zorbalık neredeyse tüm tanımlarında da açıkça ifade edildiği gibi, süreklilik ve güç dengesizliğini içermektedir. Zorbalık, eşit güçteki akranlar arasında gerçekleşmemektedir (Smith, 2018). Güç dengesizliği fiziksel güçten,

gruptaki sosyal statüden veya grup büyüklüğünden elde edilebilmektedir. Güç, bir kişinin güvenlik açıklarını (örneğin, görünüş, öğrenme problemi, aile durumu, kişisel özellikler gibi) bilerek ve bu bilgiyi kendisine zarar vermek için kullanarak da elde edilebilmektedir (Menesini & Salmivalli, 2017). Zorbalık terimini kullanmak için, güçte bir dengesizlik (asimetrik bir güç ilişkisi) olması gerekmektedir. Olumsuz eylemlere maruz kalan öğrenci kendini savunmakta zorluk çekmekte ve zorbaya karşı çaresiz kalmaktadır (Olweus, 1994).

Bir öğrencinin karşısındakine incitme amacı olmaksızın şaka yapması, güç dengesizliği olmayan iki öğrencinin sürekli olarak kavga etmeleri, kasıtlı olarak yapılan saldırganca eylem karşısında kişinin kendini savunması gibi olaylar zorbalık kapsamında ele alınmamaktadır (Türkkan, 2013). Zorbalığın; zarar verme, zararlı sonuç, doğrudan veya dolaylı eylemler, tekrarlama ve güç dengesizliği gibi temel bileşenleri bulunmaktadır (James, 2010). Olweus (1994)'e göre zorbalık olgusu, agresif davranış veya kasıtlı “zarar verme”, “süreklilik” ve karakteristik bir ilişkide “güç dengesizliği” olmak üzere üç kriterle karakterize edilmektedir.

Olweus (1994) tarafından belirtilen “zarar verme”, “süreklilik” ve “güç dengesizliği” kriterleri çerçevesinde zorbalık ve alay arasındaki ilişkiyi ele almak gerektiğinde, çocuklar arasında alay ile sözlü zorbalık arasında çok ince bir çizgi yer almaktadır. Okuldaki akranlar arasındaki eğlenceli ve nispeten samimi, günlük sosyal etkileşimler, sürekli tekrarlansa da, çoğu durumda zorbalık olarak kabul edilmemekte, alay etmek olarak nitelendirilmektedir. İkisini birbirinden ayırt etmek için, alıcının duygularının dikkate alınması gerekmektedir. Bir öğrenciye zararsız olan bir şaka veya yorum başka bir öğrenciye ciddi şekilde zarar verebilmektedir. Mesajları alan kişinin görüşü, mesajların incitici olup olmadığını göstermektedir. Öte yandan, tekrarlanan alay aşağılayıcı ve saldırgan bir karaktere sahip olduğunda ve özellikle kurbanın açık bir şekilde muhalefet belirtilerine rağmen devam ederse, kesinlikle zorbalık olarak nitelendirilmektedir (Olweus, 1997; Tompson, 2019). Bazı zorbalılar, kurbanlarıyla sadece “dostça” bir şekilde alay ettiklerini söylemektedirler; ancak bu kontrolden çıkabildiğinde ve kurbanları bu süreçte duygusal olarak zarar görebildiğinde veya küçük düşürülebildiğinde zorbalık olarak tanımlanmaktadır. Bu, özellikle sınıf arkadaşlarının lakabı, fiziksel kusuru veya tuhaf özellikleri nedeniyle sınıf arkadaşlarıyla dalga geçenler için geçerli olmaktadır (Sanapo, 2017).

Özgür vd., (2011)'nin araştırma sonuçlarına göre “Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre babası çalışmayan öğrencilerin çalışan öğrencilere oranla şiddet eğilimlerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca, öğrencilerin ebeveynlerinin gelir durumları yükseldikçe şiddet eğilimlerinin de arttığı belirlenmiştir (Feldman, 2019). Aynı zamanda alanyazın incelendiğinde zorbalığın cinsiyet, mekan, düşünce ve inanç ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Bu ilişkiler başlıklar halinde sunulmuştur.

1.1. ZORBALIK VE CİNSİYET İLİŞKİSİ

Çocukların okul çağına gelmeden önce bile, cinsiyet ve saldırganlık arasındaki ilişki hakkında erkek çocukların daha saldırgan olduğuna dair inançları bulunmaktadır (Giles & Heyman, 2005). Bu nedenle cinsiyet, zorbalık olaylarının yaygınlığı hakkında önemli bir etkiye sahip olmaktadır (Ayas ve Pişkin, 2011).

Zorbalık ve cinsiyet ilişkisine bakıldığında, erkekler arasındaki zorbalık oranlarının her yaş grubunda kızlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Zorbalığın erkeklerde daha baskın bir strateji olarak yansması; potansiyel olarak erkekleri zorbalık yapmaya daha istekli kılmaktadır (Olweus, 1994; Çınkır ve Kepenekçi, 2003; Craig vd., 2009; Balak, 2017). Erkekler genellikle büyük gruplarda birlikte oynamakta ve zorbalıkta daha aktif yer almaktadırlar. Zorbalık olaylarına daha yakın olma ihtimalleri yüksek olan erkekler, zorba ve kurban erkek olduğunda müdahale etme olasılığı da daha yüksek olmaktadır (Lynn-Hawkins, Pepler & Craig, 2001). Erkek çocukların güç, şiddet, saldırganlık uygulamaya eğilimli olması, hiperaktivite, korku-kaygı düzeyleri gibi göstergeler erkeklerin zorbalıkta daha fazla yer almasının nedeni olarak görülmektedir (Salı, 2014).

Kızlar, erkeklere göre daha yüksek oranda kurban rolünde yer almakta ve bu durum oran azalıp artsa da her yaş gurubundaki kızlar için geçerli olmaktadır (Craig vd., 2009). Kız çocuklarının, akranlarına karşı sosyal davranış gösterme konusunda erkeklerden daha iyi olmaları zorbalıkta kızların daha az yer almasının bir nedeni olarak görülmektedir (Salı, 2014). Bu durumun aksine Kocaşahan (2012)'a göre ise zorbalık yapma cinsiyete bağlı farklılık gösterse de, akran zorbalığına kurban olmanın cinsiyetten bağımsız olarak değerlendirildiği belirtilmektedir.

Zorbalığın büyük bir kısmında, bir çocuk başka bir çocuk tarafından zorbalığa maruz kalmaktadır. Zorba olarak erkekler, hem kız hem de erkeklere genellikle doğrudan fiziksel zorbalık uygulama eğilimindeyken; kızlar genellikle hem cinslerine

sözlü tacizle doğrudan zorbalık ve hakkında söylentiler yayarak dolaylı zorbalık uygulamaktadırlar (Hoover, Oliver & Hazler, 1992; Genta, Menesini, Fonzi, Costabile & Smith, 1996). Kurban olarak ise erkek öğrenciler fiziksel zorbalığa kız öğrencilere göre daha fazla maruz kalırken; kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha çok sözlü ya da dolaylı zorbalığa maruz kalmaktadırlar (Pateraki & Houndoumadi, 2001; Fekkes, Pijpers & Verloove-Vanhorick, 2005). Zorbalığa maruz kalmanın etkileri hem cinsiyete hem de bireyin zorbalıktaki rolü ile ilişkilendirilmektedir (Arslan, Harlett, Akkas & Akkas, 2012). Erkeklerin zorbalığa kızlara göre daha yatkın olmasının bir nedeni de toplumumuzda cinsiyetlere farklı roller biçilmiş olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Çünkü aileden başlayarak bütün toplum, erkek çocukların güç, şiddet, zorbalık ve saldırganlıklarını kızlara göre daha fazla onaylamaktadırlar (Keskin, 2010; Ünalmiş, 2010; Bütün, vd., 2013).

1.2. ZORBALIĞIN GERÇEKLEŞTİĞİ YERLER

Zorbalık, gerek okulda gerekse okul dışında gerçekleşebilmektedir. Sınıflar, koridorlar (Bentley, 1996; Kılıç, 2009; Nazır, 2018), oyun alanları, spor salonları (Bentley, 1996; Smith & Shu, 2000; Fekkes vd., 2005; Kılıç, 2009), okula geliş ve gidiş yolları (Olweus, 1993; Çınkır ve Kepenekçi, 2003; Kılıç, 2009), okul bahçesi (Fekkes vd., 2005; Kılıç, 2009) gibi yerler akran zorbalığının yoğun olarak gerçekleştiği yerler olarak görülmektedir. Akran zorbalığı olayları okul veya çevresinde gerçekleşse de bazen okul dışında kimsenin göremeyeceği yerlerde de gerçekleşmektedir. Bu durum bazı yöneticileri ve öğretmenleri okullarında akran zorbalığı olaylarının olmadığı yönünde yanlış bir algıya sürüklemektedir (Çınkır ve Kepenekçi, 2003).

1.3. ZORBALIĞA İLİŞKİN YANLIŞ ALGI, İNANÇ VE DÜŞÜNCELER

Okuldaki akran zorbalığı davranışlarına ilişkin olarak okulun tüm paydaşlarında yanlış, algı, inanç ve düşüncelere rastlanılabilmektedir. Bazı okul yöneticileri “bizim okulumuzda zorbalık yoktur”, bazı öğretmenler “öğrenciler arasındaki zorbalık olayları büyütülecek kadar ciddi değildir”, öğrenciler arasında “zorbalık yapıldığında bunu yetişkinlere anlatmak ispiyonculuktur” ve bazı ebeveynlerin “zorbaca davranışlar aslında çocuklar arasında yapılan masum şakalardır” sözleri zorbalığa ilişkin yanlış algı, inanç ve düşüncenin yaygın olduğunu göstermektedir (TÜBİTAK, bt.)

Zorbalığı, büyümenin kaçınılmaz bir parçası olarak gören uzmanların da, kurbanlar zorbaları kışkırtarak zorbalığı hak eder diyen zorbalıların da zorbalık hakkında

yanlış algı, inanç ve düşünceye sahip oldukları görülmektedir (Furniss, 2000; Gökler, 2009).

Gökler (2007)'e göre “başkalarını kızdırmak bazen eğlencelidir”, “bazı öğrenciler zorbalığı hak eder”, “sadece erkekler zorbalık yapar”, “zorbalıktan şikâyet eden öğrenciler ana kuzusudur”, “zorbalık büyüme ve gelişmenin bir parçasıdır, insanın yaşam güçlükleriyle baş etmesini kolaylaştırır”, “zorbalılar kendilerini değersiz gördüklerinden zorbalık yaparlar”, “zorbalık yapıldığında bunu yetişkinlere anlatmak ispiyonculuktur”, “bir zorba ile baş etmenin en iyi yolu onunla kavga etmek ve intikam almaktır”, “zorbalığa uğrayan öğrenciler belki bir süre acı çekerler, ama daha sonra yapılanlar unutulur” gibi zorbalığa ilişkin yanlış algı, inanç ve düşüncelerle zorbalık rolleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

2. ZORBALIKLA İLGİLİ KURAMLAR

Zorbalığın nedenlerine ilişkin farklı kuramsal görüşler bulunmaktadır. Bu bölümde araştırmacılar tarafından yaygın olarak zorbalığa neden olan beş kuramsal görüş ele alınarak açıklanmıştır.

2.1. SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

Bandura'ya göre bu kuram, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerine odaklanmaktadır. Çocuklar, akranlarını gözlemleyerek ve taklit ederek onların davranışlarını ve sosyal becerilerini öğrenmektedirler. Saldırgan davranışlar da taklit ederek öğrendikleri davranışlar arasında yer almaktadır (Türkkan, 2013). Bandura da saldırganlığın öğrenilmiş bir sosyal davranış olduğunu belirtmektedir. Saldırganlık, öğrenme sürecinde kazanılan bir davranış biçimi olduğu için; parçalanmış aile, ailedeki otorite yapısı, çocuklara ilgi gibi aileye ilişkin sorunlar şiddete eğimli olma süreçlerinde etkili unsurlar olabilmektedir (Kızmaz, 2006). Örneğin babasının sık sık annesine şiddet uyguladığına şahit olan çocuğun ilerleyen yaşamında eşine ya da çocuklarına şiddet uygulama ihtimali artmaktadır (Zülâl, 2001).

Bandura, bir çocuğun yaşamında, ailesi kadar öğretmenleri veya akranlarının da önemli karakterler olduğuna inanmaktadır. Çocuğun önemli gördüğü bu karakterler, sosyal davranışlarını ve özellikle saldırgan davranışlarını öğrendiği rol modeller olarak düşünülebilmektedir (Hanani, 2018). Çocuk bu karakterleri örnek alabilmekte, taklit edebilmektedir. Ertokuş-Delikara (2000), sosyal öğrenme kuramına göre uygun

olmayan davranışların gelişiminde cezaların ve taklit etmenin katkısının yüksek olduğunu belirtmektedirler. Ödüllendirilecek davranışlar, pekişecek ve tekrarlanacaktır. Akran ilişkilerinde de uygun olmayan davranışlar ödüllendirildiği takdirde davranış kalıcı hale gelebilmektedir. Saldırganlık, ne kadar pekiştirilirse ortaya çıkma ihtimali o kadar yüksek olmaktadır (Takiş, 2007).

Sosyal öğrenme kuramı temel alınarak yapılan bir çalışmada saldırgan ve şiddet içerikli davranışları olan öğrencilerle arkadaşlık etmenin zorba olmak ile olumlu yönde ilişkili olduğu görülmekte; buna karşın saldırgan davranışlar sergilemeyen öğrencilerle arkadaşlık eden öğrencilerin ise daha az saldırgan davranış sergiledikleri görülmektedir (Mouttapa, Valente, Gallaher, Rohrbach & Unger, 2004).

2.2. SOSYAL BİLGİYİ İŞLEME KURAMI

Dodge tarafından 1986 yılında oluşturulan, daha sonra Crick ve Dodge tarafından geliştirilen sosyal bilgi işleme kuramına göre çocuklar, sosyal durumlara hem biyolojik özelliklerinden hem de geçmiş tecrübelerinden yararlanarak tepki vermektedirler (Crick & Dodge, 1994). Bu kurama göre bireyler sosyal durumlarla karşılaştıklarında, zihni bu duruma tepki vermek için davranış geliştirme ile uğraşırken, geçmiş tecrübelerinden elde ettiği bilgilerle de tepki vermektedirler (Reemst, Fischer & Zwirs, 2016). Dodge & Rabiner (2004)'a göre sosyal bilgi işleme kuramı, sosyal hayatta ve sosyal gelişimde zihinsel işlemlerin davranışsal tepkiyi nasıl etki altında bıraktığını açıklamaktadır.

Sosyal bilgi işleme sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi sosyal yeterliği; süreçte karşılaşılan problemlerse saldırganlığı, şiddeti, yok saymayı ve dışlamayı beraberinde getirmektedir (Camodeca & Goossens, 2005). Bu da akran ilişkilerine olumsuz yansımaktadır. Sosyal bilgi işleme kuramı, saldırganlık ile sosyal davranışları açıklayan en etkili kuram olarak görülmektedir (Perren, 2000; Eminoğlu, 2018). Bu kuram, bireylerin sosyal hayat içerisindeki davranışlarına yön veren temel mekanizmanın “sosyal biliş” olduğunu iddia etmektedir (Seçer, 2014). Sosyal biliş, sosyal durumlardan elde ettiğimiz bilgiyi kodlama, saklama ve hatırlama süreçlerini içermektedir.

Crick ve Dodge tarafından geliştirilen kuram, daha çok saldırgan davranışları açıklamaya çalışmaktadır. Bireylerin saldırgan davranışlarının sosyal bir duruma karşı davranışsal tepkileri bir dizi bilgi işlem adımlarından oluşmaktadır (Quiggle, Garber,

Panak & Dodge, 1992). Birinci aşamada birey, bir sosyal durumda duygusal bilgiyi kodlamakta, ikinci aşamada ise bu kodları anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışmaktadır. Üçüncü aşamada amaçlarını seçmekte ve netleştirmektedir. Dördüncü aşamada mevcut durumun etkinliğini değerlendirmekte ve daha önceden benzer bir durumda verilen tepkileri gözden geçirmektedir. Beşinci aşamada hangi tepkilerin en iyi olduğuna karar vermekte ve seçimini yapmaktadır. Son aşamada ise seçtiği davranışı sergilemektedir (Crick & Dodge, 1994; Camodeca & Goossens, 2003). Zorbalık yapan öğrenciler empati kurmak için çok az çaba harcamaktadırlar. Bu nedenle sosyal ilişkileri zayıf olmaktadır. Zorbaların sosyal bilgiyi tam ve doğru olarak sürdürmediği için zorbalığı tercih ettikleri düşünülmektedir (Güven, 2015).

2.3. ZİHİNSEL ÇERÇEVE KURAMI

Zihin kuramının temellerinin Piaget'ye kadar dayandığı iddia edilse de (Flavell, 1999) zihinsel çerçeve kuramı, sosyal bilgi işleme kuramının ortaya koyduğu fikirlere tepki olarak Sutton ve Smith (1994) tarafından ortaya atılmıştır (Seçer, 2014; Karaca, 2018; Sezen, 2018). Sutton, Smith ve Swettenham (1999) “zorbaların, zihinsel olarak diğerlerinin davranışlarını tahmin etme yeteneğine sahip olduğunu ve bu becerilerini de kurbanlarını toplum içinde zayıflatma ve küçük düşürme amacıyla kullandıklarını” öne sürmüşlerdir.

Zihin kuramı, çocukların davranışlarını açıklama; zihinsel düşüncelerini tahmin etme ve yorumlama; akranlarının da çocuğun kendisinkinden farklı bir düşünceye sahip olduğunu fark edebilme becerisi anlamına gelmektedir (Sutton vd., 1999). Zihinsel çerçeve kuramı, çocukların sosyal, duygusal davranışlarını anlamamıza ve bu davranışları tahmin etmemize yardımcı olarak, onların sağlıklı sosyal ilişkiler kurmaları ve zorbalığa katılımını anlamamız açısından önemli olarak değerlendirilmektedir (Shakoor vd., 2012). Zihinsel çerçeve kuramına göre zorbalık, başkalarının zihinlerini anlama ya da düşüncelerini manipüle etme becerisine sahip olmaktadır (Badenes, Clemente Estevan & Garcia Bacete, 2000).

Zihinsel çerçeve kuramının vurguladığı beceriler, sosyal bilgiyi işleme kuramının tersine, çocukların akranlarıyla sosyal etkileşimini geliştirmektedir. Bu kurama göre çocuklar empati kurmada bir sorun yaşamamakta; hatta bu konuda, kendi kişisel çıkarları için kullandıklarından çok başarılı oldukları görülmektedir (Karaca, 2018). Aynı zamanda çocukların sosyal ilişkilere ve sözel becerilere sahip oldukları,

akranları tarafından popüler olarak görüldükleri belirtilmektedir (Hay, Payne ve Chadwick, 2004).

2.4. AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

Ahlak gelişimi kuramına göre zorbalık, ahlaki açıdan değerlendirilmediği müddetçe tam anlamıyla anlaşılammaktadır. (Seçer, 2014). Arsenio ve Lemerise, (2001), zorbalığın dürüstlük, fedakârlık ve yardımseverlik gibi ahlaki boyutlarına dikkat edilmedikçe açıklanamayacağını iddia etmektedir. Arsenio ve Lemerise, (2001)'ye göre ne sosyal bilgi işleme kuramı ne de zihinsel çerçeve kuramı zorbalık yapmanın ve kurban olmanın bu boyutunu dikkate almadığını belirtmişlerdir.

Rest (1983), ahlaki gelişim kuramını Piaget ve Kohlberg'in ahlak gelişimi temellerine dayandırarak geliştirmiş; zorbalığı ahlak gelişiminde "Dört- Bileşen Modeli" ile açıklamıştır. Bu modele göre ahlak gelişimi kuramının boyutları şunlardır:

- **Ahlaki duyarlılık:** Ahlaki açıdan problemleri bir durumun var olduğunun bilincinde olmayı içermektedir.
- **Ahlaki yargılama:** Ahlak açısından en işlevsel davranışın/tepkinin ne olduğuna karar vermeyi içermektedir.
- **Ahlaki güdülenme:** Birey açısından önemli olan ahlaki değerlerin neler olduğunun belirlenmesini içermektedir.
- **Ahlaki kişilik:** Ahlaki açıdan en uygun olan davranışın uygulamasını içermektedir (Kaşıkçı, 2018).

Bireyler, eylemde bulunmadan önce gerçekleştireceği davranışın neden olacağı olası sonuçları değerlendirerek en uygun davranışın ne olacağına karar vermesini sağlayan bilişsel yetiye sahip olmaktadır. Bu doğrultuda da birey, zorbalığın gerçekleştirilmesi sürecinde ahlaki davranış kriterlerine göre karar vermektedir (Eminoğlu, 2018).

2.5. EKOLOJİK SİSTEMLER KURAMI

Ekolojik sistemler kuramı, insan gelişiminin, bireysel ve çevresel özelliklerin birbirleri ile etkileşimi sonucu ortaya çıktığını savunmakta olan Bronfenbrenner (1979) tarafından oluşturulmuştur. Bronfenbrenner, çocuğun büyüdüğü ve geliştiği çevre ve çocuk arasındaki ilişkinin önemli olduğuna vurgu yaparak zorbalığı anlama konusunda

temel bir çerçeve çizmeye çalışmaktadır (Espelage ve Swearer 2003; Gök, 2017). Doğan (2010)'a göre zorbalık bireysel bir sorun değil; aynı zamanda bireyin ilişki içerisinde olduğu kişiler ve çevrelerle etkileşiminin bir ürünü olarak tanımlanmaktadır. Ekolojik sistemler kuramına göre tek başına çocuk, ebeveyn, akran veya okul, saldırganlığa neden olmamaktadır. Ekolojik sistemler kuramı içerisindeki farklı sistemlerin birbirleriyle etkileşimi saldırganlığı ya da zorbalığı tetiklemektedir. Bu sistemlerde bulunan bazı faktörler bireyi zorba veya kurban olmaya iterken; bazı faktörler de kişiyi akran zorbalığı karşısında daha güçlü kılabilmektedir (Ertan, 2012). Bireyin ortaya koyduğu davranışlar bireyi çevreleyen ve aynı zamanda birbiri ile etkileşim halinde olan dört farklı sistemden etkilenmektedir.

Mikrosistem: Bronfenbrenner (1979), mikrosistemi “fiziksel ve maddi özellikleri olan belirli bir ortamda gelişmekte olan kişi tarafından deneyimlenen faaliyetler, roller ve kişiler arası ilişkiler modeli” olarak tanımlamaktadır. Bireyin gelişiminde de en fazla sorumluluğa sahip olan mikrosistem, yaşanan çevrede ebeveyn, okul, arkadaş çevresi gibi yoğun bir şekilde ilişki içinde olunan ve diğer sistemlerin alt kümesi pozisyonunda yer alan bir sistem olarak ifade edilmektedir (Kaşıkçı, 2018; Sezen, 2018).

Mezosistem: Bronfenbrenner (1979) tarafından “gelişmekte olan kişinin aktif olarak katıldığı iki veya daha fazla ortam arasındaki karşılıklı ilişkiler” olarak tanımlanmaktadır. Yani bireyin ilişki içerisinde olduğu iki veya daha fazla mikrosistem arasındaki etkileşimler olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla mikrosistemin birinde gerçekleşecek herhangi bir olumsuz durum, diğer mikrosistemdeki ilişkileri de olumsuz etkilemektedir (Karaca, 2018). Kaşıkçı (2018)'ya göre mezosistem yapıları arasında “aile-arkadaş grubu”, “aile-öğretmen” ve “aile-okul” en temel yapılar olarak yer almaktadır.

Ekzosistem: Bronfenbrenner (1979)'a göre ekzosistem, “aktif bir katılımcı olarak gelişmekte olan kişiyi içermeyen; ancak bu olayda olup bitenlerden etkilenen veya olayları meydana getiren bir veya daha fazla ortam” olarak tanımlanmaktadır. Birey bu sistem içerisinde yer almamakla birlikte, bu sistemden dolayı olarak etkilenmektedir (Karaca, 2018; Kaşıkçı, 2018; Sezen, 2018). Ekzosistem, bireyin daha geniş bir çevresini içermektedir. Bu çevrede meydana gelecek olumsuz akran durumları zorbalık davranışını etkileyebilmektedir (Espelage, 2014).

Makrosistem: Bronfenbrenner (1979), ekolojik sistemler kuramının çemberi içerisinde yer alan son sistemi, “kültür ya da alt kültür düzeyinde var olan ya da var olabilecek alt-düzen sistemlerinin (mikro, mezo ve ekzo) biçim ve içeriğinde olan ve bu tutarlı parçaların temelinde yatan inanç sistemi ve ideolojilerle tanımlanan sistem” olarak ifade etmektedir. Ekolojik sistemler kuramı, kültür ve alt kültüre bağlı inançların etkisi altında yer almaktadır (Nazır, 2018). En dıştaki katmanda yer alan bu sistem, kişinin hayat sürdüğü sosyal ve fiziksel çevrede zamanla meydana gelen değişimlerin, bu kişinin gelişimini ne şekilde etkilediğini ifade etmektedir (Tura, 2008).

3. AKRAN ZORBALIĞI VE İLKOKUL ÇOCUKLARININ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

Gelişim, olgunlaşmayı da büyümeyi de içeren genel ve daha kapsamlı bir kavram olarak ifade edilmektedir (Köksal-Akyol, 2019). Piaget, bir çocuğun olaylara nerede ve nasıl bakacağını kontrol etme yeteneğinin kendisinin, gelişim aşaması tarafından belirlendiğini savunmaktadır (Wood, 1998).

Bilişsel gelişim sürecinde organizma, çevresindeki uyarıcıları alarak işlemekte, değiştirmekte ya da aynen kabul etmekte ve neticede bütün bunları birbiriyle uyumlu bir bütün oluşturması için bir araya getirmektedir (Doğan, 2007; Ahioğlu-Lindberg, 2011; Kol, 2011; Güneş ve Güneş, 2017). Bilişsel gelişim ile bedensel gelişim başta olmak üzere tüm gelişim alanları birbirini etkilemektedir. İlkokul yıllarında bedensel gelişim, erken çocukluk dönemine göre daha yavaş ilerlemekte; ancak buna rağmen oyun ve sportif etkinliklere katılım ve bu etkinliklerdeki artan olgunluk düzeyiyle öğrenmenin hız kazandığı bir dönem olarak görülmektedir. Çocuklar, bu dönemde fiziksel egzersizler, oyunlar ve sportif etkinliklere katılım için çok istekli olmaktadır (Berk, 2013; Gallahue, Ozmun & Goodway, 2014). Sosyal duygusal gelişimin artmasının da bunda payı bulunmaktadır.

İlkokulun ilk yılları ile birlikte çocuklar ellerini ve parmaklarını daha düzenli kullanmaya başlamaktadırlar. Çocukların öz bakım becerilerinin kazanımı, küçük kas motor becerilerdeki koordinasyon ve düzenle daha da artmaktadır (Yavuzer, 2007; Turan ve Yükselen, 2015). Kıyafetlerini kendileri giyebilmekte, düğmeleyebilmekte ve ayakkabılarını bağlayabilmektedirler. Motor gelişim becerilerindeki bu gibi gelişmeler kas gücü ve uzuvların koordinasyonunun yanında; beynin gelişimine de bağlı olarak gelişim göstermektedirler. Bilişsel, bedensel ve motor gelişim, bireyin kendisini

ilgilendirirken; dil ve sosyal-duygusal gelişim, toplumsal ilişkiler açısından daha önemli olarak görülmektedir (Berk, 2013; Trawick-Swith, 2013; Gallahue vd., 2014).

İnsan toplum içinde yaşayan sosyal bir varlık olarak ifade edilmektedir. Bu sebeple yaşadığı çevredeki diğer insanlarla sosyal bir ilişki içerisinde yer almaktadır. Dil olmadan toplumda kabul görebilmek ve anlamlı insan ilişkileri geliştirebilmek mümkün olmamaktadır (Deniz, 2011). Dil gelişimi ile ilgili etkinlikler ne kadar çok ve doğru kullanılabilirse dilin inceliklerinin öğrenilmesi de o kadar kolay olmaktadır (Yapıcı ve Yapıcı, 2005). Burada en önemli görev ebeveynlere ve sınıf öğretmenlerine düşmektedir. Çünkü sosyal ve duygusal gelişim, ailede başlayıp okul yıllarında güçlenmektedir ve bireyin yaşadığı çevrenin toplumsal desteği ile hayatının diğer yıllarında da gelişmeye devam etmektedir (Alisinanoğlu ve Özbey, 2011). Oyunla zenginleştirilmiş eğitim programı, çocukların sosyal duygusal ve fiziksel açıdan daha ileri seviyede gelişim göstermesinde etkili olmaktadır. Okul öncesi eğitimden sonra çocuklar için ilkokulun ilk yılları önemli bir adım olarak görülmektedir (Durualp ve Aral, 2011; Gallahue vd., 2014).

Çocuklar bu dönemde hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemli gelişmeler göstermektedirler (Köksal-Akyol, 2019). İlkokul yıllarında akran ilişkileri daha da önem kazanmakta ve bu ilişki sosyal duygusal gelişimi olumlu ya da olumsuz etkilemektedir (Doğan, 2007; Yavuzer, 2007).

4. ZORBALIK VE ŞİDDETİN BELİRTİLERİ

Okullardaki zorbalık olayları dikkati çekmemekte, dikkate alınmamakta, muhtemelen okul ve öğrenciler için damgalanma riski nedeniyle göz ardı edilmekte ve hatta gizli tutulmaktadır (Asimopoulos, Bibou-Nakou, Hatzipemou, Soumaki & Tsiantis, 2013). Zorbalık ve şiddetin belirtileri ve nedenleri bu şekilde göz ardı edildiği müddetçe de önlenemez sonuçlar doğurmaktadır.

Zorbalık da şiddet de toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Zorbalığın kısa ve uzun dönem etkileri ve zorbalığa neden olan veya neden olabilecek risk faktörlerini belirlemek ve bu belirtiler ve bulgular rehberliğinde önleme çalışmalarını yapmak, başta çocuklar olmak üzere bütün toplum için önemli bir yer tutmaktadır (Kapıcı, 2004). Zorbalığın kurbanı olan öğrenciler, akranlarından aldıkları azaptan kaçınmak istedikleri için okula gelmekten korkmaktadırlar (Tompson, 2019).

Zorbalığa maruz kalan çocuk bir ya da birden çok belirti gösterebilmektedir. Okula gitmemek için türlü nedenler bulabilmektedir. Ödevlerini yapmak istememekte ya da özensiz bir şekilde yapmaktadır. Çevresine karşı hırçın bir tavır sergileyebilmektedir. Zorba tarafından yemeğine zarar verildiği için eve aç gelebilmekte ya da zorba tarafından uğradığı baskı nedeniyle sürekli para isteyebilmektedir. Vücudunda yara, kızarıklık veya morluklar görülebilmektedir. Uykusunda ağlamakta, gece yatağını ıslatmakta, kâbuslarla uyanabilmektedir. İçine kapanmakta, ani sorularda kekeleyebilmekte, tam ve düzgün cümleler kuramamaktadır (Çınkır ve Kepenekçi, 2003). Tüm bu belirtiler çocukların zorbalığa maruz kaldıklarının göstergesi olarak ifade edilmektedir.

5. ZORBALIK VE ŞİDDETİN NEDENLERİ

Okuldaki zorbalığın nedenleri ile ailedeki ya da toplumdaki zorbalığın nedenleri arasında bir fark bulunmamaktadır (Arslan ve Savaşer, 2009). Irk, din, kültür, engellilik veya cinsiyet gibi bazı bireysel farklılıklar zorbalığa neden olabilmektedir (Stassen-Berger, 2007; Cowie & Jennifer, 2008). Ayrıca zorbalığın, okulun ve sınıfın büyüklüğü ile de orantılı olduğu ifade edilmektedir. Büyük ve kalabalık okullarda, zorbalık sorunlarıyla daha sık karşılaşıldığı varsayılmaktadır (Olweus, 1993).

Çocukların agresif davranışları sadece kendi saldırganlık derecelerine değil; aynı zamanda saldırmayı düşündükleri kurbanın saldırganlığına da bağlı olmaktadır (Perry, Perry & Rasmussen, 1986). Öğretmenlere göre şiddet ve zorbalığın en önemli nedeni aile faktörü iken; öğrencilere göre ise aile faktörünün yanında arkadaş çevresinden edinilen yanlış davranışların da zorbalıkta önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır (Şahan, 2010). Bazı öğrenciler, zayıf akranlara yönelik saldırgan davranışları sosyal güç elde etmenin etkili bir yolu olarak görmektedirler. Bu durum da, sosyal bulaşıcılık, taklit, grup normlarına destek gibi yollarla diğer çocukların saldırgan davranışlarını onaylamalarına ya da agresif davranmalarına neden olmaktadır (Gini, 2006). Ayrıca ebeveynlerin baskıcı, kuralsız, aşırı hoşgörülü tutumlar sergilemesi, çocuğun davranışlarına sınır koymaması (Pasin, 2017) veya ailenin fiziksel ceza ile şiddet göstermesi, okul yaşamındaki baskıyla baş edememe (Umutlu, 2010), öğrenciler arasında popüler olma, kendini arkadaş grubuna kanıtlama (Gökler, 2009), dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (Örengül ve Sabuncuoğlu, 2018), evde ya da okulda ilgi ve sevgi gösterilmemesi ve özellikle okullarda yeterli denetimin

gerçekleştirilmemesi (Kılıç, 2010) gibi etkenler, çocukların zorbalık davranışlarına uğramasına ya da zorbaca davranışlar sergilemesine sebep olabilmektedir.

6. ZORBALIK TÜRLERİ

Zorbalık, genel anlamda doğrudan ve dolaylı zorbalık olmak üzere iki ana başlıkta; daha özel anlamda ise fiziksel zorbalık (örneğin vurma), sözel zorbalık (örneğin isim çağırma), sosyal duygusal zorbalık (örneğin birisini dışarıda bırakmak, yayma söylentileri) ve siber zorbalık (örneğin teknolojik aletler kullanarak) gibi alt dallarda sınıflandırılmaktadır (Smith & Ananiadou, 2003; Slee & Skrzypiec, 2016).

Zorbalığı iki başlık altında incelemek gerekirse doğrudan zorbalık “alay etme ve sataşma, isim takma, haksızlık etme, haksızca eleştirme, tehdit etme, müstehcen el hareketleri, tehdit edici bakışlar, vurma, tekmeleme, yaralayıcı bir aletle zarar verme, birine ait eşyaları çalma veya saklama (Kocatürk, 2014)” gibi davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Dolaylı zorbalık ise kurbanı kasıtlı ve amaçlı olarak grup dışında tutup yalnızlığa itme, oyun veya diğer etkinliklere almayarak onu yok sayma, görmezden gelme, izole etme, kurbanın aleyhinde yalan-yanlış söylentiler çıkarma, doğru olmayan hikâyeler anlatma ve bunları yayma, dedikodu yapma, arasının diğerleriyle bozulması için çaba sarf etme, kurban hakkında çeşitli yerlere çirkin sözler yazma, birini dövmesi için başkalarını kışkırtma, birinin sırlarını ortaya dökme ve tüm bu davranışlarla kurbanı yalnızlığa itmek olarak ifade edilmektedir (Dinler, 2011; Kocatürk, 2014). Özetle doğrudan zorbalık, doğrudan kişiye hedeflenen görünür fiziksel ve sözlü saldırıları içerirken, dolaylı zorbalık kişinin arkadaşlarıyla ilişkisini koparma, tecrit etme ve dışlama vb. şeklinde görülmektedir (Türker, 2012; Akay, 2019). Özel anlamda zorbalık türleri olan fiziksel, sözel, sosyal duygusal ve siber zorbalık ise aşağıda başlıklar halinde açıklanmıştır.

6.1. FİZİKSEL ZORBALIK

Fiziksel zorbalık, amaçlı ve sürekli, zorbalığın karşılarındakilere doğrudan fiziksel güç uygulamaları olarak tanımlanmaktadır (Uysal ve Dinçer, 2012; Metin-Aslan, 2013; Metin-Aslan ve Tuğrul, 2014). Vurma, tokat atma, yumruk atma, itme, dürtme, çimdikleme, sıkıca tutma, sarsma, çarpma, fırlatma, saç ya da kulak çekme, kavga etme, tekmeleme, çekme, çelme takma, eşyalarını ya da parasını zorla alma, almakla tehdit etme veya eşyalarına zarar verme, sandalyeyi altından çekme, bir odaya kilitleme, kışkırtma, tükürme, taş ya da nesne fırlatma gibi özellikle bedensel bakımdan

güçlü olanların güçsüzleri kasıtlı ve devamlı şekilde rahatsız etmesiyle ortaya çıkan eylemler fiziksel zorbalık olarak adlandırılmaktadır (Dinler, 2011; Özkal, 2011; Uysal ve Dinçer, 2012; Metin-Aslan ve Tuğrul, 2014). Bu eylemler genellikle doğrudan yapıldığı gibi başka birini kullanarak dolaylı olarak da gerçekleştirilebilmektedir (Özkal, 2011).

6.2. SÖZEL ZORBALIK

Sözel zorbalık, genellikle zorbaların kurbanları sözle yıpratması olarak tanımlanmakta; zorbalar doğrudan olarak sarf ettikleri sözlerle kurbanları incitmeyi amaçlamaktadırlar (Uysal ve Dinçer, 2012). Sözel zorbalık, dalga geçme, aşağılama, alay etme, kızdırma, korkutma, tehdit etme, kurban hakkında dedikodu yapma, kötü isim veya lakap takma, küfür etme, bağırma, sataşma, iftira atma, birisinin kıyafeti, bedeni, konuşması ya da görünüşü hakkında sürekli incitici yorumlar yapma, küçük düşürücü, rencide edici sözler söyleme, kişinin kendisine veya ailesine hakaret etme gibi kurbanın duygularını incitmeye yönelik hareketler olarak ifade edilmektedir (Dölek, 2002; Dinler, 2011; Özkal, 2011; Uysal ve Dinçer, 2012). Bu hareketler sürekli bir hal alır ve zorbalık artarak devam ederse, zorbalığa maruz kalan öğrenci özsaygısını ve öz güvenini kaybetmektedir (Dinler, 2011; Açıköz, 2017).

6.3. SOSYAL DUYGUSAL ZORBALIK

Sosyal duygusal zorbalığı tanımlamak, fiziksel ve sözel zorbalığı tanımlamak kadar kolay olmamaktadır. Sosyal duygusal zorbalığı kullanan bir öğrenci, bu davranışlarının doğası nedeniyle, zorbaca davranışlar sergilemediğini öne sürebilmektedir. Sosyal duygusal zorbalıkta, en çok öne çıkan, gruptan dışlama ve çocuğun bir eşyasına zarar verme gibi davranışları sergileyen öğrenci “Onunla birlikte oynamak istemiyorum. Bu suç mu?” şeklinde kendini sorgulayabilmektedir (Kıpcı, 2004; Kurnaz, 2009). Sosyal duygusal zorbalık kapsamında en seyrek görülen zorbalık türü ise cinsellik olduğu ifade edilmektedir. Kıpcı (2004)’ya göre çocukların %30 kadarı elle rahatsız edilmeye ve cinsellikle ilgili sözleri dinlemeye maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Sosyal duygusal zorbalığı tanımak ve bunlara müdahale etmek hayati önem taşımaktadır; çünkü sosyal duygusal zorbalık, fiziksel zorbalığa göre öğrencilerin gelecekteki özsaygısını ve akademik başarısını büyük ölçüde etkileyerek ilerleyen yıllarda yaşanması muhtemel ruh sağlığı problemlerini tetiklemektedir (Lereya, Copeland, Costello & Wolke, 2015; Tompson, 2019).

6.4. SİBER ZORBALIK

Zorbanın, içinde bulunduğumuz çağın bir gereği olan bilgi ve iletişim teknolojilerini amacı dışında kullanarak kasıtlı ve sürekli bir biçimde kurbanı rahatsız etmesi siber zorbalık olarak ifade edilmektedir. Siber zorbalığın, teknolojinin de gelişmesiyle birlikte artış göstermesi bize zorbalık kavramının dinamik bir yapıya sahip olduğunu ve tüm dünyada etkili olan bir problem haline geldiğini göstermektedir (Özdemir, 2015; Çakır, 2017). Siber zorbalığın bu kadar yaygın olması, insanların bir telefonun veya bilgisayar ekranının arkasında otururken bir koruma ve güven duygusu hissetmesinden kaynaklanmaktadır (Tompson, 2019). Siber zorbalıktan en etkili korunma biçimi, başta öğrenciler ve veliler olmak üzere tüm toplumun bilinçlendirilmesinden geçmektedir. Ailelerin desteği okullarda alınacak önlemler için önemli yer tutmaktadır (Kara ve Kaçar, 2017). Öğrencileri siber zorbalığın temel kaynağı olan internet ve bilgisayarın kaygı, depresyon ve strese bağlı diğer bozukluklar gibi risk ve tehditlerinden korurken onlar için faydalı olabilecek içeriklere erişimlerini kısıtlamadan gerekli tedbirler alınması gerekmektedir (Yenilmez ve Seferoğlu, 2013).

7. ZORBALIK ROLLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Zorbalık, fiziksel, sosyal, duygusal ve psikolojik yönden güçlü olanın güçsüz olana zarar verme amacıyla gerçekleştirdiği tüm eylemler olarak tanımlanmaktadır. Kurban, kendini savunamamakta, koruyamamakta, zorbanın yaptıklarına karşı gelememekte; zorba da bu süreçten büyük haz duymakta ve keyif almaktadır (Özkal, 2011). Zorbalık davranışlarının ortaya çıkışı, zorba ve kurban olmak üzere temelde iki kişi ile başlamakta; ancak çoğu çocuk zorba, kurban veya seyirci olarak bir noktada zorbalığa maruz kalmaktadır (James, 2010; Akay, 2019). Özellikle ilkokulda zorbalarla kurbanlar çoğunlukla aynı sınıfta yer alırken; ortaokulda zorbalar ve kurbanlar farklı sınıflarda yer alabilmektedir (Genta vd., 1996). Zorbalık rollerindeki yaş değişimlerini etkileyebilecek bazı olasılıklar bulunmaktadır. Psikolojik, bilişsel ve fiziksel yeteneklerin gelişmesi, sosyal beceri ve deneyimlerdeki değişiklikler, ilkokul ile ilgili akademik talepler ve sosyal taleplerdeki değişiklikler, okul ortamları bu değişkenlerden bazıları olarak ifade edilmektedir (Craig vd.,2009). Zorba ve kurbanları tanımlamada ve bunlar için risk faktörlerini ortaya koymada aile özellikleri, sosyo-ekonomik düzey, okula karşı tutum ve akran ilişkilerindeki sorunlar da önemli ölçütler olarak ortaya

çıkmaktadır (Hanani, 2018). Zorbalar, kurbanlar, zorba-kurbanlar ve seyirciler başlıklar halinde rolleri ve özellikleri ile birlikte açıklanmıştır.

7.1. ZORBALAR

Zorba, sürekli olarak zayıf olanlara zarar verme eğiliminde olan, baskın, empati yapamayan ya da yapmak istemeyen ve fiziki açıdan güçlü olan kişi olarak tanımlanmaktadır (Mermer, 2012; Akay, 2019). Zorbaların ayırt edici özelliği, akranlarına karşı saldırganlıklarıdır. Ancak zorbalar hem öğretmenlere ve ebeveynlere hem de yetişkinlere karşı da saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir (Olweus, 1993; 1997). Diğer bireyler üzerinde baskı kurmaya yönelik güçlü istekleri bulunmaktadır. Zorbalar, genellikle şiddete karşı daha olumlu tutumlara sahip olmakta; problem çözmede saldırganlık içeren stratejiler ve şiddet araçlarını kullanmakta ve aynı zamanda yapıcı ve olumlu alternatifler üretememektedirler (Gökler, 2009; Mermer, 2012). Zorbalar, kendilerini kontrol edememekte; empati kuramamaktadırlar. Çok az ya da ortalama düzeyde kaygı ve güvensizlik yaşamaktadırlar (Gökler, 2009).

Gür, Eray, Makinecioğlu, Siğirli ve Vural (2020)'a göre sosyal davranışlarda artış, zorba ya da kurban olmayı önleyici bir etken ve sosyal davranışların en az olduğu grubun zorbalar olduğu tespit edilmiş olmasına rağmen; Chen (2019)'a göre zorbaların sosyal ilişki kabiliyetleri yüksek olmaktadır. Gökler (2009)'e göre de zorbalar genellikle popüler olmakta ve etraflarında zorbaları destekleyen ya da onlar gibi olmaya çalışan birkaç küçük grup yer almaktadır. Zamanla sınıf düzeyi de yükseldikçe, popülerlikleri azalmaya başlamakta ve liseye geldiklerinde ortalamanın altına düşmüş olsalar da, sosyal ilişkileri hiçbir zaman kurbanlar kadar düşük olmamaktadır.

Zorbalar, kızgın, sorunlara çözüm üretme becerileri yok denecek kadar az, yapıcı değil yıkıcı ve olaylara ya da durumlara karşı tepkisel davranışlar sergilemektedirler. Çevresindekilerin haklarına ve duygularına karşı saygısız ve düşüncesizce davranmaktadırlar. Yaşamlarının ilerleyen yıllarında suç işleme olasılıkları yüksek olmaktadır. Genellikle sorunlu ailelerde yetişmektedirler. Aile içinde şiddete maruz kalan çocuklar, etraflarına da bu şiddeti yansıtmakta ve daha fazla zorbalık göstermekte ya da zorbalığa uğramaktadırlar (Ergün, 2015). Öğretmenler, velilere öğrencilerinin okulda şiddet uyguladıklarını ve arkadaşlarını zorbalığa maruz bıraktıklarını belirtmelerine rağmen; veliler tarafından öğrencilerle ilgili herhangi bir soruna işaret edilmemesi de dikkat çekmektedir (Zinnur-Kılıç, 2012).

7.2. KURBANLAR

Fiziksel, sözlü veya dolaylı olarak zarar görenek zorbalığa maruz kalan, zorbalığın hedefi olarak seçilen, kendini savunmakta başarısız ve kendisine zarar veren öğrenci veya öğrencilere karşı çaresiz kalan kişi veya kişilere “kurban” adı verilmektedir (Demirbağ-Bolat, 2010; Mermer, 2012; Akay, 2019). Zorbalığa maruz kalan bu öğrenciler, zorbalık yapanlara göre sayıca çok daha fazladır (Forero, Mclellan, Rissel & Bauman, 1999). Zorbaların hedefi olan kurbanlar, aslında fiziksel olarak daha zayıf olabilmekte ya da kendisini fiziksel ya da zihinsel olarak zorbadan daha zayıf olarak algılayabilmektedir (Olweus, 1997). Kurbanlar, endişeli, temkinli ve sessiz öğrenciler olmaktadır. Diğer öğrenciler tarafından saldırıya uğradıklarında yaygın olarak ağlayarak tepki vermektedirler. Genellikle kendilerini başarısız olarak görmekte ve aptal hissetmektedirler (Olweus, 1993). Tipik kurbanlar, genel olarak diğer öğrencilerden daha endişeli ve güvensiz, genellikle temkinli, hassas ve sessizdirler (Olweus, 1997). Öğrenciler ne kadar küçükse kurban olma olasılıkları da o kadar yüksek olmaktadır (Scheithauer, Hayer, Peterman & Jugert, 2006).

Kurbanlar, yalnız kalmayı, insanlardan uzakta olmayı tercih ederek, zorbalardan gördüğü fiziksel, sözel veya dolaylı kötü muamele sonucunda çevrelerinden gün geçtikçe biraz daha izole olmaktadır (Gökler, 2009; Uysal ve Dinçer, 2012). Kendilerini zorbalığa maruz bırakan öğrencilerle karşı karşıya kaldıklarında genellikle kendilerini savunmamakta ya da zorbaya herhangi bir karşılık vermemektedirler. Kurban kendini güçsüz hissedip, savunmasız kaldıkça da zorba, kendini daha da güçlü hissetmekte ve şiddete yönelik davranışları artmaktadır (Acar, 2009; Gökler, 2009). Gökler (2009)’e göre kurbanlar, akranlarına göre fiziksel anlamda daha zayıf ve cılız çocuklardır ve bu fiziksel özellikleri onların kurban olmalarına zemin hazırlamaktadır. Olweus (1997)’e göre ise şişman, kızıl saçlı, gözlük takan veya alışılmadık bir lehçe ile konuşan öğrencilerin zorbalık kurbanı olma olasılıkları daha yüksek olmaktadır.

Genel olarak kurban konumunda olan çocukların, gereğinden fazla koruyucu ve kollayıcı ebeveynlere sahip oldukları vurgulanmaktadır (Güven, 2015; Gökler, 2009). Bu ebeveynler, çocuklarının savunmasız ve korunmaya muhtaç olduklarını düşündükleri için her türlü olumsuzluğa karşı onları korumaya yönelik tutum ve yaklaşım içerisine girmektedirler. Ebeveynlerin, çocuklarına duygusal yaklaşımları, çocukların ebeveynlerine yakın olma eğilimi ve ebeveynlerine ilişkin algıları, onların

“kurban” olmaları üzerinde etkili olmaktadır (Gökler, 2009; Gök, 2017). Gerçekte bu ebeveynler çocuklarının uygun problem çözme becerilerini öğrenmesine engel olmaktadır (Güven, 2015).

Akran zorbalığına maruz kalan çocuklar okul ile ilgili de sorunlar yaşayabilmektedirler (Seçer, Gülay-Ogelman, Şimşek, Önder ve Bademci, 2014). Zorbalık kurbanları, okula ve öğrenmeye olan ilgisini kaybedebilmekte ve akademik notlarda bir düşüş yaşayabilmektedir (Hoover vd., 1992). Kurbanlar için gerekli olan yeterli destek ve rehberliği sağlamak için okulların danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir (Nasheeda, Hassan & Hassan, 2017). Öğretmenlerin zorbalığa müdahaleleri kurbanları olumlu olarak etkilemektedir (Kartal ve Bilgin, 2009).

Kurban olan öğrencilerin, kurban olmalarını tetikleyen bu özelliklerinin farkına vararak, zorbalıkla baş etme stratejilerini öğrenmeleri gerekmektedir. Bazı kişilik özelliklerini değiştirmek mümkün değildir; ancak bunun yerine zorbalığa maruz kaldığında doğru davranışlar sergileyerek ve uygun stratejiler izleyerek zorba ile mücadele edebilmek gerekmektedir (Gökler, 2009). Bu konuda da hem ailelere hem de öğretmenlere önemli görevler düşmektedir.

7.3. ZORBA-KURBANLAR

Bu grup, hem zorbalığa maruz kalmakta; hem de zorbalık yapabilmektedir. Zorbalığın en uç kurbanlarından bazıları, aynı zamanda en saldırgan zorbalardan olmaktadır (Ma vd., 2001). Bu grup, zorbalığın en ciddi zihinsel sağlık sonuçlarıyla karşılaşmaktadır. Zorbalık kurbanları, sadece zorbalar tarafından hedef alınmakla kalmayıp, aynı zamanda başkalarına zarar veren davranışlarda bulunmaktadır (Tarshis, 2010). Okul yıllarında zorbalık olaylarının içerisinde yer alan çocuklar, zorbalığın hangi rolünde olurlarsa olsunlar, bunun yol açtığı bazı sorunları ve bu sorunların etkilerini okul yaşamlarının dışına taşımaktadırlar (Gökler, 2009). Zorba-kurban grubundaki bu çocukların, karşısındaki kişiyi kendisinden güçlü ya da güçsüz görme eğilimleri, onların zorba mı yoksa kurban mı olacakları konusunda karar vermelerine etki etmektedir (Çakır, 2017).

Zorba-kurbanlar gerek akranları gerekse yetişkinler tarafından reddedildiklerini, kendilerine saygı duymadıkları gibi çevrelerinden de saygı görmediklerini ifade etmektedirler. Zorbalığa uğramalarının en önemli sebebi, kışkırtıcı tavırlarından

kaynaklanmaktadır (Acar, 2009; Seçer, 2014; Kaşıkçı, 2018). Kışkırtıcı tavır ve tutumları nedeniyle zorbaları üzerlerine çekerken kolayca sinirlendirilebildikleri gibi kendileri de herhangi bir kışkırtma olmaksızın zayıf, güçsüz ve kendini savunamayacak durumda gördüğü öğrencileri kendilerine hedef olarak seçebilmektedirler. Bu durum onların hem zorba hem de kurban olma potansiyellerini tetiklemektedir (Atalay, 2010; Seçer, 2014; Çakır, 2017; Kaşıkçı, 2018). Zorba davranışların her iki rolünde de yer aldıkları için bu karmaşa içerisinde diğer gruplara göre en fazla risk altında bulunan, en zor başa çıkılabilecek ve statüleri gereği en sorunlu olan grup olarak görülmektedirler (Acar, 2009; Çakır, 2017; Kaşıkçı, 2018).

7.4. SEYİRCİLER

Zorbalık içerisinde yer alarak ne zorbalığa maruz kalan kurban ne de zorba davranışlar sergileyen zorba rolünde bulunmayan; fakat hem zorbaların hem de kurbanların karşılaştığı olumsuz sonuçlara tanık olan; ancak bunların hiçbirine müdahale etmeyen ya da edemeyen ve destek olmayan grup “seyirciler” olarak tanımlanmaktadır (Karaca, 2018; Kaşıkçı, 2018). Bu grup, zorbalık davranışlarının önlenmesi ve zorbalığa müdahale edilmesi çalışmalarında göz ardı edilmekte ve unutulmaktadır. Oysa akran zorbalığı sadece zorbalar ve kurbanlar üzerinde değil; zorbalığın gerçekleştiği yerde bulunan tüm bireylerde olumsuz etki bırakmaktadır (Aksoy, 2019).

Her ne kadar çoğu çocuk zorbalığı izlemekten rahatsız olsa da müdahale edene hayran olsa da, genellikle pasif olarak izlemekte, çok az sayıda çocuk aktif olarak bu zorbalığı önlemeye çalışmaktadır (Lynn-Hawkins vd., 2001; Doğan-Çevirgen, 2018). Çünkü bu gruptaki çoğu öğrenci, zorbaların kendilerine şiddet uygulayacağından korktukları için zorbalık davranışlarına tanık olduklarında genellikle müdahale etmemektedirler (Tarshis, 2010).

8. ZORBALIK VE ŞİDDETİN SONUÇLARI

Zorbalık, bir öğrenci için ciddi fiziksel, sosyal, duygusal ve akademik sorunlara neden olabilmektedir (Çalık vd., 2009; Tompson, 2019). Bu anlamda, zorbalığın belirli özellikleri (kurban tarafından söylenme korkusu gibi) ve belirli sonuçları (kurbanda düşük benlik saygısı ve depresyon gibi) bulunmaktadır (Smith & Ananiadou, 2003). Zorbalık, başlangıçta okula gelmeyi istememe, okulu sevmeme ve sürekli devamsızlık yapma (Çinkır ve Kepenekçi, 2003; Çalık vd., 2009; Kartal ve Bilgin, 2009) , zamanla

akademik başarının düşmesi (Çinkır ve Kepenekçi, 2003; Kartal ve Bilgin, 2009; Eminoğlu, 2018) , öğrencilerin kaygı, kızgınlık ve çaresizlik duyguları ile öz saygı ve öz güven düzeylerinde azalma ve çocukların kendilerini değersiz ve işe yaramaz hissetmelerine (Çinkır ve Kepenekçi, 2003; Çalık vd., 2009; Gökler, 2009; Kartal ve Bilgin, 2009; Açıl, 2015) ve daha da ilerleyen aşamalarda bazı kronik ve psikolojik hastalıkların ortaya çıkmasına, hatta intihar girişimine dek varan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Çinkır ve Kepenekçi, 2003; Çalık vd., 2009; Kartal ve Bilgin, 2009). Depresyon ve şiddetli intihar düşüncesi, zorbalığa veya zorba gibi davranmaya güçlü bir şekilde bağlı olmaktadır. Zorbalığa nadiren maruz kalmak bile, depresyondan bağımsız olarak ciddi intihar düşüncesi olasılığını artırmaktadır. Depresyon bu nedenle zorbalığın hem sonucu hem de nedeni olabilmektedir (Kaltiala-Heino vd., 1999). Zorbalığın etkileri her zaman intihar kadar aşırı olmamakta; ancak yine de bireyin psikolojisine ciddi zararlar vermektedir. Bir öğrencinin zihni zorbalık durumlarıyla karıştırılırsa, okula odaklanması önemli ölçüde olumsuz etkilenmektedir (Tompson, 2019). Zorbalığa maruz kalan çocukların, zorbalığa ya da kötü muameleye maruz kalmayanlara göre yetişkinlikte zihinsel sağlık problemleri yaşamaları daha olası görülmektedir (Lereya vd., 2015). Zorbalık yalnızca zorbalığa uğrayan çocuklara değil; daha genel olarak okul ortamına da zarar vermektedir (Gini, 2004). Okul yıllarında zorba olmanın, zorbalığa maruz kalmanın ya da zorbalığa tanık olmanın bile çocukların ve ergenlerin uyum problemlerine neden olduğunu, okul yaşantılarını olumsuz etkilediğini ve yaşam boyu zihinsel, fiziksel ve sosyoekonomik sorunlar dahil olmak üzere birçok olumsuz sonuçlara yol açabileceği belirtilmektedir (Gökler, 2009; Tatlılıoğlu, 2016; Arseneault, 2018; Eminoğlu, 2018). Öğrencilerin sağlıklı ve güvenli bir okul ortamında sosyal uyum içerisinde eğitim görme hakkına sahip olmaları gerektiği ifade edilmektedir. Okullarda zorbalık tespit edilerek gerekli önlemler alınmadığı ve müdahaleler yapılmadığı takdirde, zorbalığa uğrayan öğrencilerin okula güven duymalarının ve eğitim hayatlarına devam etmelerinin güçleşeceği düşünülmektedir. Bu haklarının zorbalık tarafından ellerinden alınması, çocuklar üzerinde olumsuz sonuçlar meydana getirmektedir (Açıl, 2015; Özdemir, 2016).

Zorbalıkla mücadelede üç aşama vardır: Önleme, müdahale ve rehabilitasyon. Okullarda yaşanan zorbalık olaylarında ilk aşama önleme faaliyetleridir. Zorbalığı önlemek için başta öğretmenler ve öğrenciler olmak üzere okulun tüm paydaşlarının zorbalık hakkında farkındalıklarının olması gerekmektedir. Ancak hem öğretmenlerle

hem de öğrencilerle yapılan ön görüşmelerde zorbalık hakkında yeterli farkındalığa sahip olmadıkları görülmektedir. Zorbalığın nasıl önlebileceği, önlenemeyen zorbalık olaylarına nasıl müdahale edilebileceği ve zorbalığa maruz kalan öğrencilere nasıl rehabilitasyon çalışmaları yapılabileceği konusunda öğretmen ve öğrencilerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışma ile ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrenci ve öğretmenlerinin akran zorbalığı konusundaki görüşlerinin incelenmesi ve öğrencilere yönelik akran zorbalığı farkındalık eğitimi çalışmaları yürütülmesi amaçlanmaktadır.

9. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Alanyazın incelendiğinde akran zorbalığı ve akran şiddeti ile ilgili pek çok farklı konuda araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu bölümde akran zorbalığı ile ilgili çalışmaların yanında şiddet ve saldırganlık ile ilgili bazı yurt içi ve yurt dışı araştırmalara da yer verilmektedir.

9.1.YURT İÇİNDE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Çinkır ve Kepenekçi (2003), yaptıkları çalışmada eğitimcilerin okul zorbalığına ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırmaya 3-21 Temmuz 2000 tarihleri arasında gerçekleştirilen “Eğitim Kurumları Yönetici Adaylarının Eğitimi” kursuna katılan yönetici ve öğretmenlerden 36 yönetici ve 92 öğretmen, toplam 128 eğitimci dahil edilmiştir. Çalışmada, eğitimcilerin okul zorbalığına ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan veri toplama aracı kullanılmıştır. Araştırmacılar, eğitimcilerin okul zorbalığına ilişkin görüşlerini almış ve bulgulara göre eğitimciler bedensel zorbalıkta itme davranışlarının, sözel zorbalıkta isim takma ve alay etme davranışlarının, duygusal zorbalıkta eşyalara zarar verme davranışlarının okullarda çok sık uygulandığını belirtmişlerdir. Ayrıca, zorbalık olaylarının genelde okul bahçesinde gerçekleştiğini, bu olayları daha çok bireysel çabaları ile önlemeye çalıştıklarını, okul yönetiminin zorba öğrencilere karşı daha çok sözlü uyarıda bulunduğunu ve genellikle erkek öğrencilerin, sorunlarını nasıl çözeceklerini bilemedikleri için zorbalığa başvurduklarını ifade etmişlerdir.

Çalık vd. (2009), bu çalışma ile ilköğretim öğrencilerinin zorbalık statülerini, okul iklimi, psikososyal davranışlar, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenine göre incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaya, Ankara ilinde 2007-2008 öğretim yılında ilköğretim 6., 7., ve 8. sınıflarda öğrenim gören 456 öğrenci dahil edilmiştir. Çalışmada, Çalık vd. tarafından geliştirilen “Okul İklimi Ölçeği, Prososyal Davranış Eğilimi

Ölçeği, Okul Yaşamı Zorbalık Ölçeği” ve İkinci (2002) tarafından geliştirilen Eşici (2007) tarafından uyarlanan “Temel İhtiyaçlar Ölçeği” kullanılmıştır. Bulgulara göre, temel ihtiyaçlar dışındaki tüm değişkenlerin zorbalık davranışlarını anlamlı düzeyde yordadıkları belirtilmiştir. Bir başka ifadeyle, okul ikliminin olumlu olması, öğrencinin yardım ve dayanışma davranışları sergilemesi, öğrencinin zorba olarak sınıflandırılma olasılığını azalttığı saptanmıştır.

Kartal ve Bilgin (2009), bu araştırma ile okullarda yaşanan zorbalığa ilişkin ilköğretim öğrencileri ile öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesini ve bu görüşlerin karşılaştırılmasını amaçlamışlardır. Bursa’da 2005-2006 eğitim öğretim yılında iki ilköğretim okulunda öğrenimlerine devam eden 296 kız-249 erkek, toplam 545 öğrenci ve bu okullarda görev yapan 103 öğretmenden 87’si ile çalışmışlardır. Çalışmada “Colorado Okul İklimi Surveyi” ölçeğinin Türkçeleştirilmiş ve sadeleştirilmiş formunu kullanmışlardır. Çalışmanın bulgularına göre öğrencilerin uğradığı zorbalık türlerinde öğrenciler daha çok “kötü sözler söyleme, alay etme ve isim takmaya” yani sözel zorbalığa maruz kaldıklarını belirtirken; öğretmenler “vurma veya tekmeleme” yani fiziksel zorbalığı işaret etmişlerdir. Cinsiyete göre dağılım incelendiğinde öğretmenler de öğrenciler de erkek öğrencilerin daha fazla zorbalıkla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Dikkat çekici fark ise zorbalığın anlatıldığı kişiler bulgusundadır. Öğrenciler %40,9 zorbalığa maruz kaldıklarını bir arkadaşlarına attıklarını beyan ederken; öğretmenler %62,1 zorbalığı okulda bir yetiştikine bildirdiklerini belirtmişlerdir.

Ayas ve Pişkin (2011), farklı ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin akran zorbalığına uğrama ve zorbalık yapma düzeylerinin cinsiyet, sınıf ve okul türüne göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek için 2007-2008 eğitim öğretim yılı endüstri meslek lisesi, genel lise, özel lise ve anadolu liselerinde okuyan toplam 600 öğrenci üzerinde bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada, “Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu” kullanmışlardır. Bulgular, sözel mağduriyet hariç diğer tüm alt ölçeklerde kızlardan çok erkeklerin zorbalığa uğradıklarını ve dışlama hariç diğer tüm alt ölçeklerde erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalık yaptıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, kurban puanı en yüksek grubun endüstri meslek lisesi; zorbalık puanı en yüksek grubun ise özel lise öğrencileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına göre en az zorbalığa uğrayan ve en az zorbalık yapan grubun ise Anadolu Lisesi öğrencileri olduğu anlaşılmaktadır.

Çankaya (2011), ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin karşılaştıkları zorba davranış tiplerini tespit etmek amacıyla bu çalışmayı gerçekleştirmiştir. 2009-2010 öğretim yılında Elazığ'da 15 okuldaki 201 (121 erkek, 80 kız), 8. sınıf öğrencisi ile okullardaki zorbalık olaylarını, fiziksel, sözel ve duygusal açıdan incelemiştir. Çalışmada, Çinkır ve Kepenekçi (2003) tarafından geliştirilen 19 maddelik "Akran Zorbalığı Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre erkeklerin, fiziksel ve sözel zorbalık davranışları ile karşılaşma olasılığının kızlardan daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin en fazla karşılaştığı zorbalık türünün de fiziksel zorbalık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hakan (2011), ilköğretim öğrencilerinde zorbalığın görülme sıklığını ve nasıl bir farklılaşmaya neden olduğunu öğrenmek amacıyla Ankara'da beş farklı ilköğretim okulundan 200 öğrenci ile bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada, "Şiddet Kaba Güç Anketi", "Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği" ve "Durumluk Sürekli Öfke Ölçeği" kullanılmıştır. Fiziksel zorbalıkta "itme" eylemi, sözel zorbalıkta "isim takma", duygusal zorbalıkta "eşyalarına zarar verme" nin en sık görülen eylemler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca cinsel zorbalık türünün öğrenciler arasında en seyrek görülen zorbalık türü olduğu görülmüştür.

Özgür vd. (2011), lise öğrencilerinin şiddetle karşılaşma ve şiddeti algılama durumlarını, şiddet eğilim düzeylerini ve bunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla Aydın ili Kuşadası ilçesinde 2006-2007 Eğitim Öğretim yılında öğrenim gören 360 (204 kız-156 erkek) lise öğrencisi ile bir ölçek çalışması gerçekleştirmiştir. Araştırmada "Şiddet Eğilim Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, öğrencilerin "kavga ya da dayak" gibi fiziksel zorbalığa da "psikolojik baskı ya da özgürlüğünün kısıtlanması" gibi dolaylı ve duygusal zorbalığa da maruz kaldıklarını göstermektedir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğrencilerden şiddete ya da zorbalığa maruz kaldıklarını beyan edenlerin %51,4'ü okulda; %21,6'sı ise evde zorbalığa uğradıklarını belirtmişlerdir.

Arslan vd. (2012), 11-15 yaş arası erkek ve kız öğrencilerin zorbalık mağduriyetinin incelenmesi amacıyla 3 ilkokul, 3 ortaokul ve 3 lise olmak üzere 9 okulda 1.315 öğrenci ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Verilerin toplanmasında Dünya Sağlık Örgütü tarafından hazırlanan Okul Çağı Çocuklarda Sağlık Davranışı ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre zorbalığa maruz kalmanın etkilerinin, hem

öğrencinin cinsiyetine hem de zorbalık döngüsündeki rollerine (zorba, kurban, zorba-kurban) bağlı olduğu bulunmuştur.

Başar ve Çetin (2013), zorbaca davranışların tespitine ve çözümüne katkıda bulunmak amacıyla 2012-2013 Eğitim Öğretim yılı, Uşak ili, ilköğretim (723) ve orta öğretim kademesinde (409) öğrenim gören 1132 öğrenci ile bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada araştırmacılar tarafından geliştirilen “Zorba Davranışları Gösterme Düzeyi Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ilköğretim öğrencilerinde zorbaca davranış sergilemenin, orta öğretim öğrencilerine göre daha fazla olduğunu saptamışlardır. Ayrıca öğrencilerin zorbalık davranışlarını en çok okul ortamında öğrendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bütün vd. (2013), okuldaki şiddet olaylarına neden olan durumları belirleyerek bunları çözmeyi ve zorbalığı önlemeyi amaçladıkları bu çalışmada 2006-2007 Eğitim Öğretim yılında Sivas'ta öğrenim görmekte olan, 1200 (722 erkek, 478 kız), 9. ve 10. sınıf öğrencisi ile çalışmışlardır. Öğrencilere sosyodemografik özelliklerini ve şiddete karşı yaklaşımlarını içeren araştırmacılar tarafından hazırlanmış konu ile ilgili anket formu uygulanan çalışmada öğrenci yaşının büyüdükçe şiddet ve zorbalıkla ilişkisi artmaktadır. Erkeklerin kızlara oranla daha fazla kesici delici alet taşıdıkları ve daha yüksek şiddet puanına sahip oldukları saptanmıştır. Düşündürücü olan ise anne babaların eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencilerin şiddet ve zorbalık düzeylerinin de yükselmiş olmasıdır.

Üstündağ-Şener vd. (2015) zorbaca davranışların tespitine ve bunların çözümüne katkıda bulunmak amacıyla 2013-2014 öğretim yılında Uşak'ta görev yapan 178 sınıf öğretmeni ve 367 branş öğretmeni olmak üzere toplam 545 öğretmen ile “Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin zorba davranışlara başvurma düzeyleri ve öğrenme ortamlarının incelenmesi” adlı bir çalışma yürütmüşlerdir. Çalışmada, Başar ve Çetin (2013) tarafından geliştirilen “Zorba Davranışlar Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonuçları öğretmenlere göre, öğrencilerin zorbalığı okul ortamında öğrendiklerini göstermektedir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri okulların statüsü ve akademik başarıları arttıkça zorbalığa maruz kalma ve zorbalık uygulama oranları düşmektedir. Ayrıca köyde öğrenimlerini devam ettiren öğrenciler arasında zorbalık olaylarına, il merkezinde öğrenimlerini devam ettirenlere göre daha az rastlanmaktadır.

Tatlılıoğlu (2016), okullarda Şiddet, risk faktörleri ve bu sorunlara çözümlene yapabilmek amacıyla 2006-2007 Eğitim Öğretim yılında Konya ve 31 ilçesinden 120.646 öğrenci, 101.545 veli, 15.593 yönetici ve öğretmen olmak üzere 237.784 kişiyle “Temel Önleme Anketi” gerçekleştirmiştir. Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü “Şiddetin Azaltılması ve Önlenmesi Kurulu” tarafından hazırlanan “Temel Önleme Anketi” sonuçlarına göre; öğrencilerin çoğunluğu, “TV dizilerinin etkisi altında kaldığını, öğretmenlerin olumsuz sözlerinden etkilendiklerini, bilgisayar oyunlarında Şiddet içeren oyunlar oynadıklarını, öfkelerine hâkim olamadıklarını, ailelerinin kendilerini anlamadıklarını” belirtmişlerdir. Veliler ise “çocuklarının TV dizilerinden olumsuz etkilendiklerini, velilerin okulla yeterince işbirliği yapamadıklarını, ekonomik sıkıntılarının olduğunu, çevrede zararlı maddelerin kullanımının yaygın olduğunu ve aile içi iletişimin yetersizliğini” belirtmişlerdir. İdareci ve öğretmenler de, “ailelerin çocuklarının gelişimleri hakkında bilgi sahibi olmadıklarını, ailelerin ekonomik durumlarının düşük olmasını, öğrencilerin akademik başarılarının düşük olduğunu, öğrencilerinin yeteneklerini sergileyebilecekleri ortamların yetersiz olduğunu ve öğrencilerin internet kafe gibi yerlerde çok zaman geçirdiklerini” belirtmişlerdir.

Atış-Akyol vd. (2017), bu çalışma ile öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadırlar. Çalışma kapsamında okul öncesi (8), PDR (6), branş (8) ve sınıf öğretmenlerinden (8) toplam 30 öğretmenden oluşan çalışma grubu ile yarı yapılandırılmış görüşme formu ile bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda okul öncesi, sınıf öğretmenleri ve branş öğretmenleri zorbalığı daha çok bir kişiye baskı kurmak ve Şiddet uygulamak olarak tanımlarken; rehberlik öğretmenleri kişiyi rahatsız eden olaylar şeklinde tanımlamışlardır. Tüm öğretmenler, zorbalığın kaynağını ailesel faktörler olarak beyan ederken; öğrencilerin kurban olma nedenlerinin ise genellikle kişisel özelliklerden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Ayaz-Alkaya ve Avşar (2017), tarafından okul çağı çocuklarının akran zorbalığı durumları ile atılđanlık düzeyleri ve ilişkili faktörleri belirlemek amacıyla 2014-2015 Eğitim Öğretim yılında 5. ve 6. sınıflarda öğrenim gören 1509 öğrenci ile “Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği” üzerinden bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Yapılan çalışma bulgularına göre öğrencilerin %58,5’i okul başarısını; %84,6’sı okuldaki arkadaşları ile ilişkilerini, %69’u kardeŐiyle, %94,3’ü anne-babası ile ilişkilerinin iyi olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalma durumlarının düşük, atılđanlık düzeyinin iyi düzeyde olduğu; cinsiyet ve sosyal ilişkiler

(arkadaş, kardeş, anne-baba) gibi faktörlerin öğrencilerin zorba ya da kurban olma durumlarını ve atılganlık düzeylerini etkilediği belirlenmiş; öğrencilerin atılganlık düzeyi yükseldikçe kurban ve zorba olma durumlarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hoşgörür ve Orhan (2017), okullarda yaşanan zorbalık olaylarının nedenlerini araştırmak, zorbalığı önlemek için okullarda yapılan uygulamaları incelemek ve alınabilecek daha farklı önlemleri belirlemek amacıyla 2013 yılında Muğla'dan 33 okul müdürü ile bu çalışmayı gerçekleştirmişlerdir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yapılan çalışmanın içerik analizi sonuçlarına göre “İlkokullarda; kavga, kızlar arasında aşağılama ve genel olarak itme kakma davranışları gözlenirken, ortaokullarda; okul eşyalarına zarar verme, kendini zorla kabul ettirmeye çalışma, saygısız davranışlar, küfür etme, ötekileştirme, arkadaş malına kasıtlı olarak zarar verme (daha çok kız öğrenciler arasında), güçsüzleri kenara itme ve liselerde; devrecilik, çeteleşme, oyun alanlarında hakimiyet kurma, darp, laf atma, keyif verici maddeler kullanma, kontrolsüz öfke ve kavga davranışları görüldüğü anlaşılmıştır.”

Gökkaya ve Tekinsav-Sütcü (2018), tarafından “ilköğretim öğrencilerinde zorbalık eğilimini azaltmaya yönelik Bilişsel Davranışçı teknikleri içeren bir grup terapisi programının geliştirilmesi ve etkililiğinin değerlendirilmesi” amacıyla 5. ve 6. sınıflara devam eden 1051 öğrenci ile anket çalışması gerçekleştirilmiş; “*Akran Zorbalığı Ölçeği-Çocuk Formu*” sonuçlarına göre belirlenen 65 öğrenci ile 13 oturumluk program çalışmalarına başlanmış ve 54 öğrenci ile çalışma tamamlanmıştır. Çalışma sonucunda zorbalık puanlarında anlamlı azalmalar olduğu görülmüştür. Çalışmanın uzun süreli etkisini değerlendirmek adına 4 ay sonra aynı grup üzerinde izlem ölçümleri yapılmıştır ve zorbalık puanlarının azalma etkisini koruduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akay (2019) tarafından ilköğretim öğrencilerinin duygusal farkındalığını artırmaya yönelik çeşitli uygulama ve faaliyetlerin okulda akran zorbalığının önlenmesine etkisini incelemek amacıyla 2017-2018 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde 582 kız, 642 erkek toplam 1224 öğrenci ile “Akran Zorbalığı Ölçeği (Çocuk Formu)” kullanılarak bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öğrenciler için çeşitli oyunlar, aktiviteler ve uygulamalar hazırlanmıştır; veliler için eğitim bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Yürütülen çalışma sonucunda kurbanın ön testte 41,60 olan ortalama puanının 25,56'ya düşmesi zorbalık davranışının azaldığını göstermektedir.

Buna göre çalışma sırasında yapılan uygulamaların öğrenci davranışları üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir. Zorbalık puanları da ön testte 19,56 iken son testte 12,02'dir. Uygulamalar sonucunda zorbalık davranışlarının da kısmen azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Barik (2020), akran zorbalığını önlemede öğretmenlerin kullandıkları stratejilere ve karşılaşılan güçlüklerle ilişkin 4. sınıf öğretmenlerinin ve öğrencilerinin görüşlerinin incelenmesi amacıyla 2018-2019 eğitim öğretim yılı, 1. döneminde 102, 4. sınıf öğretmeni ve 119, 4. sınıf öğrencisi ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmada, "Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği", "Kişisel Bilgi Formu", "İlkokullarda Akran Zorbalığını Önleme Stratejileri ve Karşılaşılan Güçlükleri Belirleme Anketi" ve "Öğretmenlerin Akran Zorbalığını Önleme Stratejileri Hakkında Öğrenci Görüşleri Anketi" kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum analizi tekniği; verilerin analizinde betimsel ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Bulgulardan elde edilen sonuçlar incelendiğinde; öğretmenlerin zorbalığa müdahale olarak en çok "uyarırım" cevabı verdikleri; öğrenciler ise öğretmenlerinin zorbalık karşısında sözel şiddetle zorbalığa müdahale ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

9.2. YURT DIŞINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Hoover vd. (1992), ABD'de zorbaların mağduriyet algılarını netleştirmek için ergen öğrencilerden geriye dönük veriler toplamıştır. 207 lise öğrencisi çalışmaya dahil edilmiştir. Öğrencilerin 97'si kız, 103'ü erkektir. 7 öğrenci ise cinsiyet belirtmemiştir. Veriler likert tipi cevaplanabilecek ifadeler ve sorular şeklinde geliştirilen anket üzerinden toplanmıştır. Bulgulara göre kızların %72'si ve erkeklerin %81'i ilkokul yıllarında zorbalık yaşadıklarını belirtmişlerdir (toplamda %76,8). Ön sonuçlar zorbalarla kurbanların ABD'de, Avrupa ülkelerinden daha yaygın olduğunu göstermektedir.

Bentley & Li (1996) tarafından yapılan bu çalışmanın temel amacı 4-6.sınıflar arasında zorba/kurban sorunlarının yaygınlığını ve genel eğilimlerini araştırmaktır. İkincil amaç ise zorbaların ve kurbanların saldırganlığı ya da zorbalığı destekleyen bazı inançları ne zorba ne de kurban olan akranlarından daha fazla destekleyip desteklemediğini belirlemektir. Dört farklı ilkokuldan 8 ile 12 yaşları arasındaki 206 kız, 173 erkek toplam 379 öğrenci ile çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada Olweus (1989) tarafından geliştirilen zorba/kurban ölçeği kullanılmıştır. 379 ilkokul

öğrencisinin sonuçları, %21,3'ünün okulda zorbalık kurbanı olduklarını (bazen haftada bir veya birkaç kez) bildirdiklerini belirtmektedir. Öğrencilerin verdiği cevaplardan yola çıkarak toplamda 77 öğrenci kurban, 39 öğrenci zorba olarak sınıflandırılmıştır. Öğrencilere göre zorbalığın gerçekleştiği yerler, oyun alanları (%74,3), ardından sınıf (%38,0), koridorlar (%16,8), spor salonu (%9,4) ve diğer alanlardır (%7,2). Sonuçlar, daha düşük sınıflarda daha fazla kurban oranının bulunduğu, daha yüksek sınıflarda ise daha fazla oranda zorbalık (en azından erkekler için) bulunduğunu göstermektedir.

Genta vd. (1996), bu çalışma ile İtalya'nın orta ve güneyinde yer alan ilk ve ortaokullardaki zorba/kurban davranışlarının miktarını ve özellikleri belirlemeyi amaçlamaktadırlar. Floransa ve Cosenza'nın iki kasabasında 1379 ilkököl ve ortaokul öğrencisine (8-11, 11-14 yaş) zorbalık/mağduriyetin miktarını ve doğasını değerlendiren isimsiz anketler üzerinden bir araştırma gerçekleştirdiler. Her iki İtalyan bölgesinde de öğrenciler, Norveç, İngiltere, İspanya ve Japonya da dâhil olmak üzere diğer ülkelerde olduğundan daha fazla zorbalığa maruz kaldıklarını bildirdiler.

Olweus (1997), tarafından zorbalığın neden olduğu problemleri belirlemek ve bu problemleri önlemek amacıyla 130 binden fazla Norveçli öğrenci ile yapılan araştırmalar 1 ile 9. sınıflar arasındaki öğrencilerin %9'unun oldukça düzenli zorbalık kurbanı olduğunu ve %6-7'sinin bazı düzenlilikle zorbalık yaptığını göstermektedir. Veriler ilk önce ölçek üzerinden toplanmıştır. Daha sonra Olweus tarafından zorbalığa karşı okul temelli bir müdahale programı geliştirilmiştir, bu programın etkileri İskandinav ülkelerindeki 42 okulda iki yıl boyunca değerlendirilmiştir. Analizler zorba/kurban sorunlarının sıklığının %50-70 oranında azaldığını göstermektedir.

Forero vd. (1999), okullardaki zorbalık davranışlarının yaygınlığını incelemek ve zorbalığın psikoloji ile ilgisini araştırmak amacıyla Avustralya ve Galler'de 115 okuldan 6. sınıfa (ortalama yaş 11,88 yaş), 8. sınıfa (13,96) ve 10. sınıfa (15,97) devam eden 3918 çocukla zorbalık davranışları ile psikolojik ve psikosomatik semptomlar üzerine bir çalışma gerçekleştirdi. Veriler, Dünya Sağlık Örgütü'nün uzun bir süredir Avrupa'da geçerli ve güvenilir olduğu gösterilen okullardaki sağlık davranışı anketinden uyarlanan ölçek yardımıyla toplanmıştır. Öğrencilerin neredeyse dörtte biri (%23,7) zorbalığa maruz kaldığını; %12,7'si ise diğer öğrencilere zorbalık uyguladığını bildirmişlerdir. Cinsiyet değişkenine göre ise erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları ya da zorbalık uyguladıkları görülmüştür. Hem zorba hem de kurban

olan öğrencilerin fazla sayıda psikolojik ve psikosomatik soruna sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Kaltiala-Heino vd. (1999), okullardaki zorbalık, depresyon ve intihar düşüncesi arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla Finlandiya’da 14-16 yaş arası 16.410 ortaokul öğrencisi ile çalışma gerçekleştirmişlerdir. Öğrencilere, mevcut okul döneminde ne sıklıkta zorbalığa maruz kaldıkları ve başkalarına ne sıklıkta zorbalık yaptıkları sorulmuştur. Ayrıca çalışmada, 13 maddelik depresyon ölçeği de kullanılmıştır. Bulgular kurbanlar ile zorbalılar arasında artan depresyon ve şiddetli intihar düşüncesi olduğunu göstermektedir. Bu durumun en yaygın olduğu kişilerin ise hem diğerleri tarafından zorbalığa maruz kalan hem de kendileri zorbalık yapan öğrenciler olduğu görülmektedir.

Smith & Shu (2000), İngiltere’deki zorbalık olaylarını raporlamak amacıyla 19 okuldan 10-14 yaş arası 2308 öğrenci ile bir anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Anket sonuçlarına göre kurbanların %30’unun zorbalığı kimseye söylemediği; bununla birlikte, söyleyen öğrencilerin olumlu sonuçlar elde ettiği görülmüştür.

Andreou (2001), zorba/kurban sorunu olan çocukların akran çatışmalarında zorba/kurban sorunu olmayan çocuklardan farklı başa çıkma davranışı gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Yunanistan’daki beş okulda öğrenim gören 9 ile 12 yaşları arasında değişen 211 kız, 197 erkek toplam 408 çocuk ile bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada, Causey ve Dubow (1992) tarafından geliştirilen “Sosyal Destek Arayışı, Problem Çözme, Uzaklaştırma, İçselleştirme ve Dışsallaştırma Ölçekleri” kullanılmıştır. Yapılan çalışmada akran mağduriyetinin cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca zorba ya da kurban olan grubun, sosyal kabulde en düşük puana sahip olduğu görülmüştür.

Lynn-Hawkins vd. (2001), okul oyun alanlarında doğal gözlemler kullanarak zorbalığa akran müdahalesinin etkililiğini ve cinsiyetle ilişkisini incelemek amacıyla 1-6. sınıflardaki zorbalığa müdahale ettiği gözlemlenen 58 çocuk (37 erkek ve 21 kız) ile bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma üç yıl sürmüş, ilk yıl 616 çocuk, ikinci yıl 762 çocuk ve son yıl belirlenen 58 çocuk ile odak gözlemleri yapılmıştır. Çocuklar öğle arasında ve teneffüslerde 10 dakika boyunca gözlemlenmiştir. Toplam 125 saatlik oyun alanı gözlemleri yapılmıştır. Zorbalık olaylarının %88’i sırasında akranları oyun alanında yer almaktadır ve %19’una müdahale etmişlerdir. Olayların %47’sinde ise

akranlar saldırgan bir şekilde müdahalede bulunmuşlardır. Müdahalelerin çoğunluğu (%57) zorbalığı durdurmada etkili olmuştur. Zorba ve kurbanın erkek olduğu durumlarda erkeklerin; zorba ve kurbanın kız olduğu durumlarda ise yine erkeklerin müdahale ettiği görülmüştür.

Pateraki & Houndoumadi (2001), Atina’da öğrenciler arasındaki zorbalık davranışının kapsamı ve niteliğini araştırmak amacıyla, 8-12 yaşları arasındaki 1.312 öğrenci ile bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada Olweus (1993) tarafından geliştirilen Smith (1997) tarafından revize edilen Kişisel İletişim Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, zorbalık davranışlarının sıklığı ve türleri ile ilgili zorbalığa karşı tepkiler ve tutumlara ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Genel olarak, çocukların %14,7’nin zorbalık kurbanı, %6,25’nin zorba ve %4,8’nin zorba-kurban olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, zorbalığın en yaygın iki biçiminin “lakap takma” ve “vurma ve tekmeleme” olduğunu göstermektedir. Araştırma sonucuna göre erkek zorbalar daha çok doğrudan fiziksel zorbalık yaparken, kızlar dolaylı olarak zorbalık yapmaktadır.

Gofin vd. (2002), Kudüs okullarında okuyan ergenler arasında zorbalığın yaygınlığını ve zorbalığa maruz kalmayla ilgili özelliklerini belirlemeyi amaçlamaktadırlar. Bu amaç doğrultusunda Kudüs’te öğrenim gören 14-16 yaşları arasında 1182 ortaokul ve lise öğrencisi ile bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından hazırlanan Okul Çağı Çocuklarda Sağlık Davranışı ölçeği önce İbranice’ye daha sonra doğrulunu onaylamak için tekrar İngilizce’ye çevrilerek öğrencilere uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre erkeklerin sadece %25,9’u ve kızların %47,8’i zorba ya da kurban olmadıklarını beyan ederken; erkeklerin %33,2’si ve kızların %14,2’si zorba veya kurban olduklarını belirtmişlerdir.

Stockdale vd. (2002), 7 kırsal ilköğretim okulunda, zorbalığın yaygınlığını ve ilişkilerini, öğrencilerin, velilerinin ve öğretmenlerinin bakış açısından incelemek için, 739, 4-5-6.sınıf öğrencisi, 367 ebeveyn ve 37 öğretmenin katılımıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Veriler “Zorbalığın Davranışsal Ölçüsü” anketi ile toplanmıştır. Ebeveynler verilen anketleri doldurduktan sonra öğrencilerle tekrar okula göndermiş, öğrenci ve öğretmenlere ise okulda anketler uygulanmıştır. Öğrenciler, zorbalığa maruz kaldıklarını ebeveynlere veya öğretmenlere göre daha fazla belirtmişlerdir. Zorbalık davranışlarının, kırsal ilköğretim okullarında daha yaygın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fekkes vd. (2005), Hollanda'daki 32 ilköğretim okulundan 2766 çocuk ile zorbalık davranışı ve öğretmenlerin, ebeveynlerin ve sınıf arkadaşlarının zorbalık olaylarına katılımıyla ilgili bir çalışma gerçekleştirmiştir. Veriler Olweus tarafından geliştirilen Kurban Ölçeği ile toplanmıştır. Çalışmanın sonuçları, Hollanda okullarında zorbalığın yaygın olduğunu göstermektedir. 9-11 yaş arası çocukların %16'sından fazlası düzenli olarak zorbalığa maruz kaldığını ve %5,5'i mevcut okul döneminde düzenli olarak aktif zorbalık yaşadığını bildirmiştir.

Gini (2006), öğrencilerin zorbalıkla ilgili görüşlerini almak ve zorbalıkla cinsiyet ilişkisini incelemek amacıyla 455 (226 erkek, 229 kız) öğrenciden oluşan bir araştırma gerçekleştirmiştir. Katılımcılara üç bölümden oluşan bir kitapçık hazırlanmıştır. Çalışma, katılımcıların sınıflarında grup şeklinde gerçekleştirilmiştir. Her kitapçık hikâyenin dört olası versiyonundan oluşmaktadır. Kitapçıklar öğrencilere rastgele dağıtılmıştır. Araştırmaya göre, erkeklerin fiziksel zorbalığı kızlardan daha kolay kabul ettiği ve zorbalıkta açık bir cinsiyet etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Scheithauer vd. (2006), Zorba/Kurban ölçeği ile ortaokullarda farklı zorbalık biçimlerinin ne sıklıkta meydana geldiğini araştırmayı amaçlamaktadırlar. Almanya'da 2.086 beşinci sınıf öğrencisi ile gerçekleştirdikleri araştırma sonucuna göre öğrencilerin %12,1'i zorbalık yaptığını, %11,1'i ise zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir. Cinsiyet değişkeni ele alındığında erkeklerin kızlara oranla hem zorba hem de kurban olarak daha fazla zorbalıkla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Undheim & Sund (2010), 12-15 yaş arası 2.464 Norveçli öğrenci ile zorbalık ve saldırgan davranış ile kendini bildiren ruh sağlığı sorunları arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Gençlik ve Ruh Sağlığı Anketi üzerinden yapılan çalışmada, öğrencilerin onda birinin zorbalığa uğradığı ve %5'inin son 6 ay içinde başkalarına karşı saldırgan davranışlar sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Oldenburg vd. (2016), ilkokul öğretmenlerinin zorbalığa karşı ne ölçüde hazır olduklarını incelemek amacıyla Hollanda'da sekiz farklı ilkokuldan 22 sınıf öğretmeni ile görüşmeler gerçekleştirmiş ve bu görüşme verilerini, öğretmenlerin 373 öğrencisinden anket verileri ile birleştirmişlerdir. Her iki araştırma verileri birleştirildiğinde öğretmenlerin zorbalığın tanımlarını eksik verdiği, zorbalığa ilişkin sınırlı stratejilere sahip olduğu ve en önemlisi sınıflarındaki kurbanların farkında olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Nasheeda vd. (2017), Maldivler’de ergenler arasında zorbalar, kurbanlar ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadırlar. Çalışmaya 11-16 yaşları arasında 460 ergen dahil edilmiştir. Ergenlerin Akran İlişki leği yardımıyla veriler toplanmıştır. Çalışmaya göre sözlü zorbalığın erkekler ve kızlar arasında en yaygın zorbalık türü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Saldırancılık bulguları ergenlerin %85’inin her türlü zorbalığa hedef olduğunu göstermektedir.

Rigby (2017), ğretmenlerin okulda zorbalık konusundaki inançlarının, araştırma yoluyla iddia edilenlerle aynı fikirde olduğu veya bunlardan uzaklaştığı alanları belirlemeyi amaçladığı bu çalışma kapsamında 40 maddelik bir değerlendirme anketini 451 Avustralyalı ğretmene evrimii olarak uygulamıştır. Öğretmenlerin soruların yarısından biraz fazlasına verilen cevaplar üzerinde önemli bir fikir birliğine işaret etmektedir; bununla birlikte, diğer sorularda, birçok öğretmenin araştırmalarda yapılan iddialarla çelişen inançları onayladığı belirgin bölünmeler de yer almaktadır. Zorbalığın genel bilgisindeki farklılıkların, erişilen bilgi kaynakları ile önemli lde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Rigby (2017), Avustralya’da yaşları 9 ile 18 arasında 2940 erkek ve 2508 kız toplam 4448 öğrencinin katıldığı, zorbalığa karşı tutumlar; öğrencilerin okulda başkalarına zorbalık yapma konusunda yaşadıkları normatif baskı; zorbalığın kurbanlarına karşı tutumları; başkalarına zorbalık yapma kapasitesi ve okulda başkalarına zorbalık yapma eğilimi üzerine araştırma gerçekleştirmiştir. Erkek ve kız çocukları için ayrı ayrı yapılan çoklu regresyon analizleri, her iki cinsiyet için de tutum/inanç değişkenlerinin her birinin bağımsız ve önemli lde başkalarına zorbalık eğilimi ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Arseneault (2018), bu çalışma ile çocukluk ağı zorbalık mağduriyetinin yaşam boyu zihinsel, fiziksel ve sosyoekonomik sonuçlar da dahil olmak üzere kötü sonuçların gelişimine bağımsız katkısına yönelik kanıtları gözden geçirmeyi ve politika ve uygulama üzerindeki etkilerini tartışmayı amaçlamaktadır. Araştırma makalesinin sonuçlarına göre zorbalık, şimdiye kadar var olan kanıtlara dayanarak, fiziksel kötü muamele ve ihmalin yanı sıra çocuklukta istismarın başka bir şekli olarak düşünülmektedir.

Gaffney vd. (2019), özellikle okulda zorbalık programlarının etkililiği ve belirli zorbalığa karşı koruma programlarının etkinliği konusunda meta-analiz sonuçlarını

araştırmayı amaçlamaktadır. Meta-Analiz 100 bağımsız araştırmayı içermekte ve genel olarak programların okulda zorbalık yapma ve mağduriyeti azaltmada etkili olduğu görülmektedir. Meta analiz çalışmalarına göre zorbalığın oldukça etkili olduğu Yunanistan’da, zorbalığı önleme ve müdahale çalışmaları ile okulda zorbalık sürdürme oranı yaklaşık %40 azalmıştır. Norveç, İtalya ve ABD’de yapılan değerlendirmeler, zorbalık uygulamasının yaklaşık %21-25 oranında azaltılmasında etkili olmuştur. İtalya’da uygulanan ve değerlendirilen zorbalık karşıtı programlar sonucunda da %31’lik bir azalma meydana gelmiştir. İspanya ve Norveç’te yapılan değerlendirmeler mağduriyeti sırasıyla %28 ve %23 azaltmıştır. Finlandiya, Almanya ve İngiltere’de yapılan değerlendirmeler de mağduriyetin %8 ile 12 oranında azaltılmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Ayrıca, zorbalıkla mücadele programlarının etkinliğindeki bölgesel farklılıklar belirlenmiştir. Özellikle, Avrupa’da yürütülen müdahale programları zorbalık işleyişini yaklaşık %13 oranında azaltırken, İskandinav ülkelerinde yapılan müdahaleler zorbalık işlerini yaklaşık %20 oranında önemli ölçüde azaltmıştır. Kuzey Amerika’da (yani ABD ve Kanada) yapılan değerlendirmeler, zorbalık işleyişini %21 ve zorbalık mağduriyetini %11 oranında azaltmıştır. Karşılaştırmalı olarak, İskandinavya ve Avrupa’da uygulanan ve zorbalıkla mücadele programları mağduriyeti sırasıyla %18 ve %15 oranında azaltmıştır. Bununla birlikte, bölgesel etki büyüklükleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmamıştır.

İlgili çalışmalar dışında incelenen çalışmaların genellikle ortaokul ve lise düzeyinde siber zorbalığa yönelik çalışmalar olduğu görülmüştür. Ortaokul ve lise öğrencileri ile yapılan çalışmaların genellikle nicel çalışmalar olduğu; öğretmenlere yönelik çalışmaların ise daha çok nitel çalışmalar olduğu görülmüştür. İlkokul öğrencilerine yönelik çok az çalışmaya rastlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölüm araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizinden oluşmaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu çalışmada, akran zorbalığı eğitim programının ilkököl 3. ve 4. sınıf öğrencilerine etkisini inceleyebilmek için nicel araştırma yöntemlerinden zayıf deneysel desen kullanılmıştır. “Tek grup öntest-sontest desen” kullanılarak araştırmanın modeli desenlenmiştir.

Tek grup öntest-sontest desen ile deneysel işlemin etkisi tek bir grup üzerinde yapılan çalışma ile test edilmektedir. Deneklerin bağımlı değişkene ilişkin ölçümleri uygulama öncesinde öntest, sonrasında sontest olarak aynı denekler ve aynı ölçme araçları kullanılarak elde edilmektedir (Karasar, 2013; Kıncal, 2014; Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Tablo 1’de tek grup öntest-sontest desen gösterilmiştir.

Tablo 1. Tek grup öntest-sontest desen.

Grup	Öntest	İşlem	Sontest
G	O1	x	O2

Kaynak: Büyüköztürk vd., (2018).

Tablo 1’de görüldüğü gibi tek bir gruba öntest uygulandıktan sonra işlem gerçekleştirilmekte; daha sonra sontest yapılmaktadır. Araştırmada bağımlı değişken 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin “akran zorbalığına bakış açıları”, bağımsız değişken ise “akran zorbalığı eğitimi”dir. Zayıf deneysel desende yürütülen bu çalışmada süreç ilkököl 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin akran zorbalığına ilişkin görüşlerinin uygulama öncesi alınması, ardından eğitim programının uygulanması ve sonrasında son görüşmelerin yapılması şeklinde planlanmıştır.

2. ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 Eğitim Öğretim yılı, Afyonkarahisar İli İscehisar İlçesi’nde alt, orta ve üst sosyoekonomik düzeyi temsil eden üç ilkököl ve bu ilköküllerin 3. ve 4. sınıflarındaki 96 öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun

seçiminde seçkisiz örnekleme türlerinden tabakalı örnekleme kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme, evrendeki alt grupların belirlenerek bu alt grupların evren içerisindeki oranlarıyla örnekleme temsil edilmelerini sağlamayı amaçlayan bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2018). Çalışma grubunun seçiminde kullanılan temel ölçüt çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip olması ve ilkökul 3. ve 4. sınıfa devam ediyor olmalarıdır. Bu temel ölçütün oluşturulmasındaki etken; akran zorbalığının akran, zorba, kurban, şiddet gibi kavramları içermesi ve denel işlem için araştırmacı tarafından hazırlanan eğitim programında bu kavramlar ve içerikle ilgili oturumların olması nedeniyle ilkökul 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin tercih edilmeyip, gelişim özellikleri bağlamında yalnızca 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin uygun görülmesidir. Araştırmanın çalışma grubuna ait demografik bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırma Öğrenci Grubu

Değişkenler	Kategori	f	%
Cinsiyet	Kız	52	54.2
	Erkek	44	45.8
Toplam		96	100
Sınıf Düzeyi	3. Sınıf	57	59.4
	4. Sınıf	39	40.6
Toplam		96	100
Sosyo-ekonomik Düzey	Alt	28	29.2
	Orta	24	25
	Üst	44	45.8
Toplam		96	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin 52’ si (% 54.2) kız, 44’ ü (% 45.8) erkektir. Öğrencilerin 57’ si (% 59.4) 3. sınıf, 39’ u (% 40.6) 4. sınıfta öğrenim görmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin bulunduğu sosyo-ekonomik düzeylere göre dağılımları 28’ inin (% 29.2) alt sosyo-ekonomik düzeye, 24’ ünün (% 25) orta sosyo-ekonomik düzeye ve 44’ ünün (% 45.8) üst sosyo-ekonomik düzeye sahip oldukları görülmektedir. Her üç sosyo-ekonomik grupta yer alan okullardan da birer sınıf çalışmaya dahil edilmiştir. Üst sosyo-ekonomik grupta yer alan okulda sınıf mevcutları alt ve orta sosyo-ekonomik gruba göre daha fazla olduğu için bu gruptan daha çok öğrenci çalışmaya dahil edilmiştir.

3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından hazırlanan ve sekiz açık uçlu sorudan oluşan “Akran Zorbalığına İlişkin Açık Uçlu Anket Formu” kullanılmıştır. Veri toplama araçları üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar, genel bilgi formu, anket formu ve Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programıdır.

Genel Bilgi Formu

Genel bilgi formunda araştırmaya dahil edilen çalışma grubundaki öğrencilerin cinsiyet, sosyo-ekonomik grup ve hangi sınıf kademesinde (3. ve 4. sınıf) öğrenim gördüklerine yönelik sorular yer almaktadır.

Akran Zorbalığına İlişkin Açık Uçlu Anket Formu

“Akran zorbalığına ilişkin açık uçlu anket formu”, araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Öncelikle alan yazın incelenmiştir. Açık uçlu sorulardan oluşan soru havuzu oluşturulmuştur. Birbirini tekrarlayan ya da aynı amaca hizmet eden sorular çıkarılmış, oluşturulan maddelerin kapsam geçerliği için hazırlanan taslak form sınıf eğitimi alan uzmanı beş öğretim üyesi ve alanında uzman üç öğretmenin görüşüne sunulmuştur. Akran Zorbalığı İle İlgili Açık Uçlu Anket Formu’nda, öğrencilerin akran zorbalığının ne olduğu, zorbalık türlerini nasıl tanımladığı, zorbalıkla nasıl baş edebildiği, zorbalıkla karşılaştığında kimlere başvurabileceği ve ne yapacağı, zorbalık yapan bireyin bu davranıştan vazgeçmesi için neler önereceği ile ilgili sekiz açık uçlu soru yer almaktadır. Uzmanlardan anket formunu, amaca uygunluk ve anlaşılabilirlik bakımından üçlü derecelendirme ölçeği üzerinden “Uygun”, “Uygun değil”, “Yapılan değişiklikler doğrultusunda uygun” şeklinde değerlendirmeleri ve yönergede yer alan maddeleri geliştirmeye yönelik eleştiri yapmaları istenmiştir. Bu değerlendirme yönergeleri şu şekilde açıklanabilir;

- Uygun/Kalsın: Maddenin ölçmek istenen yapıyı ölçtüğü düşünüldüğünde tercih edilen derecelendirme yönergesidir.
- Uygun Değil/Çıkarılsın: Maddenin istenilen özelliği ölçmediği ve bu nedenle çıkarılması gerektiği düşünüldüğünde tercih edilen derecelendirme yönergesidir.
- Yapılan Değişiklikler Doğrultusunda Uygun/Düzeltilme Önerisi: Madde uygun; ancak bazı düzenlemeler gerekli görüldüğünde tercih edilen derecelendirme yönergesidir.

Uzman görüşleri toplandıktan sonra akran zorbalığı anket formundaki her bir madde için uzmanların görüşleri tek bir formda birleştirilerek değerlendirilmiş ve analizleri yapılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda sekiz açık uçlu sorudan oluşan anket formuna son şekli verilmiştir. Akran zorbalığı anket formu öğrencilere verilmeden önce formun araştırmacının kendisi tarafından hazırlandığı ve açık uçlu sorulardan oluştuğu söylenmiştir. Çocuklara, soruları okuyarak cevaplamaları gerektiği açıklanmıştır. Bu açık uçlu anket formu, araştırmacı tarafından uygulama öncesinde öntest ve uygulama bittikten sonra da sontest olarak çalışma grubundaki katılımcılara uygulanmıştır.

Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı

Öğrencilere sekiz oturum şeklinde planlanmış “Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı” uygulanmıştır. Oturumlar haftada bir gün olacak şekilde düzenlenmiş; ancak Dünya geneli pandemi ilan edilmesiyle son iki hafta, ikişer oturum yapılarak eğitim programı altı haftada tamamlanmıştır.

Akran zorbalığı farkındalık eğitim programı, ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin zorbalıkla ilgili farkındalıklarını artırmayı ve olası zorbalık olaylarını önlemeyi ya da mevcut zorbalık olaylarını müdahale ve rehabilitasyon çalışmalarına yönelik bilgilendirmelerle en aza indirmeyi esas almaktadır. Öğrencilerde akran zorbalığına yönelik farkındalık oluşturmayı amaçlayan Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı'nın oluşturulması için önce alanyazın taranmış ve ilgili araştırmalar incelenmiştir.

Eğitim programı hazırlanırken “Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Programı”ndan yararlanılmış ve öğrencilerin akran zorbalığına ilişkin farkındalıklarını artırmaya yönelik kazanımlar belirlenmiştir (MEB, 2018). Belirlenen kazanımlar doğrultusunda sekiz oturumdan oluşan eğitim programı hazırlanmıştır. Akran zorbalığı farkındalık eğitim programı hazırlanırken okullarda yaşanan zorbalık olaylarının önlenmesi veya mevcut zorbalık olaylarının en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Böylece, öğrencilerin, kendilerini hem sözel hem de fiziksel yönden ifade edebilmeleri sağlanmıştır. Aynı zamanda yaşadıkları veya sahip oldukları deneyimleri daha rahat ortaya koyabilecekleri, tartışabilecekleri, duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edebilecekleri bireysel, küçük grup ve büyük grupla çalışabilecekleri etkinliklere yer verilmiştir.

Akran zorbalığı farkındalık eğitim programı, ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin, akranları arasındaki zorbaca davranışları fark etmelerini; zorbalıkla diğer şiddet olaylarını ayırt etmelerini; bu davranışlara dahil olan akranlarının, duygularına karşı empati geliştirmelerini ve akran zorbalığı davranışlarının engellenmesi ve önlenmesi için neler yapmaları gerektiğini öğrenmelerini sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu genel amaç doğrultusunda akran zorbalığı farkındalık eğitim programının temel hedefleri şunlardır:

- Zorbalık kavramını örneklerle tanımlamaları;
- Zorbalıkla şiddeti ayırt edebilmeleri;
- Zorbalık ve şiddetin nedenlerini ve belirtilerini bilmeleri;
- Zorbalığa dair yanlış algı, inanç ve düşünceleri doğrularından ayırt edebilmeleri;
- Zorbalıkla karşılaştıklarında neler yapabileceklerini söylemeleri ve bunu davranışlarına yansıtmaları;
- Zorbaca davranışların sonuçları ve uzun süren olumsuz etkileri olabileceğini belirtmeleri;
- Zorbalığın türlerini bilmeleri ve birbirinden ayırt edebilmeleri;
- Zorba, kurban, zorba-kurban ve seyirci kavramlarının tartışılarak, öğrencilerin bu kavramlar hakkında bilgi sahibi olabilmelerini sağlamaktır.

Akran zorbalığı eğitim programının hazırlık aşaması tamamlandıktan sonra program, sınıf eğitimi ve program geliştirme alanlarında uzman üç öğretmenin ve beş öğretim üyesinin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan, hazırlanan eğitim programını; programın amacına uygunluğu, öğrenme süreçlerinin yeterliliği, uygulanabilirliği, kullanılan materyallerin uygunluğu, yeterliliği ve verilen yönergelerin açıklığı gibi kriterleri göz önünde bulundurarak “uygun”, “kısmen uygun”, “uygun değil” şeklinde değerlendirmeleri ve düşüncelerini “açıklama” bölümünde belirtmeleri istenmiştir. Uzmanların eğitim programı üzerinde yaptıkları eleştiriler ve öneriler dikkate alınarak gerekli düzeltmeler yapılmış ve akran zorbalığı eğitim programına son şekli verilmiştir.

Akran zorbalığı farkındalık eğitim programının uygulanışı sırasında planlanan temel hedeflere ulaşmak için tartışma, beyin fırtınası gibi öğretim yöntemleri kullanılmış ve drama, oyun, slogan oluşturma, afiş hazırlama ve hikâye tamamlama gibi etkinliklerden yararlanılmıştır. Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı'nın her oturum için oturum konusu ve amacı Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı Amaçları

	KONU	AMAÇ
I. OTURUM	Zorbalık ve şiddet nedir? Zorbalık ve şiddetin farkı nedir?	<ul style="list-style-type: none"> • Zorbalık ve şiddet kavramı ile ilgili düşüncelerinin sınıfla paylaşılmasını sağlamak ve zorbalık kavramını anlamalarına yardımcı olmak. • Öğrencilerin, diğer öğrencilerle okul içerisinde kurmuş oldukları arkadaşlık ilişkileri biçimlerinin belirlenmesi ve bu arkadaşlık ilişkilerinde zorbalık içerikli olanların fark ettirilmesi ve öğrencilerin zorbalık hakkında bilinçlendirilmesini sağlamak. • Zorbalık ve şiddet kavramları arasındaki farklılıkları ayırt edebilmelerini sağlamak.
II. OTURUM	Zorbalık ve şiddetin nedenleri Zorbalık ve şiddetin belirtileri	<ul style="list-style-type: none"> • Zorbalığın neden akran zorbalığına yöneldikleri ve kurbanların neden akran zorbalığının mağduru oldukları hakkında bilgi vermek. • Hangi davranışların zorbalığın belirtileri olabileceği konusunda öğrencileri bilinçlendirmek.
III. OTURUM	Zorbalığa ilişkin yanlış algı, inanç ve düşünceler	<ul style="list-style-type: none"> • Akran zorbalığına ilişkin yanlış algı, inanç ve düşünceler konusunda öğrencileri bilgilendirmek.
IV. OTURUM	Zorbalık ve şiddeti önlemek için neler yapılabilir?	<ul style="list-style-type: none"> • Öğrencilerin zorbalıkla baş etme yöntemlerini tanımalarını sağlamak. • Öğrencilerin genel baş etme biçimlerini pekiştirmelerini sağlamak. • Öğrencilerin günlük okul yaşantılarında karşılaştıkları zorba davranışlar karşısında ne gibi stratejiler kullandıkları ve kullandıkları bu stratejilerin işlevsel olup olmadığını fark ettirmek.
V. OTURUM	Zorbalık ve şiddetin sonuçları	<ul style="list-style-type: none"> • Zorbalık ve şiddetin neden olacağı kısa, orta ve uzun vadeli sonuçları hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak.
VI. OTURUM	Zorbalık türleri (Doğrudan, dolaylı ve siber zorbalık)	<ul style="list-style-type: none"> • Zorbalık türleri hakkında fikir sahibi olmalarını sağlamak.
VII. OTURUM	Zorbalığın özellikleri Zorba-kurbanların özellikleri	<ul style="list-style-type: none"> • Öğrencilerin zorbalık, zorba ve kurban kavramlarını anlayarak, kişiler arası ilişkilerde hangi tür davranışların zorbalık ve kimlerin zorba-kurban olarak tanımlandığını fark etmelerini sağlamak.
VIII. OTURUM	Kurbanların özellikleri Seyircilerin özellikleri	<ul style="list-style-type: none"> • Öğrencilerin kişiler arası ilişkilerinde zorbalığa maruz kalıp kalmadıklarını fark ettirmek.

Tablo 3’de görüldüğü gibi uygulanan program için sekiz oturum belirlenmiştir. Her oturumda işlenen konular ve belirlenen amaçlar programa uygun bir şekilde tamamlanmıştır. Amaçlar 3. sınıf Hayat Bilgisi ve 4. sınıf Sosyal Bilgiler ile İnsan

Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi derslerinin kazanımları doğrultusunda hazırlanmıştır. Programa ait uygulama fotoğrafları Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Akran Zorbalığı Eğitim Programı Uygulama Fotoğrafları.

4. VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmada uygulamaların yapılabilmesi için Etik Kurul Onayı (EK 1) ve Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli yasal izinler (EK 2) alınarak; çalışma yapılacak okul personeli bilgilendirilmiş ve 2019-2020 eğitim öğretim yılı II. Dönem başı ile birlikte uygulamaya başlanmıştır. Aynı zamanda veri toplama aşaması öncesinde çalışma

grubunu oluşturan öğrenciler ile toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda öğrencilerin akran zorbalığı ile ilgili görüşlerini almaya yönelik hazırlanan açık uçlu anket formu, akran zorbalığı farkındalık eğitim programı ve programın süreci hakkında öğrenciler bilgilendirilmiştir. Bilgilendirme toplantılarından sonra veri toplama araçları ve eğitim programı araştırmacı tarafından öğrencilere ders saatleri sırasında uygulanmıştır. Öğrencilere uygulama ile ilgili gerekli yönergeler verildikten sonra kimliklerinin gizli kalacağı ve gönüllülüğün esas alındığı belirtilmiştir.

Eğitim programı sürecinde öğrencilere haftada bir gün olmak üzere toplam sekiz oturum halinde “Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı” uygulanmıştır. Son iki hafta ikişer oturum gerçekleştirilmiştir. Programın ilk oturumunda “Akran Zorbalığına İlişkin Açık Uçlu Anket Formu” öğrenciler tarafından doldurulmuş, eğitim programı süresi boyunca öğrencilerin öğretmenleri ve okul idaresi ile iletişimde bulunularak süreç izlenmiştir. Son oturum bittikten sonra öğrencilere anket formu bu kez son test olarak tekrar uygulanmış ve sonuçlar analiz edilmiştir. Akran zorbalığı farkındalık eğitim programına ilişkin uygulama takvimi Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Eğitim Programı Uygulama Takvimi

Oturumlar	Tarih
1. Oturum	06.02.2020
2. Oturum	13.02.2020
3. Oturum	20.02.2020
4. Oturum	27.02.2020
5. Oturum	03.03.2020
6. Oturum	05.03.2020
7. Oturum	10.03.2020
8. Oturum	12.03.2020

Tablo 4’te görüldüğü gibi 06.02.2020 tarihinde ilk oturum ile birlikte eğitim programı uygulanmaya başlanmış; 12.03.2020 tarihinde son oturum ile eğitim programı sonlandırılmıştır. Eğitim programının ilk dört oturumu haftada bir gün (Perşembe günleri); son dört oturumu ise haftada iki gün (Salı ve Perşembe günleri) olacak şekilde uygulanmıştır. Her üç sosyo-ekonomik gruba da aynı gün aynı oturumlar uygulanmıştır. Alt sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilere 2. ders saatinde, orta sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilere 6. ders saatinde, üst sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilere de 4. ders saatinde eğitim programı uygulaması yapılmıştır.

5. VERİLERİN ANALİZİ

Akran zorbalığına yönelik farkındalık oluşturmak amacı ile yapılan araştırmada toplanan verilerin analizinde; öğrencilerin açık uçlu anket formundaki görüşlerine ilişkin, frekans ve yüzde gibi betimsel istatistikler kullanılmıştır. Akran zorbalığı eğitim programı öncesi ve sonrasında uygulanan “Akran Zorbalığına İlişkin Açık Uçlu Anket Formu”ndan elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Betimsel analiz; verilerin olduğu gibi gösterildiği, betimlendiği, resmedildiği, anlatıldığı bir irdelemedir (Sönmez ve Alacapınar, 2013).

Araştırmada ön görüş formu ve son görüş formu ayrı ayrı analiz edilmiştir. Anket formları sosyo-ekonomik gruplarına ayrılarak numaralandırılmıştır. Ön görüş formu ile son görüş formları için bu işlem ayrı ayrı yapılmıştır. Görüşlerden elde edilen veriler incelenerek araştırmanın amacı çerçevesinde önemli olan cümle ve kelimelerden görüş başlıkları oluşturulmuştur. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS programına aktarılmış ve betimleyici istatistik kullanılarak analiz edilmiştir. Betimleyici istatistikte amaç, araştırma verilerinin betimlenip temel özellikleri açıklamak ve bu yolla temel özelliklerin başkaları tarafından da kolayca anlaşılabilmesini sağlamaktır (Christensen, Johnson ve Turner, 2015). Bu nedenle, bu araştırmada her bir görüşme sorusu anlamlı bir tema olarak belirlenmiş ve her tema bütünlük içinde betimlenerek açıklanmıştır. Elde edilen bulgular frekans ve yüzdeler ile tablolar halinde sunulmuştur.

Görüş formlarında dile getirilen görüş ve ifadelerin hangi öğrenciye ait olduğunu belirlemek için doğrudan alıntılarının sonlarına (ÖAÖ1, ÖAÖ2, ..., ÖAS1, ÖAS2, ..., ÖÖÖ1, ÖÖÖ2, ..., ÖOS1, ÖOS2, ..., ÖÜÖ1, ÖÜÖ2, ..., ÖÜS1, ÖÜS2, ...) kodlar verilmiştir. Öğrencilere verilen kodlardaki ilk harf olan ‘Ö’, ‘Öğrenci’ yi temsil etmektedir. Sonraki harfler olan A (Alt), O (Orta), Ü (Üst) harfleri sosyo-ekonomik grubu; bu harflerden sonra yer Ö ve S harfleri ise görüşlerin ön görüş mü son görüş mü olduğunu temsil etmektedir.

Geçerlik Güvenirlik Çalışması

Veriler, alanında uzman biri tarafından incelenmiş ve araştırmacı tarafından yapılan analiz ile karşılaştırılmıştır. Her iki analizin birbiriyle uyumu incelenmiştir. Bu şekilde gözlemciler arası tutarlık hesaplanmıştır. Creswell (2009) güvenilirlik için, araştırmacı ve başka birinin kodlarının çapraz kontrol edilmesini ve kodlayıcılar arası anlaşma/uyuşmayı önermektedir. Miles ve Huberman (1994), araştırmacılar arası uyum

yüzdesinin en az %80 olmasını tavsiye etmektedir. Araştırmacı tarafından belirlenen görüşlerle bağımsız uzman tarafından belirlenen görüşler arasındaki uyum %84 olarak belirlenmiştir. Veriler ve belirlenen görüşler öğrenci görüşleri ile birlikte belli bir konuya ya da noktaya işaret edilerek ve mevcut alan yazın bilgisinden yararlanılarak yorumlanmıştır. Elde edilen veriler tablolar halinde sunulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin akran zorbalığına ilişkin görüşlerine ait bulgulara yer verilmiştir. Öğrencilerin eğitim programı öncesi ve eğitim programı sonrası açık uçlu anket formundaki görüşlerine yönelik analizler tablolar halinde sunulmuştur. Öğrencilerin, okulda hangi tür zorbalığa şahit oldukları, zorbalığa nasıl tepki verdikleri, nerelerde ve ne zaman zorbalıkla karşılaştıkları, zorbalığa maruz kalan öğrencilerle ilgili gözlemleri, zorbalığa sebep olabilecek etkenler, zorbalığa karşı sınıf öğretmenin yaklaşımı ve akran zorbalığını önlemeye yönelik yapılabilecekler hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

1. AKRAN ZORBALIĞININ TANIMINA İLİŞKİN BULGULAR

Öğrencilere yöneltilen “*Şiddeti ya da zorbalığı nasıl tanımlarsın?*” sorusuna verilen cevaplar, her üç sosyo-ekonomik gruptaki öğrenciler için ayrı ayrı ele alınmış; ancak tek tabloda sunulmuştur. Öğrencilerin ön görüşleri sosyo-ekonomik grup değişkeni de ele alınarak frekansları ve yüzdeleri ile birlikte Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Akran Zorbalığının Tanımına İlişkin Ön Görüşleri

Grup	Görüşler	f	%
Üst SEG	Kötü sözler, kötü şeyler	16	36.4
	Lakap takmak, alay etmek	12	27.2
	Zarar vermek	8	18.2
	Tehdit etmek	8	18.2
Toplam		44	100
Orta SEG	Kavga etmek, dövmek	10	41.6
	Dalga geçmek, alay etmek	4	16.7
	Kötü şeyler, kötü sözler	4	16.7
	Tehdit etmek	4	16.7
	Zorlamak, zorla yaptırmak	2	8.3
Toplam		24	100
Alt SEG	Kavga etmek, dövmek	11	39.3
	Kötü şeyler, kötü sözler	6	21.4
	Küfür ve tehdit etmek	5	17.9
	Şiddet	4	14.3
	Psikolojik baskı	2	7.1
Toplam		28	100

Tablo 5’te görüldüğü üzere üst sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilerin ön görüşlerine göre 16 (%36.4) öğrenci akran zorbalığını kötü sözler, kötü şeyler olarak tanımlamaktadır. 12 (%27.2) öğrenci, şiddeti, fiziksel saldırganlık olarak tanımlarken; zorbalığı daha çok sözel ve duygusal saldırganlık olarak tanımlamış ve örnek olarak lakap takmak, alay etmek ya da arkadaşlarının içinde rencide etmek olarak ifade etmişlerdir. 8 (%18.2)’er öğrenci ise zorbalığı, zarar vermek ve tehdit etmek olarak tanımlamışlardır. Tüm bu tanımlamalar üst sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilerin “Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programına” başlamadan önceki ifadeleridir.

Orta sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilerin ön görüşlerine göre 10 (%41.6) öğrenci akran zorbalığını kavga etmek, dövmek yani sadece fiziksel olarak tanımlamaktadır. 4 (%16.7)’er öğrenci, zorbalığı, “*Dalga geçmek, alay etmek*”, “*Kötü şeyler, kötü sözler*”, “*Tehdit etmek*” şeklinde ifade etmişlerdir. Bu öğrencilerin tamamı zorbalığı sözel ya da duygusal olarak ele almışlar; fiziksel boyutunu şiddet olarak değerlendirmişlerdir. 2 (%8.3) öğrenci ise zorbalığı zorla yaptırmak olarak ifade etmişlerdir.

Alt sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilerin ön görüşlerine göre 11 (%39.3) öğrenci akran zorbalığını kavga etmek, dövmek yani sadece fiziksel olarak tanımlamaktadır. 6 (%21.4) öğrenci, zorbalığı, “*Kötü şeyler, kötü sözler*”; 5 (%17.9) öğrenci, küfür ve tehdit etmek şeklinde ifade etmişlerdir. Bu öğrencilerin tamamı zorbalığı sözel ya da duygusal olarak ele almışlar; tıpkı orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrenciler gibi fiziksel boyutunu şiddet olarak değerlendirmişlerdir. 4 (%14.3) öğrenci zorbalıkla şiddetin aynı anlama geldiğini düşünürken; 2 (%7.1) öğrenci ise zorbalığı psikolojik baskı olarak ifade etmişlerdir. Bu temaya ilişkin her üç sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilerden bazılarının ön görüşleri aşağıda sunulmuştur:

- *Şiddet birine uygulanan baskı yani dövme, işkence etme gibi olaylardır. Zorbalık ise birisine hakaret etme ve benzeri olaylardır. (ÖÜÖ-2)*
- *Şiddet, birbirlerine vurma mesela taş atmak. Zorbalık ise birisini bir yerde sıkıştırıp tehdit ederek para gibi şeyler istemek. (ÖÜÖ-5)*
- *Zorbalık çocuğu ya da insanı tehdit etmek, alay etmek. Şiddet çok kötü şeyler yapmak. (ÖÖÖ-3)*

- *Şiddet, bir kişinin diğer kişiyi dövmesi, zorbalık yanındaki kişinin dövülen kişiye gülmesi. (ÖÖÖ-20)*
- *Kavga etmenin sanki insanın karşısındaki hislerine karşı bağırması. (ÖAÖ-6)*
- *Bir kişinin başka bir kişiye vurması veya tehdit etmesi. (ÖAÖ-13)*

Üst sosyo-ekonomik gruba ait öğrencilerin “Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı” sonrası aynı soruya verdikleri cevaplar üç görüş altında; orta sosyo-ekonomik gruba ait öğrencilerin cevapları dört görüş altında; alt sosyo-ekonomik gruba ait öğrencilerin verdikleri cevapları beş görüş altında toplanmış ve frekansları ile birlikte Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Akran Zorbalığının Tanımına İlişkin Son Görüşleri

Grup	Görüş	f	%
Üst SEG	Süreklilik, Güç Dengesizliği, Kasıt	30	68.2
	Kötü şeyler, kötü sözler	12	27.3
	Zorlamak	2	4.5
Toplam		44	100
Orta SEG	Süreklilik	9	37.5
	Güç dengesizliği	7	29.2
	Kasıtlı yapılan şiddet	6	25
	Kötü şeyler, kötü sözler	2	8.3
Toplam		24	100
Alt SEG	Güç dengesizliği	8	28.6
	Şiddet	7	25
	Kasıtlı yapılan saldırılar	6	21.4
	Süreklilik	5	17.9
	Kötü şeyler, kötü sözler	2	7.1
Toplam		28	100

Tablo 6’da görüldüğü gibi eğitim programı sonrası öğrencilerin zorbalık tanımlamaları eğitim programı öncesine göre değişiklik göstermektedir. Üst sosyo-ekonomik gruba ait öğrencilerin “Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı” sonrası görüşleri analiz edildiğinde; 44 öğrencinin 12 (%27.3)’sinin zorbalığı hala “Kötü sözler, kötü şeyler” olarak tanımlarken; 2 (%4.5) öğrenci zorbalığı “Zorlamak” şeklinde ifade etmiştir. Ancak öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%68.2) zorbalığı, kasıt, süreklilik ve güç dengesizliği gibi özelliklerini de belirterek tam ve doğru şekilde tanımlamışlardır.

Orta sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilerin eğitim programı sonrası zorbalık tanımlamaları tamamen değişmiş; ancak üst sosyo-ekonomik gruptaki gibi

zorbalığı tüm özellikleri ile tanımlayan az sayıda öğrenci bulunmaktadır. Öğrenciler daha çok zorbalığı bir özelliği ile tanımlamışlardır. Öğrencilerin 9 (%37.5)'u zorbalığı süreklilik özelliği ile tanımlarken; 7 (%29.2) öğrenci, güç dengesizliği özelliğini, 6 (%25) öğrenci de kasıt özelliği ile zorbalığı tanımlamışlardır. 2 (%8.3) öğrenci ise zorbalığı ön görüşlerin de olduğu gibi kötü şeyler olarak ifade etmeye devam etmiştir.

Alt sosyo-ekonomik grupta, tıpkı orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrenciler gibi zorbalığı tüm özellikleri ile tanımlayan öğrenci az sayıda bulunmaktadır. Öğrenciler daha çok zorbalığı bir özelliği ile tanımlamışlardır. Öğrencilerin 8 (%28.6)'i zorbalığı güç dengesizliği özelliği ile tanımlarken; 5 (%17.9) öğrenci, süreklilik özelliği ile 6 (%21.4) öğrenci de kasıt özelliği ile zorbalığı tanımlamışlardır. 2 (%8.3) öğrenci ise zorbalığı ön görüşlerinde de olduğu gibi kötü sözler, kötü şeyler olarak ifade etmeye devam etmiştir. Ayrıca yine ön görüşlerinde olduğu gibi 7 (%25) öğrenci zorbalıkla şiddetin aynı anlama geldiğini vurgulamıştır. Bu açık uçlu soruya ilişkin her üç sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerden bazılarının son görüşleri şu şekildedir:

- *Şiddet bir kişiye uygulanan saldırgan davranışlardır. Zorbalık ise bu saldırgan davranışların kasten ve sürekli yapılmasıdır. (ÖÜS-9)*
- *Zorbalık, güçlü kişi tarafından güçsüz kişiye kasten ve sürekli olarak tekrarlanan, seyirci, zorba, kurban rolleri olan sosyal, fiziksel, sözel gibi türleri olan şiddettir. (ÖÜS-11)*
- *Şiddet bir kişiyle dövüşmek. Zorbalık bir kişiye sürekli olarak vurmaktır. (ÖOS-1)*
- *Arkadaşımızın zorbalık yapması için kasıt olması gerekir. (ÖOS-3)*
- *Zorbalık yapan kişi güçlü, karşıdaki kişi de zayıf ve güçsüzdür. Zorbalık olması için kasıt ve her gün yapıyorsa zorbalık olur. (ÖOS-7)*
- *Güçlü olanın güçsüz olanı sürekli bilerek zorlaması. (ÖAS-8)*
- *Şiddet, bir kişinin başka bir kişiye arada zarar vermesi. Zorbalık, bir kişinin başka bir kişiye sürekli olarak şiddet uygulamasıdır. (ÖAS-12)*

Öğrencilerin eğitim programı sonrası görüşleri incelendiğinde “Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programının” etkili olduğu söylenebilir. Eğitim programı sonrası görüşlerde sosyo-ekonomik gruplar arasındaki fark da dikkat çekicidir. Özellikle üst

sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilerin zorbalığı tüm özellikleri tanımlamalarına rağmen; alt ve orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin sadece bir veya iki özelliği ile zorbalığı ifade etmeleri, eğitim programının, sosyo-ekonomik gruplar arasında farklı etkileri olduğunu göstermektedir.

2. OKULLARDA YAŞANAN ŞİDDET TÜRÜNE İLİŞKİN BULGULAR

Öğrencilerin “Akran Zorbalığı Farkındalık Eğitim Programı” öncesi ön görüşleri, her üç sosyo-ekonomik gruptaki öğrenciler için de aynıydı. Öğrencilerin eğitim programı öncesi ön görüşleri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğrencilerin Okulda Yaşanan Şiddet Türlerine İlişkin Ön Görüşleri

Grup	Görüş	f	%
Üst SEG	Kavga etmek	30	68.2
	Kötü sözler söylemek	14	31.8
Toplam		44	100
Orta SEG	Kavga etmek	19	79.2
	Dalga geçmek	5	20.8
Toplam		24	100
Alt SEG	Kavga etmek	28	100
Toplam		28	100

Tablo 7’de görüldüğü gibi öğrencilerin tamamı “Okulunuzda öğrenciler arasında en çok hangi tür şiddet olayları yaşanmaktadır?” sorusuna, “kavga, dövme, tartışma, kırıcı, incitici sözler söyleme, itme, kakma, şiddet, bağırma” gibi genellikle tek kelimelik görüşler belirtmişlerdir. Okullarında yaşanan şiddet türlerini üst SEG öğrencilerin 30 (%68.2)’u kavga etmek; 14 (%31.8)’ü kötü sözler söylemek şeklinde ifade etmişlerdir. Orta SEG öğrencilerin 19 (%79.2)’u kavga etmek; 5 (%20.8)’i dalga geçmek ifadesini kullanmışlardır. Alt SEG öğrencilerin tamamı ise okullarında yaşanan şiddet türü olarak kavga etmek görüşünü belirtmişlerdir. Bu soruya ilişkin her üç sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerden bazılarının ön görüşleri aşağıda sunulmuştur.

- *Kavga, birbirine karşı kırıcı sözler söylemek, oyun yüzünden arkadaşınla aranın bozulması. (ÖÜÖ-2)*
- *Kavga etmek, alay etmek, kötü sözler söylemek. (ÖÜÖ-37)*
- *Dövme, dalga geçme ve para istemek okulda en çok yaşanan şiddet türleri. (ÖÖÖ-1)*
- *Kavga, şiddet, bağırma, dövme. (ÖÖÖ-23)*
- *Kavga, dövüş, birbirine vurma gibi şiddet uyguluyor. (ÖAÖ-27)*

- *Kavga, birbirine vurma şiddetleri yaşanmaktadır. (ÖAÖ-28)*

Akran zorbalığı farkındalık eğitimi sonrası, öğrencilerden aynı soruya ilişkin görüşleri istenmiştir. Öğrencilerin bir kısmı ön görüşmede belirttikleri görüşlere benzer görüşler ifade ederken bir kısmı ise fiziksel, sözel, sosyal ya da doğrudan, dolaylı şiddet şeklinde görüşler belirtmişlerdir. Öğrencilerin son görüşleri frekans ve yüzdeleri ile birlikte Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğrencilerin Okulda Yaşanan Şiddet Türlerine İlişkin Son Görüşleri

Grup	Görüş	f	%
Üst SEG	Fiziksel, sözel, doğrudan, dolaylı şiddet	30	68.2
	Kavga etmek	12	27.3
	Kötü sözler söylemek	2	4.5
Toplam		44	100
Orta SEG	Fiziksel, sözel, doğrudan, dolaylı şiddet	14	58.4
	Kavga etmek	8	33.3
	Dalga geçmek	2	8.3
Toplam		24	100
Alt SEG	Kavga etmek	23	82.1
	Fiziksel, sözel, doğrudan, dolaylı şiddet	5	17.9
Toplam		28	100

Tablo 8’de görüldüğü gibi Üst SEG öğrencilerin 12 (%27.3)’si kavga etmek; 2 (%4.5)’si kötü sözler söylemek görüşlerini ifade etmeye devam etmişlerdir. Şiddet türlerine orta SEG öğrencilerin 8 (%33.3)’i kavga etmek; 2 (%8.3)’si dalga geçmek şeklinde görüş belirtmeye devam etmişlerdir. Alt SEG öğrencilerin de 23 (%82.1)’ü şiddet türlerine kavga etmek şeklinde son görüş belirtmişlerdir. Ancak alt sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 5 (%17,9)’i, orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 14 (%58,3)’ü, üst sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin de 30 (%68,2)’u okullarında yaşanan zorbalık türlerini alanyazındaki ifadelerle benzer şekilde tanımlamışlardır. Bu öğrenciler okullarında yaşanan şiddet türlerine fiziksel, sözel, doğrudan ya da dolaylı şiddet şeklinde görüş belirtmişlerdir. Eğitim programı öncesi herhangi bir öğrenci zorbalığın fiziksel, sözel, sosyal, duygusal ya da doğrudan, dolaylı türleri hakkında görüş belirtmezken eğitim programı sonrası öğrencilerin 49 (%51)’u zorbalığı türlerine göre ifade etmişlerdir. Orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin beklenenin üzerinde; alt sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin ise beklenenin altında doğru görüş belirtmiş olmaları dikkat çekicidir. Öğrencilerden bazılarının bu soruya ilişkin son görüşleri şu şekildedir:

- *Kavga etme, lakap takma, oyun dışında bırakma, oyuna almama gibi fiziksel, sözel, sosyal şiddet olayları yaşanmaktadır. (ÖAS-28)*
- *Fiziksel ve duygusal şiddet olayları yaşanmaktadır. (ÖOS-6)*
- *Okulumuzda öğrenciler arasında en çok fiziksel şiddet olayları yaşanır. (ÖOS-9)*
- *Tokat atma, saçını çekme, kulak çekme gibi fiziksel zorbalık yaşanır. (ÖOS-15)*
- *İtme, vurma, tekme gibi fiziksel zorbalık yaşanıyor. Bazen de sözel zorbalık, dolaylı zorbalık oluyor. (ÖÜS-4)*
- *Fiziksel, sözel, sosyal şiddet yaşanmaktadır. (ÖÜS-11)*

3. ÖĞRENCİLERİN ZORBACA DAVRANIŞLARA VERDİKLERİ TEPKİYE İLİŞKİN BULGULAR

Öğrencilerin akran zorbalığına ilişkin görüşlerini almak için eğitim programı öncesi yöneltilen “Okulda hangi zorbaca davranışlara uğradın, bu davranışlara nasıl tepki verdin?” açık uçlu anket sorusu iki başlık altında değerlendirilmiştir. Öncelikle her üç sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin hangi zorbaca davranışlara uğradıkları analiz edilmiştir. Daha sonra da bu davranışlara nasıl tepki verdikleri incelenmiştir. Öğrencilerin hangi zorbaca davranışa uğradıklarına dair ön görüşleri frekansları ve yüzdeleri ile birlikte Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin Hangi Zorbaca Davranışa Uğradığına İlişkin Görüşleri

Grup	Görüş	f	%
Üst SEG	Vurma, dövme	20	45.5
	Dalga geçme, alay etme	14	31.8
	Tehdit	7	15.9
	Zorla bir şeyler yaptırma	3	6.8
Toplam		44	100
Orta SEG	Vurma, dövme	13	54.2
	Tehdit	6	25
	Dalga geçme, alay etme	3	12.5
	Zorla bir şeyler yaptırma	2	8.3
Toplam		24	100
Alt SEG	Vurma, dövme	20	71.4
	Dalga geçme, alay etme	4	14.3
	Tehdit	3	10.7
	Zorla bir şeyler yaptırma	1	3.6
Toplam		28	100

Tablo 9’da görüldüğü üzere alt sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 20 (%71.4)’si, orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 13 (%54.2)’ü, üst sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 20 (%45.5)’si okullarında vurma, dövme, itme gibi fiziksel zorbaca davranışlara uğradıklarını belirtmişlerdir. Alt sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 4 (%14.3)’ü, orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 3 (%12.5)’ü, üst sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 14 (%31.8)’ü okullarında dalga geçme, alay etme, kötü söz gibi sözel zorbaca davranışlara uğradıklarını ifade etmişlerdir. Alt sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 3 (%10.7)’ü, orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 6 (%25)’si, üst sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 7 (%15.9)’si tehdit edildiklerini belirtmişlerdir. Alt sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 1 (%3.6)’i, orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 2 (%8.3)’si, üst sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin 3 (%6.8)’ü okullarında zorla bir şeyler yaptırma zorbaca davranışına uğradıklarını ifade etmişlerdir. Toplamda ise 53 (%55.2) öğrenci, vurma, dövme, itme gibi fiziksel zorbaca davranışlara; 21 (%21.9) öğrenci, dalga geçme, alay etme, kötü söz gibi sözel zorbaca davranışlara; 16 (%16.7) öğrenci tehdit edilme zorbaca davranışına ve son olarak 6 (%6.2) öğrenci zorla bir şeyler yaptırma, zorbaca davranışına uğradıklarını ifade etmişlerdir.

Her üç sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrenciler de en çok vurma, dövme gibi fiziksel zorbaca davranışlara uğradıklarını belirtmişlerdir. Zorla bir şeyler yaptırma, yine üç sosyo-ekonomik grupta da en az karşılaşılan zorbaca davranıştır. Dalga geçme, alay etme, kötü söz gibi sözel zorbaca davranışlar ise alt ve üst sosyo-ekonomik grup için ikinci en çok görülen zorbaca davranışken; orta sosyo-ekonomik grupta tehdit edilme ikinci sırada yer almaktadır.

Öğrencilerin maruz kaldıkları zorbaca davranışlarda eğitim programı sonrası değişiklik olmayacağı için son görüşlerinde sadece bu tür davranışlara nasıl tepki vermeleri gerektiğine yönelik görüşleri alınmıştır. Öğrencilerin okullarında maruz kaldıkları zorbaca davranışlara nasıl tepki verdiklerine ilişkin ön görüşleri, frekans ve yüzdeleri ile birlikte Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğrencilerin Zorbalığa Nasıl Tepki Verdiklerine İlişkin Ön Görüşleri

Grup	Görüşler	f	%
Üst SEG	Uyarırım	14	31.8
	Üzülürüm	8	18.2
	Öğretmenime ya da aileme söylerim	6	13.6
	Kızarıyorum, sinirlenirim	6	13.6
	Görmezden gelir, uzaklaşıyorum	5	11.4
	Karşılık veririm	5	11.4
Toplam		44	100
Orta SEG	Kızarıyorum, sinirlenirim	8	33.3
	Karşılık veririm	6	25
	Öğretmenime ya da aileme söylerim	5	20.8
	Uyarırım	3	12.5
	Görmezden gelir, uzaklaşıyorum	1	4.2
	Üzülürüm	1	4.2
Toplam		24	100
Alt SEG	Karşılık veririm	15	53.6
	Öğretmenime ya da aileme söylerim	5	17.8
	Uyarırım	3	10.7
	Üzülürüm	3	10.7
	Görmezden gelir, uzaklaşıyorum	1	3.6
	Kızarıyorum, sinirlenirim	1	3.6
Toplam		28	100

Tablo 10’da görüldüğü gibi her üç sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilerin zorbaca davranışlara nasıl tepki verdikleri altı görüş altında toplanmıştır. Bu soruya ilişkin öğrencilerden bazılarının ön görüşleri aşağıda sunulmuştur.

- *Ben küçükken okulda büyük sınıflar tarafından küçük görülerek kötü söz ve davranışlara uğradım buna çok üzülerek tepki verdim hiçbir insanın hiçbir insandan üstün olduğuna inanmıyorum. (ÖÜÖ-4)*
- *Ben 2. sınıfa giderken 4. sınıflardan bazı çocuklar benimle alay ederdi ben de onları duymazdan gelirdim. (ÖÜÖ-18)*
- *Bir arkadaşım kavga edersem güzelce konuşup sorunu çözerim. (ÖÖÖ-20)*
- *Sürekli çelme takıyorlardı birazcık dikkatli olur musunuz diye tepki verdim. (ÖAÖ-28)*
- *Kötü sözler ve suçlamalara uğradım ilk başta uyardım hala devam etti bazıları ben de öğretmenime söyledim. (ÖÜÖ-29)*

- Okulda birisi beni tehdit etmişti ilk önce korktum sonra öğretmenime bildirdim. (ÖÜÖ-39)

Öğrencilerin eğitim programı sonrası zorbaca davranışlara nasıl tepki vereceklerine dair son görüşleri frekans ve yüzdeleri ile birlikte Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Öğrencilerin Zorbaliğa Nasıl Tepki Vereceklerine Son İlişkin Görüşleri

Grup	Görüşler	f	%
Üst SEG	Öğretmenime ya da aileme söylerim	15	34.1
	Uyarırım	8	18.2
	Görmezden gelir, uzaklaşırım	8	18.2
	Üzülürüm	5	11.3
	Kızarıım, sinirlenirim	4	9.1
	Karşılık veririm	4	9.1
Toplam		44	100
Orta SEG	Öğretmenime ya da aileme söylerim	6	25
	Uyarırım	6	25
	Görmezden gelir, uzaklaşırım	6	25
	Kızarıım, sinirlenirim	2	8.3
	Karşılık veririm	2	8.3
	Üzülürüm	2	8.3
Toplam		24	100
Alt SEG	Karşılık veririm	9	32.1
	Öğretmenime ya da aileme söylerim	9	32.1
	Üzülürüm	4	14.3
	Görmezden gelir, uzaklaşırım	3	10.7
	Uyarırım	2	7.2
	Kızarıım, sinirlenirim	1	3.6
Toplam		28	100

Tablo 11’de görüldüğü gibi her üç sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilerin zorbaca davranışlara nasıl tepki vereceklerine ilişkin son görüşleri de altı görüş altında toplanmıştır. Eğitim programı öncesi, alt SEG öğrencilerin 15 (%53,6)’i, orta SEG öğrencilerin 6 (%25)’sı, üst SEG öğrencilerin 5 (%11,4)’i, toplamda ise 26 (%27,1) öğrenci bana yapılan zorbaca davranışa aynı şekilde “*Karşılık veririm*” görüşünde bulunmuşlardır. Eğitim programı sonrası ise alt SEG öğrencilerin 9 (%32,1)’u, orta SEG öğrencilerin 2 (%8,33)’si, üst SEG öğrencilerin 4 (%9,1)’ü, toplamda ise 15 (%15,6) öğrenci bana yapılan zorbaca davranışa aynı şekilde “*Karşılık veririm*” şeklinde görüşlerini ifade etmeye devam etmişlerdir. Toplam öğrenci sayıları baz alındığında %11,5 (11 öğrenci) azalma söz konusudur. Zorbalık karşısında zorbaya

“Karşılık vermenin” doğru olmayan bir davranış olduğu düşünüldüğünde eğitim programı sonrasında, bu görüşü belirten öğrenci sayısındaki azalma, eğitim programının etkili olduğunu göstermektedir. Üst SEG öğrencilerdeki azalmanın çok az olması ise dikkat çekicidir; ancak ön görüşde de üst SEG öğrencilerin oranı çok düşüktür.

“Öğretmenime ya da aileme söylerim” görüşü ise eğitim programı öncesinde, alt SEG öğrencilerin 5 (%17,8)’i, orta SEG öğrencilerin 5 (%20,8)’i, üst SEG öğrencilerin 6 (%13,6)’sı, toplamda ise 16 (%16,7) öğrenci tarafından zorbaca davranışa verilen tepki olarak ifade edilmiştir. Eğitim programı sonrası ise alt SEG öğrencilerin 9 (%32,1)’u, orta SEG öğrencilerin 6 (%25)’sı, üst SEG öğrencilerin 15 (%34,1)’i, toplamda ise 30 (%31,2) öğrenci, bu görüşü zorbaca davranışa verilen tepki olarak belirtmişlerdir. Toplam öğrenci sayılarına göre ön görüş ve son görüş verileri arasında %14,5 (14 öğrenci) artış görülmektedir. “Öğretmenime ya da aileme söylerim” davranışının zorbalık olaylarına karşı olumlu bir tepki olarak görülmesi, eğitim programının etkililiğini desteklemektedir. Alt ve Üst SEG öğrencilerde istenilen düzeyde artış yaşanırken; orta SEG öğrencilerde artışın beklenen düzeyde olmaması dikkat çekicidir.

“Üzülürüm” görüşü, eğitim programı öncesi, alt SEG öğrencilerin 3 (%10,7)’ü, orta SEG öğrencilerin 1 (%4,2)’i, üst SEG öğrencilerin 8 (%18,2)’i, toplamda ise 12 (%12,5) öğrenci tarafından zorbaca davranışa verilen tepki olarak ifade edilmiştir. Eğitim programı sonrası ise alt SEG öğrencilerin 4 (%14,3)’ü, orta SEG öğrencilerin 2 (%8,33)’si, üst SEG öğrencilerin 5 (%11,3)’i, toplamda ise 11 (%11,5) öğrenci, bu görüşü zorbaca davranışa verilen tepki olarak belirtmişlerdir. Toplam öğrenci sayılarına göre ön görüş ve son görüş verileri arasında anlamlı bir değişiklik yoktur. Sadece bir öğrenci azalmıştır. “Üzülürüm” görüşü, öğrencilerin duygularına yönelik bir görüş olması nedeniyle ön görüş ve son görüş arasında değişiklik olmaması beklenen bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

“Uyarırım” görüşü, eğitim programı öncesi, alt SEG öğrencilerin 3 (%10,7)’ü, orta SEG öğrencilerin 3 (%12,5)’ü, üst SEG öğrencilerin 14 (%31,8)’ü, toplamda ise 20 (%20,8) öğrenci tarafından zorbaca davranışa verilen tepki olarak ifade edilmiştir. Eğitim programı sonrasında ise alt SEG öğrencilerin 2 (%7,2)’si, orta SEG öğrencilerin 6 (%25)’sı, üst SEG öğrencilerin 8 (%18,2)’i, toplamda ise 16 (%16,7) öğrenci, bu

görüşü zorbaca davranışa verilen tepki olarak belirtmişlerdir. Toplam öğrenci sayılarına göre ön görüş ve son görüş verileri arasında %4,1 (4 öğrenci) azalma söz konusudur.

“Kızarıyorum, sinirlenirim” görüşü, eğitim programı öncesi, alt SEG öğrencilerin 1 (%3,6)’i, orta SEG öğrencilerin 8 (%33,3)’i, üst SEG öğrencilerin 6 (%13,6)’sı, toplamda ise 15 (%15,6) öğrenci tarafından zorbaca davranışa verilen tepki olarak ifade edilmiştir. Eğitim programı sonrası ise alt SEG öğrencilerin 1 (%3,6)’i, orta SEG öğrencilerin 2 (%8,33)’si, üst SEG öğrencilerin 4 (%9,1)’ü, toplamda ise 7 (%7,3) öğrenci, bu görüşü zorbaca davranışa verilen tepki olarak belirtmişlerdir. Toplam öğrenci sayılarına göre ön görüş ve son görüş verileri arasında %8,3 (8 öğrenci) azalma söz konusudur. Zorbalık karşısında daha sakin tepki verilmesi gerektiği düşünülürse bu görüşe ait son görüşlerdeki azalma, eğitim programının etkisini desteklemektedir. Bu görüşteki azalmanın en çok orta SEG öğrenci grubunda olduğu görülmektedir.

Son görüş olan “Görmezden gelirim, ortamdan uzaklaşıyorum” görüşü ise eğitim programı öncesi, alt SEG öğrencilerin 1 (%3,6)’i, orta SEG öğrencilerin 1 (%4,2)’i, üst SEG öğrencilerin 5 (%11,4)’i, toplamda ise 7 (%7,3) öğrenci tarafından zorbaca davranışa verilen tepki olarak ifade edilmiştir. Eğitim programı sonrasında ise alt SEG öğrencilerin 3 (%10,7)’ü, orta SEG öğrencilerin 6 (%25)’sı, üst SEG öğrencilerin 8 (%18,2)’i, toplamda ise 17 (%17,7) öğrenci, bu görüşü zorbaca davranışa verilen tepki olarak belirtmişlerdir. Toplam öğrenci sayılarına göre ön görüş ve son görüş verileri arasında %10,4 (10 öğrenci) artış görülmektedir. “Görmezden gelirim, ortamdan uzaklaşıyorum” görüşü, zorbalığa karşı verilmesi gereken doğru bir tepkidir. Bu görüşteki artış da eğitim programının etkililiğini desteklemektedir.

Akran zorbalığı farkındalık eğitim programı sonrasında “Karşılık veririm” ya da “Kızarıyorum, sinirlenirim” gibi doğru olmayan tepkilerde azalma; “Öğretmenime ya da aileme söylerim” ya da “Görmezden gelirim, ortamdan uzaklaşıyorum” şeklindeki doğru tepkilerde artış gözlemlenmiştir. Bu soruya ilişkin öğrencilerden bazılarının son görüşleri aşağıda sunulmuştur.

- *Okulun merdiveninden inerken ayağım kaydı ve düştüm oradan geçen çocuklar bana güldüler buna çok üzülüm ve çok kızdım yardım etmeleri gerekirken güldüler (ÖÜS-6)*
- *Bu davranışlara sakin tepki verdim ayrıca öğretmenime söyledim. (ÖÜS-17)*

4. ŞİDDETİN NEREDE VE NE ZAMAN OLDUĞUNA İLİŞKİN BULGULAR

Öğrencilerden akran zorbalığına ilişkin şiddetin nerede ve ne zaman olduğuna yönelik görüşlerini almak için yöneltilen “*Öğrenciler daha çok nerelerde ve ne zaman birbirine şiddet uygulamaktadır?*” şeklindeki açık uçlu anket sorusu iki başlık altında (nerede ve ne zaman) değerlendirilmiştir. Öğrencilerin nerelerde şiddete ya da zorbalığa uğradıklarına dair ön görüşleri frekansları ve yüzdeleri ile birlikte Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Öğrencilerin Nerelerde Zorbalığa Uğradıklarına İlişkin Görüşleri

Grup	Görüşler	f	%
Üst SEG	Bahçede	17	38.7
	Sınıfta	14	31.8
	Mahallede	6	13.6
	Koridorda	4	9.1
	Tuvalette	3	6.8
Toplam		44	100
Orta SEG	Bahçede	10	41.7
	Tuvalette	8	33.3
	Sınıfta	3	12.5
	Mahallede	2	8.3
	Koridorda	1	4.2
Toplam		24	100
Alt SEG	Bahçede	16	57.1
	Sınıfta	8	28.6
	Koridorda	2	7.1
	Tuvalette	1	3.6
	Mahallede	1	3.6
Toplam		28	100

Tablo 12’de görüldüğü üzere öğrencilerin nerelerde zorbaca davranışlara maruz kaldıkları beş görüş altında toplanmıştır. Öncelikle her üç sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin nerelerde şiddete ya da zorbalığa uğradıkları analiz edilmiştir. Eğitim programı öncesi öğrencilerin ön görüşlerine göre alt SEG öğrencilerin 16 (%57.1)’sı, orta SEG öğrencilerin 10 (%41.7)’u, üst SEG öğrencilerin 17 (%38.7)’si, toplamda ise 43 (%44.8) öğrenci, şiddete ya da zorbaca davranışa “*Bahçede*” uğradıklarını belirtmişlerdir.

“*Sınıfta*” görüşü ise alt SEG öğrencilerin 8 (%28.6)’i, orta SEG öğrencilerin 3 (%12.5)’ü, üst SEG öğrencilerin 14 (%31.8)’ü, toplamda ise 25 (%26) öğrenci tarafından zorbaca davranışın gerçekleştiği yer olarak ifade edilmiştir.

“Koridorda” görüşü, alt SEG öğrencilerin 2 (%7.1)’si, orta SEG öğrencilerin 1 (%4.2)’i, üst SEG öğrencilerin 4 (%9.1)’ü, toplamda ise 7 (%7.3) öğrenci tarafından zorba davranışın gerçekleştiği yer olarak ifade edilmiştir

“Tuvalette” görüşü, alt SEG öğrencilerin 1 (%3.6)’i, orta SEG öğrencilerin 8 (%33.3)’i, üst SEG öğrencilerin 3 (%6.8)’ü, toplamda ise 12 (%12.5) öğrenci tarafından zorba davranışın gerçekleştiği yer olarak belirtilmiştir.

“Mahallede” görüşü, alt SEG öğrencilerin 1 (%3.6)’i, orta SEG öğrencilerin 2 (%8.3)’si, üst SEG öğrencilerin 6 (%13.6)’sı, toplamda ise 9 (%9.4) öğrenci tarafından zorba davranışın gerçekleştiği yer olarak ifade edilmiştir.

Her üç sosyo-ekonomik grup için de okul bahçesi, zorbalığın en çok gerçekleştiği yer olarak belirtilmiştir. Alt ve üst SEG öğrenciler için “Sınıfta” görüşü, bahçeden sonra en çok zorbalığa maruz kaldıkları yerken; orta SEG öğrenciler, bahçeden sonra tuvalette zorbalığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin, zorba davranışların nerelerde gerçekleştiğine dair görüşleri incelendikten sonra bu davranışların ne zaman gerçekleştiğine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Öğrencilerin şiddete ya da zorba davranışa maruz kaldıkları yer ve zaman eğitim programına göre değişmeyeceği için sadece ön görüşleri alınmıştır. Öğrencilere son görüş formunda yer ve zamana dair soru yöneltilmemiştir. Zorbalığın ne zaman gerçekleştiğine ilişkin görüşleri iki görüş altında toplanmıştır. Tablo 13’te, bu görüşler frekansları ve yüzdeleri ile birlikte sunulmuştur.

Tablo 13. Öğrencilerin Ne Zaman Zorbalığa Uğradığına İlişkin Görüşleri

Grup	Görüşler	f	%
Üst SEG	Okula gelip giderken	26	59
	Teneffüste	18	41
Toplam		44	100
Orta SEG	Okula gelip giderken	15	62.5
	Teneffüste	9	37.5
Toplam		24	100
Alt SEG	Teneffüste	19	67.9
	Okula gelip giderken	9	32.1
Toplam		28	100

Tablo 13’te görüldüğü üzere öğrenciler, zorbalığın gerçekleştiği zaman olarak okula geliş gidiş saatlerini ve teneffüsleri işaret etmişlerdir. Alt SEG öğrencilerin 9 (%32.1)’u, orta SEG öğrencilerin 15 (%62.5)’i, üst SEG öğrencilerin 26 (%59)’sı,

toplamda ise 50 (%52.1) öğrenci, okula gelip giderken zorbaca davranışa uğradıklarını ifade etmişlerdir.

“*Teneffüste*” görüşü ise alt SEG öğrencilerin 19 (%67.9)’u, orta SEG öğrencilerin 9 (%37.5)’u, üst SEG öğrencilerin 18 (%41)’i, toplamda ise 46 (%47.9) öğrenci tarafından zorbaca davranışın gerçekleştiği zaman olarak ifade edilmiştir.

Orta SEG ve üst SEG öğrencilerin çoğunluğu zorbalığın gerçekleştiği zaman olarak okula geliş gidiş saatlerini işaret ederken; alt SEG öğrencilerin çoğunluğu teneffüs saatlerinde zorbalığa uğradıklarını ifade etmişlerdir. Alt SEG öğrencilerin okula yakın çevrede ikamet ederken; orta ve üst SEG öğrencilerin okula biraz daha uzak yerlerden gelmelerinin okula geliş gidişlerde daha fazla zorbalığa maruz kalmalarına neden olduğu düşünülmektedir.

5. ÖĞRENCİLERİN ZORBALIĞA MÜDAHALELERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Öğrencilerin akran zorbalığına ilişkin görüşlerini almak için “*Zorbalık yaşadığınızda arkadaşlarınız yardımcı oluyorlar mı? Nasıl davranıyorlar? Siz olsaydınız nasıl müdahalede bulunurdunuz?*” şeklinde açık uçlu anket sorusu yöneltilmiştir. Öğrenciler, hem ön hem de son görüşlerinde arkadaşlarının kendilerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Fiziksel şiddete ya da zorbalığa maruz kaldıklarını ve arkadaşlarının zorbayı uzaklaştırarak müdahalede bulunduğunu beyan etmişlerdir. Kendileri de zorbalık ya da şiddete şahit olduklarında zorbayı kurbandan uzaklaştırdıklarını, müdahale etmeye çalıştıklarını; eğer bunu başaramazlarsa öğretmeninden ya da çevredeki insanlardan yardım aldıklarını söylemişlerdir. Öğrencilerin zorbalığa müdahalelerine ilişkin ön görüşleri Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14. Öğrencilerin Zorbalığa Müdahalelerine İlişkin Ön Görüşleri

Grup	Görüş	f	%
Üst SEG	Öğretmenime söylerim	27	61.4
	Karşılık veririm	17	38.6
Toplam		44	100
Orta SEG	Öğretmenime söylerim	16	66.7
	Karşılık veririm	8	33.3
Toplam		24	100
Alt SEG	Öğretmenime söylerim	15	53.6
	Karşılık veririm	13	46.4
Toplam		28	100

Tablo 14’te görüldüğü gibi tüm öğrenciler iki görüş belirtmişlerdir. Üst SEG öğrencilerin 27 (%61.4)’si; orta SEG öğrencilerin 16 (%66.7)’si; alt SEG öğrencilerin 15 (%53.6)’i “*Öğretmenime söylerim*” görüşünü belirtmişlerdir. Üst SEG öğrencilerin 17 (%38.6)’si; orta SEG öğrencilerin 8 (%33.3)’i; alt SEG öğrencilerin 13 (%46.4)’ü “*Karşılık veririm*” görüşünü ifade etmişlerdir. Öğrencilerin zorbalığa nasıl müdahale edeceklerine dair son görüşleri ise Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15. Öğrencilerin Zorbalığa Müdahalelerine İlişkin Son Görüşleri

Grup	Görüş	f	%
Üst SEG	Zorbayı uzaklaştırırım	18	40.9
	Öğretmenime söylerim	17	38.6
	Zorbayı uyarırım	9	20.5
Toplam		44	100
Orta SEG	Öğretmenime söylerim	16	66.7
	Zorbayı uyarırım	6	25
	Zorbayı uzaklaştırırım	2	8.3
Toplam		24	100
Alt SEG	Öğretmenime söylerim	16	57.2
	Zorbayı uyarırım	6	21.4
	Karşılık veririm	6	21.4
Toplam		28	100

Tablo 15’te görüldüğü gibi Üst SEG öğrencilerin 18 (%40.9)’i zorbayı uzaklaştırırım; 17 (%38.6)’si öğretmenime söylerim; 9 (%20.5)’u zorbayı uyarırım görüşlerini ifade etmişlerdir. Zorbalığa müdahalelerine ilişkin orta SEG öğrencilerin 16 (%66.7)’si öğretmenime söylerim; 6 (%25)’si zorbayı uyarırım; 2 (%8.3)’si zorbayı uzaklaştırırım şeklinde görüş belirtmişlerdir. Alt SEG öğrencilerin de 16 (%57.2)’si öğretmenime söylerim; 6 (%21.4)’si zorbayı uyarırım ve yine 6 (%21.4)’si karşılık veririm şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Ön görüşlerinde zorbalığa “*Karşılık vererek*” müdahalede bulunacağını belirten öğrencilerin son görüşlerinde zorbalığa beklenen ve istenilen şekilde müdahalede bulunacaklarını beyan etmeleri, eğitim programının zorbalığa müdahale yöntemlerinde etkili olduğunu desteklemektedir. Üst ve orta SEG öğrencilerin hiçbiri karşılık vererek müdahalede bulunacağını ifade etmezken; alt SEG öğrencilerde de “*Karşılık veririm*” şeklinde görüş belirten öğrenci sayısı dikkat çekecek oranda azalmıştır. Öğrencilerin akran zorbalığına müdahalelerine ilişkin görüşlerini içeren bu soruya yönelik ön ve son görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

- *Zorbalık yaşadığımda arkadaşlarım bana ben de onlara destek çıkıyorum. Böylece okul içinde ve okul dışında dayanışma duygumuz gelişiyor. (ÖÜÖ-4)*
- *Evet, yardımcı oluyorlar. Ben arkadaşıma destek olarak müdahale ediyorum arkadaşıma destek olarak mutlu oluyorum da. (ÖÜÖ-6)*
- *Zorbalık yaşadığımda arkadaşlarım ara sıra yardım ederler davranışları ise zorbalık yaşadığım kişi kötü ama iyi arkadaşlarım iyi davranırlar ben olsaydım haklı olanı savunurdum her ikisi de haklı değilse ikisini de savunmam ve açıklama yaparak yanlışlarını anlatırım. (ÖÜÖ-7)*
- *Evet, haklı olanı koruyorlar ben de haklı olanı korurdum çünkü haksız olacak olursam arkadaş seçmiş gibi olur o yüzden haklı olanı koruyorum. (ÖÜÖ-9)*
- *Evet, yardımcı oluyorlar bana bunu unutturmaya çalışıyorlar arkadaşımı mutlu etmeye ve bunu unutturmaya çalışırım ben de. (ÖÜÖ-29)*
- *Yanımda olan beni seven tanıyan arkadaşım beni savunur korur yardımcı olur zorba olan kişi çok kötü davranıyor ama beni savunan çok iyi davranıyor zorbalık yapmadan sakince anlatır hatasını açıklarım bir daha yapmasını önermem. (ÖÜS-6)*
- *Bazen yardımcı olup bazen olmuyorlar bazen umursamayıp öylece bakıyorlar bazen yardım ediyorlar ben olsaydım arkadaşıma yardım ederdim. (ÖÜS-7)*
- *Ben olsam yanına gelerek bırak onu derdim ben yaşasaydım çığlık atıp kaçırdım. (ÖÖÖ-7)*
- *Onlara görünmeden içeri geçer ve öğretmenime haber verirdim. (ÖÖÖ-15)*
- *Siz kardeşiniz kavga yapmayın Bir daha aynı arkadaşı bulamazsınız derdim. (ÖÖÖ-18)*
- *Zorbalık yaşadığında arkadaşlarım yardımcı oluyor. Ben olsam kurban kişiyi oradan uzaklaştırırım. (ÖÖS-2)*
- *Zorbalık yaşadığımda arkadaşların bana yardım ediyor ve ben de zorbalık yaşadıklarında onlara yardım ediyorum. (ÖÖS-9)*

- *Benimle gelmesi için onu ikna ederim bir yetişkine haber veririm kurbana iyi davranırım ve zorbalık yapan kişiye biraz durmasını söylerim. (ÖOS-12)*
- *Zorbayı ittirip uzaklaştırırım ve kurbana kaç saklan derim kaçınca da ben de eve koşarım. (ÖOS-17)*
- *Arkadaşlarım bana yardımcı olurlar ve "boş ver gitsin takma kafana" derler ben de onlara aynı şeyleri yaparım. (ÖAÖ-15)*
- *Yardımcı oluyorlar bir yerin acıdı mı diye tepki veriyorlar ben olsaydım zorbalık sırasında öğretmenime giderdim. (ÖAÖ-28)*
- *Evet, yardımcı oluyorlar seyirci olmuyorlar ayırmaya çalışıyorlar. (ÖAS-3)*
- *Arkadaşlarım yardımcı oluyor Bir yerin acıdı mı diye soruyorlar ben olsaydım neren acıdı diye sorardım eğer bir yeri incindi ise öğretmenime söylerdim. (ÖAS-27)*

6. OKULLARDA ŞİDDET UYGULAMA NEDENLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Öğrencilerin akran zorbalığına yönelik düşüncelerini almak için hazırlanan açık uçlu anket formunda öğrencilere yöneltilen “Okulunuzda öğrencilerin birbirine şiddet uygulama nedenleri nelerdir?” sorusuna ön görüş olarak belirttikleri ifadeler dört görüş altında toplanarak frekansları ve yüzdeleri ile birlikte Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16. Öğrencilerin Şiddet Uygulama Nedenlerine İlişkin Ön Görüşleri

Grup	Görüş	f	%
Üst SEG	Oyun sırasında tartışma	17	38.6
	Alay etme, dalga geçme, kötü söz	15	34.1
	Nedensiz yere itme, çekme vb	8	18.2
	Kıskançlık, sevgi ve saygı duymama	4	9.1
Toplam		44	100
Orta SEG	Oyun sırasında tartışma	14	58.3
	Kıskançlık, sevgi ve saygı duymama	5	20.8
	Nedensiz yere itme, çekme vb	4	16.7
	Alay etme, dalga geçme, kötü söz	1	4.2
Toplam		24	100
Alt SEG	Oyun sırasında tartışma	14	50
	Nedensiz yere itme, çekme vb	8	28.6
	Alay etme, dalga geçme, kötü söz	5	17.8
	Kıskançlık, sevgi ve saygı duymama	1	3.6
Toplam		28	100

Tablo 16’da görüldüğü üzere öğrencilerin, okullarda birbirlerine şiddet uygulamalarının nedenleri, dört görüş altında toplanmıştır. Öğrencilerle yapılan ön görüşmede şiddetin en büyük nedeni olarak oyun sırasında yaşanan tartışmalar gösterilirken; bu görüşü, alay etme, dalga geçme, lakap takma, kötü söz gibi sözel şiddet unsurları takip etmiştir. Nedensiz yere, itme, çekme, çelme takma, omuz atma, saç veya kulak çekme vb davranışlarla sözel şiddet unsurları birbirine yakın oranlardadır. Kıskançlık, saygısızlık gibi davranışlar ise en düşük orana sahiptir. Kıskançlık görüşünde öğrencilerin en çok beyan ettikleri husus akademik kıskançlıktır. Öğrencilerin beyanlarına göre akademik olarak başarısız öğrenciler, başarılı öğrencileri kıskanarak böyle bir yolu tercih etmektedirler.

“*Oyun sırasında tartışma*” görüşü, alt SEG öğrencilerin 14 (%50)’ü, orta SEG öğrencilerin 14 (%58.3)’ü, üst SEG öğrencilerin 17 (%38.6)’si, toplamda ise 45 (%46.9) öğrenci tarafından okullarda yaşanan şiddete neden olarak gösterilmiştir. Bu görüşün üst SEG öğrenciler tarafından ortalamanın altında bir oranla cevaplandırılmış olması dikkat çekicidir.

“*Alay etme, dalga geçme, kötü söz*” görüşü, alt SEG öğrencilerin 5 (%17.8)’i, orta SEG öğrencilerin 1 (%4.2)’i, üst SEG öğrencilerin 15 (%34.1)’i, toplamda ise 21 (%21.9) öğrenci tarafından okullarda yaşanan şiddetin nedeni olarak belirtilmiştir. Bu görüşü, üst SEG öğrenciler ortalamanın üzerinde, orta SEG öğrenciler de ortalamanın çok altında bir oranla ifade etmişlerdir.

“*Nedensiz yere, itme, çekme*” görüşü, alt SEG öğrencilerin 8 (%28.6)’i, orta SEG öğrencilerin 4 (%16.7)’ü, üst SEG öğrencilerin 8 (%18.2)’i, toplamda ise 20 (%20.8) öğrenci tarafından okullarda yaşanan şiddete neden olarak gösterilmiştir. Orta SEG öğrenciler bu görüşü ortalamanın altında beyan etmişlerdir.

“*Kıskançlık, saygısızlık*” görüşü ise alt SEG öğrencilerin 1 (%3.6)’i, orta SEG öğrencilerin 5 (%20.8)’i, üst SEG öğrencilerin 4 (%9.1)’ü, toplamda ise 10 (%10.4) öğrenci tarafından okullarda yaşanan şiddetin nedeni olarak belirtilmiştir. “*Kıskançlık, saygısızlık*” görüşünün, alt SEG öğrenciler tarafından ortalamanın altında; orta SEG öğrenciler tarafından ise ortalamanın çok üzerinde bir oranla ifade edildiği görülmektedir. Öğrencilerin okullarında birbirlerine şiddet uygulamalarının nedenlerine ilişkin son görüşleri ise Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17. Öğrencilerin Şiddet Uygulama Nedenlerine İlişkin Son Görüşleri

Grup	Görüş	f	%
Üst SEG	Nedensiz yere itme, çekme vb	19	43.1
	Oyun sırasında tartışma	9	20.5
	Kıskançlık, sevgi ve saygı duymama	9	20.5
	Alay etme, dalga geçme, kötü söz	7	15.9
Toplam		44	100
Orta SEG	Oyun sırasında tartışma	9	37.5
	Nedensiz yere itme, çekme vb	8	33.3
	Kıskançlık, sevgi ve saygı duymama	6	25
	Alay etme, dalga geçme, kötü söz	1	4.2
Toplam		24	100
Alt SEG	Oyun sırasında tartışma	11	39.3
	Nedensiz yere itme, çekme vb	7	25
	Alay etme, dalga geçme, kötü söz	7	25
	Kıskançlık, sevgi ve saygı duymama	3	10.7
Toplam		28	100

Tablo 17’de görüldüğü gibi öğrencilerin, okullarda birbirlerine şiddet uygulamalarının nedenleri ön görüşlerine göre değişiklik göstermiştir. Öğrenciler eğitim programı sonrası şiddete neden olan ilk etkeni, nedensiz yere, itme, çekme, çelme takma, saç ya da kulak çekme gibi fiziksel temaslar olarak gösterirken; bu temayı oyun sırasında tartışma takip etmiştir. Kıskançlık ve saygısızlık ile alay etme, dalga geçme, iftira atma, kötü söz gibi sözel unsurlar daha az şiddetin nedeni olarak gösterilmiştir.

“Nedensiz yere, itme, çekme” görüşü, alt SEG öğrencilerin 7 (%25)’si, orta SEG öğrencilerin 8 (%33.3)’i, üst SEG öğrencilerin 19 (%43.1)’u, toplamda ise 34 (%35.4) öğrenci tarafından okullarda yaşanan şiddete neden olarak gösterilmiştir. Bu görüş, alt SEG öğrenciler tarafından ortalamanın altında; üst SEG öğrenciler tarafından ortalamanın üzerinde bir oranda ifade edilmiştir.

“Oyun sırasında tartışma” görüşü, alt SEG öğrencilerin 11 (%39.3)’i, orta SEG öğrencilerin 9 (%37.5)’u, üst SEG öğrencilerin 9 (%20.5)’u, toplamda ise 29 (%30.2) öğrenci tarafından okullarda yaşanan şiddetin nedeni olarak ifade edilmiştir. Bu görüş, alt SEG ve orta SEG öğrenciler tarafından ortalamanın üstünde; üst SEG öğrenciler tarafından ortalamanın altında bir oranda şiddetin nedeni olarak görülmüştür.

“Kıskançlık, saygısızlık” görüşü, alt SEG öğrencilerin 3 (%10.7)’ü, orta SEG öğrencilerin 6 (%25)’sı, üst SEG öğrencilerin 9 (%20.5)’u, toplamda ise 18 (%18.8) öğrenci tarafından okullarda yaşanan şiddete neden olarak gösterilmiştir. Bu görüş, alt

SEG öğrenciler tarafından ortalamanın altında; orta SEG ve üst SEG öğrenciler tarafından ortalamanın üstünde bir oranda şiddetin nedeni olarak görülmüştür.

“*Alay etme, dalga geçme, kötü söz*” gibi sözel davranışlar ise alt SEG öğrencilerin 7 (%25)’si, orta SEG öğrencilerin 1 (%4.2)’i, üst SEG öğrencilerin 7 (%15.9)’si, toplamda ise 15 (%15.6) öğrenci tarafından okullarda yaşanan şiddetin nedeni olarak ifade edilmiştir. Hem “*Kıskançlık, saygısızlık*” hem de “*Alay etme, dalga geçme, kötü söz*” görüşleri eğitim programı sonrasında, öğrencilerin okullarda yaşanan şiddetin nedeni olarak daha az ifade edilen görüşlerdir.

“*Oyun sırasında tartışma*” görüşü, eğitim programı öncesi 45 öğrenci tarafından; eğitim programı sonrası ise 29 öğrenci tarafından öğrencilerin okullarda birbirine şiddet uygulama nedeni olarak belirtilmiştir. “*Alay etme, dalga geçme, kötü söz*” görüşü, eğitim programı öncesi 21, eğitim programı sonrası 15 öğrenci tarafından okullardaki şiddete neden olarak gösterilmiştir. “*Nedensiz yere, itme, çekme*”, eğitim programı öncesi 20, eğitim programı sonrası 34 öğrenci tarafından okullarda öğrenciler arasında yaşanan şiddetin nedeni olarak ifade edilmiştir. “*Kıskançlık, saygısızlık*” görüşü ise eğitim programı öncesi 10, eğitim programı sonrası 18 öğrenci tarafından şiddete neden olarak gösterilmiştir. Öğrencilerin ön görüşleri ile son görüşleri arasındaki bu farkın temel nedeni öğrencilerin eğitim programı öncesi şiddet tanımlamalarıdır. Öğrenciler, akran zorbalığı farkındalık eğitim programı öncesi kasıtlı ya da kasıtsız, bilerek ya da yanlışlıkla her türlü fiziksel teması şiddet olarak değerlendirmekteydiler. Eğitim programı sonrası ise hangi davranışın tamamen kasıtsız, yanlışlıkla yapıldığını, hangi davranışın ise şiddet ya da zorbalık olduğunu ayırt edebildiklerinden dolayı bu farkın oluştuğu düşünülmektedir. Oyun sırasında yaşanan anlık tartışmalar, öğrencilerin çoğu tarafından eğitim programı öncesinde zorbalık ya da şiddetin nedeni olarak görülürken; eğitim programı sonrasında zorbalığın süreklilik ilkesi gereği bu görüş daha az öğrenci tarafından ifade edilmiştir. Öğrencilerin eğitim programı sonrasındaki görüşleri, eğitim programı sonrası zorbalık ve şiddeti daha doğru anlamladıklarının göstergesi olarak düşünülmektedir.

7. ÖĞRETMENLERİN ŞİDDETE MÜDAHALELERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Öğrencilere yöneltilen “*Öğretmenleriniz okulda yaşanan şiddet olaylarına ne tür müdahalelerde bulunuyorlar?*” şeklindeki açık uçlu anket sorusuna, üç sosyo-ekonomik gruptaki öğrenciler tarafından farklı görüşler belirtilmiştir. Üst SEG

öğrencilerin görüşleri, beş görüş altında; orta SEG öğrencilerin görüşleri, üç görüş altında; alt SEG öğrencilerin görüşleri, iki görüş altında toplanmış, frekansları ve yüzdeleri ile birlikte Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18. Öğretmenlerin Müdahalelerine İlişkin Ön Görüşleri

Grup	Görüşler	f	%
Üst SEG	Uyarıyor	22	50
	Kızıyor, ceza veriyor	11	25
	Dinleyip, özür diletiyor	5	11.4
	Nasihat ediyor	4	9.1
	Nedenini öğrenmeye çalışıyor	2	4.5
Toplam		44	100
Orta SEG	Kızıyor, ceza veriyor	12	50
	Uyarıyor	10	41.7
	Aileleriyle görüşüyor	2	8.3
Toplam		24	100
Alt SEG	Uyarıyor	15	53.6
	Kızıyor, ceza veriyor	13	46.4
Toplam		28	100

Tablo 18’de görüldüğü üzere üst SEG’ ta yer alan öğrenciler, öğretmenlerin daha çok uyararak, kızarak veya ceza vererek şiddete müdahalede bulduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin eğitim programı sonrası görüşleri frekans ve yüzdeleri ile birlikte Tablo 19’da sunulmuştur.

Tablo 19. Öğretmenlerin Müdahalelerine İlişkin Son Görüşleri

Grup	Görüşler	f	%
Üst SEG	Kızıyor, ceza veriyor	18	40.9
	Uyarıyor	16	36.4
	Dinleyip, özür diletiyor	4	9.1
	Nasihat ediyor	4	9.1
	Nedenini öğrenmeye çalışıyor	2	4.5
Toplam		44	100
Orta SEG	Uyarıyor	14	58.3
	Kızıyor, ceza veriyor	7	29.2
	Aileleriyle görüşüyor	3	12.5
Toplam		24	100
Alt SEG	Uyarıyor	14	50
	Kızıyor, ceza veriyor	14	50
Toplam		28	100

Tablo 19’da görüldüğü gibi öğrencilerin ön görüşleri ile son görüşleri değişmemiş; ancak frekans ve yüzdeleri değişmiştir. Öğretmenlerin uyararak müdahalede bulunduğunu belirten üst SEG öğrenciler eğitim programı öncesinde, 22

(%50) iken; eğitim programı sonrasında, 16 (%36.4) öğrencidir. Kızarak, ceza vererek müdahalede bulunduğu belirten üst SEG öğrenci, eğitim programı öncesinde, 11 (%25), eğitim programı sonrasında, 18 (%40.9)' dir. Öğretmenlerin önce olayı dinleyip sonra birbirlerinden özür dilediğini belirten üst SEG öğrenci sayısı, eğitim programı öncesinde, 5 (%11.4), eğitim programı sonrasında, 4 (%9.1)'tür. Nasihat ederek müdahalede bulunduğunu belirten üst SEG öğrenci sayısı eğitim programı öncesinde de sonrasında da 4 (%9.1)' tür. Öğretmenlerin önce şiddetin nedenini öğrenmeye çalıştığını belirten hem eğitim programı öncesinde hem de eğitim programı sonrasında, 2 (%4.5) öğrenci bulunmaktadır.

“Öğretmenleriniz okulda yaşanan şiddet olaylarına ne tür müdahalelerde bulunuyorlar?” sorusuna orta SEG öğrencilerin verdiği cevaplar üç görüş altında toplanmıştır. Orta SEG'ta yer alan öğrencilerin ön ve son görüşlerinin analizine göre öğrenciler, tıpkı üst SEG öğrenciler gibi öğretmenlerin daha çok uyararak, kızarak veya ceza vererek şiddete müdahalede bulduklarını belirtmişlerdir. Kızarak, ceza vererek müdahalede bulunduğu belirten orta SEG öğrenci sayısı, eğitim programı öncesinde, 12 (%50), eğitim programı sonrasında, 7 (%29.2)'dir. Öğretmenlerin uyararak müdahalede bulunduğunu belirten orta SEG öğrenciler eğitim programı öncesinde, 10 (%41.7) iken; eğitim programı sonrasında ise 14 (%58.3)'tür. Aileleriyle görüşerek müdahalede bulunuyor diyen orta SEG öğrenci sayısı ise, eğitim programı öncesinde, 2 (%8.3), eğitim programı sonrasında, 3 (%12.5)'tür.

Alt SEG öğrencilerin verdiği cevaplar ise iki görüş altında toplanmıştır. Alt SEG'ta yer alan öğrencilerin ön ve son görüşlerinin analizine göre öğrenciler, orta SEG ve üst SEG öğrenciler gibi öğretmenlerin daha çok uyararak, kızarak veya ceza vererek şiddete müdahalede bulduklarını belirtmişlerdir. Kızarak, ceza vererek müdahalede bulunduğunu belirten alt SEG öğrenci sayısı, eğitim programı öncesinde, 13 (%46.4), eğitim programı sonrasında, 14 (%50)'tür. Öğretmenlerin uyararak müdahalede bulunduğunu belirten alt SEG öğrenciler, eğitim programı öncesinde, 15 (%53.6) iken; eğitim programı sonrasında ise 14 (%50) öğrencidir.

Üst SEG'ta verilen cevaplar daha çok görüş altında toplanabilmekte iken; orta ve özellikle alt SEG'ta daha dar kapsamda görüşler belirtilmiştir. Öğrencilerin muhakeme gücü ile de ilişkili olan bu durum; aslında sosyo-ekonomik düzeye göre öğretmenlerin şiddete yaklaşımlarını da göstermektedir. Ayrıca eğitim programı öncesi ve sonrası

görüşler arasındaki benzerlik, sekiz oturumluk eğitim programı süresinde öğrencilerin, öğretmenlerinin zorbalığa müdahalelerine çok da şahit olmadıklarını ya da öğretmenlerin zorbalığa müdahale yöntemlerinde çok da değişiklik olmadığını göstermektedir. Öğretmenlerin zorbalığa müdahale yöntemleri, eğitim programından bağımsız olduğu için, eğitim programının müdahale yöntemleri üzerindeki etkisini değerlendirmeye alınmamıştır. Öğrencilerin bu soruya yönelik ön ve son görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

- *Zorbalık yaşadığımda arkadaşlarım bana ben de onlara destek çıkıyorum. Böylece okul içinde ve okul dışında dayanışma duygumuz gelişiyor. (ÖÜÖ-4)*
- *İlk önce sorunu teker teker dinliyor daha sonra ortamı sakinleştiriyor ve yaptığımız davranışın ne kadar kötü olduğunu anlatıyor ve daha sonra birbirimizden özür diletiyor. (ÖÜÖ-4)*
- *İlk önce öğretmenlerimiz olayı dinler sonra öğrencilerine uyarıda bulunur eğer durum tekrarlanırsa öğretmenimiz o öğrencilere ceza verir. (ÖÜÖ-18)*
- *Sakin bir şekilde önce durumu anlamaya çalışıyor durumu anladıktan sonra olayı güzelce çözüyor. (ÖÜS-11)*
- *Olaya müdahale etmek için uğraşıyorlar. (ÖAÖ-6)*
- *Kavga eden kişilere uyarıyor bir daha yapmamalarını istiyor. (ÖAÖ-13)*
- *Uyarıyor konuşuyor olayı çözüyor sonra siz kardeşiniz bir daha kavga etmeyin diyor. (ÖOS-5)*
- *Bir kişi şiddet uyguluyorsa öğretmen onu uyarır ve anne ya da babalarının çağırıp onlarla konuşur. (ÖOS-7)*
- *Ceza veriyor anne babasına haber veriyor ve bir daha yapmaması için uyarıyor. (ÖOS-12)*

8. ŞİDDETİN AZALTILMASI İÇİN ALINABİLECEK ÖNLEMLERE İLİŞKİN BULGULAR

Öğrencilere yöneltilen “Okullarda yaşanan şiddet olaylarının azaltılması için ne gibi önlemler alınabilir?” şeklindeki açık uçlu anket sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 20’de gösterilmiştir.

Tablo 20. Öğrencilerin, Şiddetin Azaltılmasına Yönelik Önlemlere İlişkin Ön Görüşleri

Grup	Görüşler	f	%
Üst SEG	Saygılı, anlayışlı olunmalı	17	38.6
	Zorba uyarılmalı	12	27.3
	Afiş/broşür/slogan hazırlanmalı	9	20.5
	Aileleriyle görüşülmeli	4	9.1
	Güvenli oyunlar oynanmalı	2	4.5
Toplam		44	100
Orta SEG	Saygılı, anlayışlı olunmalı	17	70.8
	Kızılmalı, ceza verilmeli	4	16.7
	Nöbetçi öğretmen artmalı	2	8.3
	Kamera sayısı artırılmalı	1	4.2
Toplam		24	100
Alt SEG	İyi geçinilmeli	16	57.2
	Kızılmalı, ceza verilmeli	9	32.1
	Nöbetçi öğretmen artmalı	3	10.7
Toplam		28	100

Tablo 20’de görüldüğü gibi öğrencilerin ön görüşleri sosyo-ekonomik düzeye göre farklılık göstermektedir. Öğrencilerin, okullarda şiddetin azaltılmasına yönelik eğitim programı sonrası görüşleri frekans ve yüzdeleri iler birlikte Tablo 21’de sunulmuştur.

Tablo 21. Öğrencilerin, Şiddetin Azaltılmasına Yönelik Önlemlere İlişkin Son Görüşleri

Grup	Görüşler	f	%
Üst SEG	Saygılı, anlayışlı olunmalı	14	31.8
	Afiş/broşür/slogan hazırlanmalı	12	27.3
	Seminerler düzenlenmeli	10	22.7
	Aileleriyle görüşülmeli	4	9.1
	Zorba uyarılmalı	4	9.1
Toplam		44	100
Orta SEG	Saygılı, anlayışlı olunmalı	18	75
	Kızılmalı, ceza verilmeli	2	8.3
	Nöbetçi öğretmen artmalı	2	8.3
	Kamera sayısı artırılmalı	2	8.3
Toplam		24	100
Alt SEG	İyi geçinilmeli	15	53.6
	Kızılmalı, ceza verilmeli	6	21.4
	Zorba uyarılmalı	5	17.9
	Nöbetçi öğretmen artmalı	2	7.1
Toplam		28	100

Tablo 21’de görüldüğü üzere üst SEG’ta yer alan öğrencilerin görüşleri, eğitim programı öncesi için de sonrası için de beş görüş altında toplanmıştır. Ancak ön görüşlerde 2 (%4.5) öğrenci tarafından ifade edilen “Güvenli oyunlar oynanmalı”

görüşü, son görüşlerde herhangi bir öğrenci tarafından dile getirilmemiştir. Son görüşlerde 10 (%22.7) öğrenci tarafından beyan edilen “*Seminerler düzenlenmeli*” görüşü de ön görüşlerde hiçbir öğrenci tarafından ifade edilmemiştir.

“*Saygılı, anlayışlı olunmalı*” görüşü eğitim programı öncesi, 17 (%38.6), eğitim programı sonrası, 14 (%31.8) öğrenci tarafından okullarda şiddetin azaltılmasında alınacak önlem olarak belirtilmiştir. Şiddeti uygulayan öğrenci uyarılmalı görüşünü savunan, eğitim programı öncesi, 12 (%27.3), eğitim programı sonrası, 4 (%9.1) öğrencidir. Sadece üst SEG öğrenciler tarafından ifade edilen “*Afiş/broşür/slogan hazırlanmalı*” görüşü, eğitim programı öncesi, 9 (%20.5), eğitim programı sonrası, 12 (%27.3) öğrenci tarafından belirtilmiştir. Aileleriyle görüşülmeli şeklinde görüş belirten öğrenci sayısı ise eğitim programı öncesinde de sonrasında da, 4 (%9.1)’tür. Her üç sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilere de akran zorbalığı farkındalık eğitim programı öncesi, görüşleri alınırken zorbalıkla ilgili herhangi bir bilgi verilmemiş olmasına rağmen; afiş/broşür/slogan hazırlama gibi çok doğru bir ifadenin sadece üst SEG öğrenciler tarafından beyan edilmiş olması dikkat çekicidir. Ayrıca eğitim programı sonrası ifade edilen “*Seminerler düzenlenmeli*” görüşünün de sadece üst sosyo-ekonomik grup tarafından dile getirilmiş olması sosyo-ekonomik gruplar arasındaki farkın kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

Orta SEG’ta yer alan öğrencilerin büyük bir bölümü okullarda şiddetin azaltılması için alınacak en temel önlemin, birbirlerine karşı saygılı, hoşgörülü, anlayışlı ve nezaket kuralları içerisinde davranmak olduğunu belirtmişlerdir. Alt SEG öğrencilerin “*İyi geçinilmeli*” diye ifade ettiği bu görüş; orta SEG öğrenciler tarafından daha da çeşitlendirilmiş ve daha güzel ifadelerle beyan edilmiştir.

“*Saygılı, anlayışlı olunmalı*” görüşü eğitim programı öncesi, 17 (%70.8), eğitim programı sonrası, 18 (%75) öğrenci tarafından okullarda şiddetin azaltılmasında alınacak önlem olarak ifade edilmiştir. Şiddeti uygulayan öğrenciye kızılmalı, ceza verilmeli görüşünü savunan, eğitim programı öncesi, 4 (%16.7), eğitim programı sonrası, 2 (%8.3) öğrencidir. Nöbetçi öğretmen sayısı artırılmalı şeklinde görüş belirten öğrenci sayısı ise eğitim programı öncesi de eğitim programı sonrası da, 2 (%8.3)’dir. “*Kamera sayısı artırılmalı*” şeklinde görüş beyan eden orta SEG öğrenci sayısı, eğitim programı öncesi, 1 (%4.2), son görüşme eğitim programı sonrası ise 2 (%8.3)’dir.

Alt SEG’ta yer alan öğrencilerin ön görüşleri üç görüş altında toplanırken; son görüşleri dört görüş altında toplanmıştır. Alt SEG öğrencilerin hiçbirinin ön görüşlerinde beyan etmediği “Zorba uyarılmalı” görüşü, son görüşlerinde 5 (%17.9) öğrenci tarafından şiddetin azaltılması için alınacak önlemlerden biri olarak gösterilmiştir. “İyi geçinilmeli” görüşü eğitim programı öncesi, 16 (%57.2), eğitim programı sonrası, 15 (%53.6) öğrenci tarafından okullarda şiddetin azaltılmasında alınacak önlem olarak ifade edilmiştir. Bu görüşün “İyi geçinilmeli” şeklinde belirtilmesinin nedeni, bu düşünceyi dile getiren öğrencilerin tamamının bu ifadeyi kullanmasından kaynaklanmaktadır. Şiddeti uygulayan öğrenciye kızılmalı, ceza verilmeli görüşünü savunan, eğitim programı öncesi, 9 (%32.1), eğitim programı sonrası, 6 (%21.4) öğrencidir. Nöbetçi öğretmen sayısı artırılmalı şeklinde görüş belirten öğrenci sayısı ise eğitim programı öncesi, 3 (%10.7), eğitim programı sonrası, 2 (%7.1)’dir.

Orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin ifadeleri, alt sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerden daha çeşitli ve daha doğru ifadelerdir; ancak onlar da tıpkı alt sosyo-ekonomik gruptaki öğrenciler gibi görüşlerini sadece birkaç kelime ile ifade etmişlerdir. Oysa üst sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilerin hem eğitim programı öncesi hem de eğitim programı sonrası zorbalığı önlemeye ya da azaltmaya yönelik ifadeleri dikkat çekicidir. Ayrıca eğitim programı öncesi, “Zorba uyarılmalı” ifadesini kullanan öğrenci sayısındaki azalma ve “Seminer düzenlenmeli”, “Afiş/broşür hazırlanmalı” ifadelerini kullanan öğrenci sayısındaki artış eğitimin etkili olduğunu göstermektedir. Araştırmacı tarafından hazırlanan açık uçlu anket formunun son sorusunun, üst sosyo-ekonomik grubun diğer gruplardan çok daha fazla ön plana çıktığı bir soru olduğu görülmektedir. Üst SEG öğrencilerin görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

- *O çocukları okuldan uzaklaştırabiliriz onların ailesi ile konuşabiliriz bir daha yapmamaları için uyarabiliriz şiddete karşı afişler asabiliriz. (ÖÜÖ-3)*
- *Bir sıkıntı olduğunda hemen kavga etmek yerine birbirimize sakin bir şekilde yaptığı hatanın ne kadar kötü bir şey olduğunu anlatıp birbirimizden özür dilemeliyiz. (ÖÜÖ-4)*

- *Şiddete karşı afişler ve sloganlar hazırlayabilir, onları nasıl uyarabileceğimizi düşünebiliriz. Eğer bir arkadaşımız kötü bir şey yaptıysa onu güzelce uyarmalıyız. (ÖÜÖ-5)*
- *Şiddetin kötü bir çözüm olduğuyla ilgili bir hayat dersi verilebilir. Seminerler düzenlenebilir. (ÖÜÖ-27)*

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularından elde edilen sonuçlar ve yorumlar yer almaktadır. Bölümün sonunda ise ileriki zamanlarda yapılacak çalışmalara ve uygulamalara ışık tutması açısından önerilere yer verilmiştir.

Öğrenciler, zorbalığı, kötü sözler-kötü şeyler, lakap takmak-alay etmek, kavga etmek, zarar vermek ve tehdit etmek olarak tanımlamışlardır. Şahin (2009)'in araştırma bulgularına göre araştırmaya katılanların büyük bir kısmı zorbalık kavramını kaba kuvvet, hakkını şiddetle aramak olarak tanımlamaktadırlar. Sarı ve Pürsün (2019)'ün çalışmalarında ise akran zorbalığı; şiddet, kabul etmeme, rahatsız etme ve baskı yapma biçiminde tanımlanmıştır. Arseneault (2018)'un, araştırma makalesinin sonuçlarına göre zorbalık, şimdiye kadar var olan kanıtlara dayanarak, fiziksel kötü muamele ve ihmalin yanı sıra çocuklukta istismarın başka bir şekli olarak düşünülmelidir. Olweus (1997)'a göre ise zorbalığın, güç dengesizliği, süreklilik ve kasıt gibi üç özelliğinin bulunması gerekmektedir.

Okulun tüm paydaşları tarafından zorbalığın doğru tanımlanması zorbalıkla mücadelede büyük önem arz etmektedir. Öğrenciler, akran zorbalığı farkındalık eğitimi sonrası yapılan görüş formu sonuçlarına göre zorbalığı tam ve doğru tanımlamayı yapabilmışlerdir. Ancak öğrencilerle birlikte öğretmenlerin ve ailelerin de zorbalık konusunda bilinçlenmeleri gerekmektedir.

Öğrenciler okullarda yaşanan şiddet türlerine ilişkin vurma, dövme; dalga geçme, alay etme; tehdit; zorla bir şeyler yaptırma gibi görüşler belirtmişlerdir. Öğrencilerle yapılan akran zorbalığı farkındalık eğitim programı sonrası, son görüşlerde okullarında yaşanan şiddet türlerini alanyazındaki ifadelerle fiziksel, sözel, sosyal, duygusal ya da doğrudan, dolaylı şeklinde ifade etmişlerdir. Öğrenciler kavga, dövme, tartışma gibi şiddet türlerinin gerçekleştiğini; fiziksel şiddet olaylarının yaşandığını; sözel şiddet ve sosyal-duygusal şiddet olaylarının okulda yaşandığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin eğitim programı öncesi ve sonrası görüşleri bir arada değerlendirildiğinde; öğrencilerin yarısından çoğunun fiziksel şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Fiziksel şiddeti, sözel şiddet ve sosyal-duygusal şiddet izlemektedir. Atış-Akyol, Yıldız ve Akman (2017) ve Özgür vd. (2011) çalışmalarında, öğrencilerin okullarında en çok fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Yapılan çalışmalar araştırmanın bulgularını desteklemektedir. Nasheeda vd. (2017)'nin Maldivler'de ergenler üzerinde

460 anket uygulayarak gerçekleştirdikleri araştırmaya göre sözlü zorbalığın erkekler ve kızlar arasında en yaygın zorbalık türü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kartal ve Bilgin (2009)'nin çalışması da öğrencilerin en fazla sözel zorbalığa maruz kaldığını göstermektedir. Çankaya (2011), Çarkıt ve Bacanlı (2020) ve Yalçıntaş-Sezgin (2017), öğrencilerin okullarında hem fiziksel zorbalığa hem de sözel zorbalığa maruz kaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Zorbalık türünün cinsiyete göre değiştiği bulgusuna ulaşan Burnukara ve Uçanok (2017), araştırmasında şu ifadeleri kullanmıştır: “Zorbalık türlerine göre değerlendirildiğinde erkeklerin fiziksel zorbalığa, kızların ise ilişki zorbalığa ve kişisel eşyalara saldırıya daha fazla maruz kaldıkları bulunmuştur. Bununla birlikte erkeklerin korkutma/sindirme, fiziksel saldırı ve eşyaya saldırı yollarını kızlardan daha fazla kullandıkları bulunmuştur.” Pateraki & Houndoumadi (2001)'nin araştırma bulguları da bunu desteklemektedir. Araştırma sonucuna göre zorbalığın en yaygın iki biçiminin “lakap takma” ve “vurma ve tekmeleme” olduğu görülmektedir. Erkek zorbalılar daha çok doğrudan fiziksel zorbalık yaparken; kızlar dolaylı olarak zorbalık yapmaktadır. Çinkır ve Kepenekçi (2003), Hoşgörür ve Orhan (2017) ve Hakan (2011), yaptıkları çalışmalarda fiziksel, sözel ve duygusal tüm şiddet türlerinin okullarda çeşitli davranışlarla yer aldığı sonucuna ulaşmışlardır. Eğitimciler, fiziksel zorbalık kategorisi içinde itme, dövme davranışının, sözel zorbalık kategorisi içinde isim takma, aşağılama ve alay etme davranışının, duygusal zorbalık kategorisi içinde eşyalara zarar verme, zorla bir şey kabul ettirmeye çalışma davranışının okullarda çok sık uygulandığını belirtmişlerdir.

Öğrenciler, zorbaca davranışla karşılaştıklarında, karşılık veririm; öğretmenime ya da aileme söylerim; üzülürüm; uyarırım; kızarım, sinirlenirim ve görmezden gelirim, ortamdan uzaklaşırım şeklinde tepki verdiklerini/vereceklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerle eğitim programı öncesi yapılan ön görüşlerde kendilerine yapılan zorbaca davranışı gerçekleştiren zorbayı uyaracaklarını belirtmişlerdir. Son görüşlerde de ise zorbaca davranışla karşılaştıklarında öğretmenlerine ya da ailelerine söyleyeceklerini beyan etmişlerdir. Zorbalığı görmezden gelirim ve ortamdan uzaklaşırım şeklinde görüş belirten öğrenci sayısındaki artış ise dikkat çekicidir. Burnukara ve Uçanok (2012) tarafından yapılan çalışmada “akran zorbalığıyla mücadelede kızların başkalarından yardım isteme gibi sosyal destek arama davranışlarını, erkeklerin ise karşı koyarak mücadele etme gibi dışsallaştırma ve okuldan uzak durma gibi kaçınma davranışlarını daha fazla tercih ettikleri bulunmuştur.” Zorba statüsünde yer alan ergenler karşı

koyarak mücadele etmeyi ve okuldan uzak durmayı, kurban statüsündeki ergenler ise birine anlatmayı ve bu davranışları yapanlardan uzak durmayı daha çok tercih etmişlerdir. Kartal ve Bilgin (2009)'in çalışmasında ise zorbalığa uğrayan öğrenciler zorbalığa uğradığını en yüksek oranda (% 40,9) “bir arkadaşına anlatma” seçeneği ile ifade etmişlerdir. Kartal ve Bilgin (2009)'in aksine Smith & Shu, (2000) tarafından yapılan çalışmada kurbanların %30'unun zorbalığı kimseye söylemediği görülmektedir. Lynn-Hawkins vd. (2001) tarafından öğrencilerin zorbalığa nasıl tepki verdiklerine ilişkin yapılan detaylı araştırmada, okul oyun alanlarında doğal gözlemler kullanarak zorbalığa akran müdahalesi incelenmiştir. Örneklem, 1-6. sınıflardaki zorbalığa müdahale ettiği gözlemlenen 58 çocuğu (37 erkek ve 21 kız) içermektedir. Zorbalık olaylarının %88'i sırasında kurbanların akranları vardır ve %19'una müdahale etmişlerdir. Olayların %47'sinde ise akranlar saldırgan bir şekilde müdahalede bulunmuşlardır. Müdahalelerin çoğunluğu (%57) zorbalığı durdurmada etkili olmuştur. Zorba ve kurbanın erkek olduğu durumlarda erkeklerin; zorba ve kurbanın kız olduğu durumlarda ise yine erkeklerin müdahale ettiği görülmüştür. Stockdale vd. (2002) ve Kartal (2008)'a göre ise öğrenciler zorbalık yaygınlığını anne babalara veya öğretmenlere daha fazla bildirme eğilimindedirler. İlgili araştırmalar, yapılan çalışmadaki öğrenci görüşlerini desteklemektedir.

Şiddetin ne zaman ve nerede olduğuna ilişkin görüşlerinin sonuçlarına göre ise öğrenciler, bahçede; sınıfta; mahallede; koridorda; tuvalette şiddetin gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler, şiddetin gerçekleştiği zamanı ise iki görüş altında belirtmişlerdir. Okula gidip gelirken ve teneffüste zorbalığın gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Bentley & Li (1996), Çınkır ve Kepenekçi (2003), Kartal (2008), Kartal ve Bilgin (2009), Özgür vd. (2011), Başar ve Çetin (2013), Yalçıntaş-Sezgin (2017), yaptıkları çalışmalarda, öğrenciler, şiddetin sınıf, okul bahçesi ve koridor gibi okul bölümleri içerisinde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Burnukara ve Uçanok (2012) ise öğrencilerin zorbalıkla hem okul içinde hem de okul dışında karşılaştıkları sonucuna ulaşmışlardır. Zorbalık ve şiddetin nerelerde gerçekleştiğine dair en kapsamlı çalışma ise Satan (2006) tarafından gerçekleştirilmiştir. Satan (2006), öğrencilerin, özel okulda, %20,6 ‘Okul Koridoru’nda ve %49,1 ‘Sınıf’ta; resmi okullarda ise %39,3’ü ‘Okul Bahçesi’, %15,6’si ‘Okul Yolu’ ve %8,7’si ‘Tuvalet’te zorbaca davranışlara maruz kaldıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgular doğrultusunda okul türüne göre zorbalık

davranışlarının görüldüğü yerlerin farklı olduğu söylenebilir. İlgili araştırmalar yapılan çalışmanın bulgularını desteklemektedir.

Öğrenciler, oyun sırasında tartışmayı; alay etme, dalga geçme, kötü söz kullanmayı; nedensiz yere, itme, çekme vb davranışları; kıskançlık ve saygı duymamayı zorbalığa neden olarak göstermişlerdir. Aksoy (2019)'un araştırma sonuçlarına göre katılımcılar okullarda yaşanan akran zorbalığının nedenlerinin aileden, öğrencinin psikolojik rahatsızlıklarından, öğrencinin yaşadığı çevre ve maruz kaldığı medya yayınlarından, okula ilişkin durumlardan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Çarkıt ve Bacanlı (2020) ve Yalçıntaş-Sezgin (2017)'in çalışmalarında ise katılımcılar tarafından ailesel faktörler akran zorbalığının en önemli nedeni olarak gösterilmiştir. Tüm bu çalışmalarda, zorbalığa en büyük etkenin aileler olduğunu belirtirken; yapılan araştırmada öğrenciler okul içerisindeki davranışların zorbalığın en büyük etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Öğrenciler, öğretmenlerin, zorbalık yapan öğrencileri uyardıklarını, kızdıklarını ve ceza verdiklerini, olayı dinleyip zorbadan özür dilettilerini, zorbalara ve kurbanlara nasihat ettiklerini ve olayın nedenini öğrenmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin açık uçlu anket formundaki ifadeleri incelendiğinde, öğretmenlerin zorbalığa müdahale ile ilgili yanlış yöntemleri uyguladıkları görülmüştür. Aksoy (2019), yaptığı çalışmada okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin akran zorbalığına müdahale ederken akran zorbalığına katılan öğrencilerle konuşma ve velilerini bilgilendirme, okul rehberlik servisine yönlendirme ve zorba öğrenciyi öğrenci davranış değerlendirme kuruluna sevk etme gibi yöntemler izlediklerini belirtmiştir. Yalçıntaş-Sezgin (2017)'in çalışmasında öğretmenler, zorbalık davranışları karşısında, en fazla *“çocuk ile davranışı hakkında konuşmak stratejilerini”* uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Çinkır ve Kepenekçi (2003)'nin çalışmasında ise öğretmenler bu olayları çoğunlukla bireysel çabaları ile önlemeye çalıştıklarını, okul yönetiminin zorba öğrencilere karşı daha çok sözlü uyarıda bulunduğunu beyan etmişlerdir.

Öğrenciler, zorbalığın önlenmesine yönelik, birbirleriyle iyi geçinmeyi, birbirlerine saygılı ve anlayışlı olmayı; zorbanın uyarılmasını; zorbalığa yönelik afiş/broşür/slogan hazırlanmasını; zorbanın ve kurbanın aileleriyle görüşülmesini; güvenli oyunlar oynanmasını; seminerler düzenlenmesini önermişlerdir. Aksoy (2019) tarafından yapılan çalışmada katılımcılar, okullarında akran zorbalığını önlemek için

öğrenci, veli ve öğretmen seminerleri düzenlediklerini, okulda zorbalık davranışı olabilecek yerlerde yetişkin denetiminin arttırıldığını, olası zorba ve kurban öğrencileri sosyal-kültürel faaliyetlere yönlendirdiklerini bildirmişlerdir. Şahin (2009), tarafından yapılan çalışmada, öğretmenler veli toplantıları, eğitici CD izletme, etkili iletişim kurma ve seminer verme gibi daha çok bilgi kazandırmaya yönelik çalışmalar yapılarak zorba davranışların önlenebileceğine ilişkin görüşler belirtmişlerdir. Hoşgörür ve Orhan (2017)'in çalışmasında okul müdürlerinin okulda şiddeti ve zorbalığı önlemek amacıyla gerçekleştirdikleri etkinliklerden bazılarının; öğretmenleri bilgilendirme, öğrencilerle birlikte kurallar belirleme, riskli alanları denetim altında tutma ve öğrenci velileri ile iletişim kurma olduğu anlaşılmıştır. Zorbalığı önlemeye yönelik kapsamlı çalışma ise Karataş-Baran (2008) tarafından yapılan ve “öğretmenlerin okullarda şiddeti önlemede uygulanabilecek yöntemlere ilişkin yanıtlarını; disiplin kurallarını tam uygulama, yönetmelik düzenlemesi, sosyal faaliyetlerin artırılması, güvenlik önlemleri, şiddeti önleme eğitimi, eğitim yöntemlerinde değişiklik, okul-aile işbirliği, okulda idare öğretmen işbirliği, kaynak sağlama, uygun öğretmen davranışı, rehberlik hizmetlerinin etkin olması, medya kontrolü ve toplumsal çözümlerin” oluşturduğu çalışmadır. Yapılan tüm çalışmalar araştırmancının bulgularını desteklemektedir.

Akran zorbalığı farkındalık eğitim programı genel olarak değerlendirildiğinde ise eğitim programı öncesi öğrencilerin görüşleri ile eğitim programı sonrası görüşleri farklılaşmış; zorbalığa karşı farkındalık oluşmuştur. Bu fark en fazla üst sosyo-ekonomik grup öğrencilerin cevaplarında görülmektedir. Kartal ve Bilgin (2007)'in çalışmasının sonucunda olduğu gibi zorbalığın türü ve sıklığına, zorbalığa karşı yaptıklarına ve okul iklimine yönelik öğrenci görüşlerinde ön ve son görüş formları arasında ortaya çıkan anlamlı ve olumlu değişiklikler, kısa süreli ve sadece öğrenciye odaklanmış bir çalışmanın bile olumlu sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Günay ve Can (2018)'in araştırması da bunu desteklemektedir. Zorbalıkla ilgili ilk çalışmaları yapan Olweus (1997), tarafından zorbalığa karşı okul temelli bir müdahale programı geliştirilmiş; bu programın etkileri İskandinav ülkelerindeki 42 okulda iki yıl boyunca değerlendirilmiştir. Analizler zorba/kurban sorunlarının sıklığının %50-70 oranında azaldığını göstermektedir. Gaffney vd. (2019), tarafından yapılan meta analiz çalışmalarına göre zorbalığın oldukça etkili olduğu Yunanistan'da, zorbalığı önleme ve müdahale çalışmaları ile okulda zorbalık sürdürme oranı yaklaşık %40 azalmıştır. Norveç, İtalya ve ABD'de yapılan değerlendirmeler, zorbalık uygulamasının yaklaşık

%21-25 oranında azaltılmasında etkili olmuştur. İtalya'da uygulanan ve değerlendirilen zorbalık karşıtı programlar sonucunda da %31'lik bir azalma meydana gelmiştir. İspanya ve Norveç'te yapılan değerlendirmeler mağduriyeti sırasıyla %28 ve %23 azaltmıştır. Finlandiya, Almanya ve İngiltere'de yapılan değerlendirmeler de mağduriyetin %8 ile 12 oranında azaltılmasında önemli ölçüde etkili olmuştur.

Ülkemizde ise Gökkaya ve Tekinsav-Sütcü (2018) tarafından 5. ve 6. sınıflara devam eden 1051 öğrenci ile anket çalışması gerçekleştirilmiş; anket sonuçlarına göre belirlenen 65 öğrenci ile 13 oturumluk program çalışmalarına başlanmış ve 54 öğrenci ile çalışma tamamlanmıştır. Çalışma sonucunda zorbalık puanlarında anlamlı azalmalar olduğu görülmüştür. Çalışmanın uzun süreli etkisini değerlendirmek adına 4 ay sonra aynı grup üzerinde izlem ölçümleri yapılmış ve zorbalık puanlarının azalma etkisini koruduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akay (2019) tarafından 2017-2018 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde 582 kız, 642 erkek toplam 1224 öğrenci ile yürütülen çalışma sonucunda kurbanın ön testte 41,60 olan ortalama puanının 25,56'ya düşmesi zorbalık davranışının azaldığını göstermektedir. Buna göre çalışma sırasında yapılan uygulamaların öğrenci davranışları üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir. Zorbalık puanları da ön testte 19,56 iken son testte 12,02'dir. Uygulamalar sonucunda zorbalık davranışlarının da kısmen azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu çalışmalar, zorbalığa yönelik öğrencilerle birkaç haftalık bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetlerinin ve uygulamalarının, zorbalığı azaltmadaki etkisini desteklediğini göstermektedir.

Okullarda zorbalığı bir sorun olarak belirlemek, gereken önleyici çalışmaları yapmak ve uygulanabilecek müdahale programları geliştirmek için yöneticilere, öğretmenlere ve velilere önemli görevler düşmektedir (Çınkır ve Kepenekçi, 2003; Çitemel, 2014). Öğrenci, öğretmen ve veli arasındaki iş birliğini artırmak (Güner, 2009), okul çapında şiddeti suçlayan, saygı ve işbirliğini destekleyen bir politika ve strateji oluşturmak (Çınkır ve Kenepekçi, 2003; Gini, 2004; Ünalmiş ve Şahin, 2012; Çitemel, 2014), olumlu ve güvenli bir okul ortamı meydana getirmek (Çalık vd., 2009; Gini, 2004), kaba güç uygulayan zorbaların ve kurbanların karakteristik özelliklerini bilmek (Bütün, vd., 2013), sınıf ve okul kuralları belirlemek, düzenli veli toplantıları yapmak ve okulda zorbalık eylemlerinin en sık yaşandığı yerlerde güvenlik önlemleri almak, uygulanabilecek stratejiler arasında yer almaktadır (Çitemel, 2014; Erdem, 2018).

Problem davranışların başlama yaşının giderek düşmesi ve problem davranışların görülme sıklığı sadece bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığı ile ilişkili olmayıp yakın çevresini, ailesini, okul ortamını ve daha geniş bir ifadeyle toplumu etkilemektedir. Bu sebeple yaşanan problemlere yönelik önleyici çalışmaların oldukça önemli olduğu ifade edilmektedir. Bu önleyici çalışmaların gerçekleştirileceği en önemli yer okullar olarak görülmektedir (Palabıyık, 2009). Zorbalığa karşı direnmek için, çocukların sağlam bir kimliğe sahip olmaları, kim olduklarını kabul etmeleri ve kendilerine değer vermeleri gerekmektedir (Hall & Cook, 2012). Zorbalık okul ortamını olumsuz anlamda etkilemekte ve okula karşı güven kaybına neden olmaktadır. Öğrenciler kendilerini güvende hissetmedikleri müddetçe akademik başarıları düşmektedir. Öğrencilerin kendilerini güvende hissetmeleri ve akademik başarılarında düşüş yaşamamaları için alınacak tüm tedbirlerde ve önleyici çalışmalarda öğretmenler, kilit rol oynamaktadır (Kartal ve Bilgin, 2009). Öğretmenler, gerek sınıf içinde gerekse sınıf dışında çocukların problem çözme, öfke yönetimi ve kendini ifade etme gibi zorbalığın azalmasına katkı sağlayacak becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmada etkili kişilerdir (Kırık, 2017). Öğrenciler, öğretmenler tarafından yaşamın her anında mücadele etmek zorunda kalacakları problemlerin olabileceği konusunda bilinçlendirilmeli ve bu problemlerle nasıl baş edecekleri konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir (Üstündağ vd., 2015).

Zorbalığın önlenmesi ve olumlu davranışların kazandırılmasında ailenin etkisinin çok büyük olduğu bilinmektedir. Aileler mutlaka okul ile iş birliği içerisinde hareket etmelidirler (Yorgun, 2017). Hem zorbaların hem de zorba/kurbanların sert, uyumsuz, istismar ve ihmal edici olumsuz ebeveynlik davranışlarına maruz kalma olasılıklarının daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Oysa ebeveynler ve çocuk arasında iyi iletişim, sıcak ve sevgi içeren pozitif ilişki, ebeveyn katılımı, desteği ve denetimi akran mağduriyetine karşı her zaman koruyucu olmaktadır (Nocentini, Fiorentini, Di Paola & Menesini, 2018). Çocukların okulda zorbalığa uğrayıp uğramadıklarını fark edecek ilk kişinin aileler olduğu düşünülmektedir. Ailelerin çocuklarıyla iletişim kanallarını sürekli açık bulundurması gerekmektedir. Ancak aileler kadar eğitimcilere de büyük sorumluluklar düşmektedir. Çünkü aileler çocuklarında zorbalığa ya da şiddete yönelik herhangi bir belirti fark etseler de bu problemi tek başlarına çözememekte; hatta ailelerin bazı yanlış yaklaşımları, problemin çözümünü daha da zor bir hale getirmektedir. Ailelerin de zorbalık ve şiddet hakkında hazır bulunuşluluk

düzeyini artırmak ve bu konuda bilinçlendirmek gerekmektedir (Çinkır ve Kepenekçi, 2003; Totan, 2007). Ailelerin, öğretmenlerle iş birliği içerisinde olmaları ve zorbalığa karşı sorumluluk taşımaları konusunda okul çağındaki çocuklarını uyarmaları gerekmektedir (Yaman ve Kocabaşoğlu, 2011). Ailelerle birlikte öğrencilerin de bu süreçte muhakkak bilgilendirilmeleri ve olası senaryolara hazırlıklı hale getirilmeleri gerekmektedir. Okul ortamında ya da ebeveynler tarafından, çocuklar, zorbalık ve şiddet konusunda bilinçlendirilmediğinde, zorbalık kaba şiddete dönüşerek karşımıza çıkmakta, bireysel ve sosyal hayatımızda derin ve kalıcı yaralar açılmasına neden olmaktadır (Üstündağ-Şener vd., 2015). Zorba veya kurban olan öğrencilerin ailelerinin çocuklarıyla empati kurması ve bu durumu onlarla tartışmak yerine çocuklarının duygularını ve ne hissettiklerini anlamaya çalışmaları gerekmektedir. Ailelerin ve eğitimcilerin bu gibi durumlara hazırlıklı olmaları, sorumluluklarını bilmeleri ve etkili çözüm yollarına ve alternatif çözümlere sahip olmaları zorbalığı önlemede ve var olan zorbalığın etkilerini en aza indirmede büyük önem taşımaktadır (Totan, 2007).

Öğrencilere yönelik olarak; zihin ve kas koordinasyonlarını geliştirebilecekleri sportif faaliyetler, okul içi ve okullar arası çeşitli branşlarda turnuvalar, geziler, sanatsal faaliyetler düzenlenmesi ve öğrencilere vakitlerini verimli kullanma fırsatı sunacak etkinlikler hazırlanması gerekmektedir (Aydemir, 2014; Adalar, 2018). Çocukların sosyal-bilişsel ve duygusal işlemlerini ele alan müdahaleler, çocukların duygu ve bilişlerini etkili bir şekilde yönetmelerine yardımcı olmakta, bu da akran ilişkileri için olumlu bir sonuç elde etmek adına sosyal becerilerini daha iyi kullanmalarını sağlamaktadır (Harris, 2009).

Okullarda öğrencilerin, duygusal, sosyal gelişimlerine katkıda bulunan etkinlikler gerçekleştirilmeli, toplumsal davranışları geliştirebilecek ya da mevcut olumlu davranışları arttıracak sosyal beceri ve öfke kontrolü eğitimleri, çocukların problem çözme becerilerini arttırıcı etkinliklere ağırlık verilmesi gerekmektedir (Uysal, 2011; Besnili, 2019). Zorbalığı engellemek için sosyal yeterlilik ve etkileşim becerilerini geliştirmeye yönelik faaliyetler gerçekleştirilmelidir (Undheim & Sund, 2010). Çocuklarda zorbalığa yönelik farkındalık oluşturma ve bilgilendirme amaçlı bireysel çalışmalar, grup rehberlik çalışmaları (Gökler, 2009) veya çocukların duyguları tanımalarına ve anlamlandırmalarına fırsat veren drama, sanat çalışmaları ve kukla gösterileri yapılmalı; böylece hem çocukların zorba davranışlar karşısında empati yapmalarına hem de çocukların mizaç ve empatik becerilerinin olumlu gelişimine

katkıda bulunulması sağlanmalıdır (Uysal, 2011; Özdemir, 2017; Besnili, 2019). Zorbalık karşıtı hikâyeler veya masallar okunması, çeşitli animasyonlar veya videolar izletilmesi gerekmektedir (Uysal, 2011). Okullardaki yöneticiler, öğretmenler, sınıf rehber öğretmenleri ve okul psikolojik danışmaları, işbirlikli öğrenmeye önem vererek, zorbalığa eğilimli öğrencileri grup çalışmalarına ve spor, müzik, resim gibi sosyal etkinliklere -okul dışında da- özendirilmesi, teşvik etmeleri gerekmektedir (Çankaya, 2011; Hakan, 2011; Yaman ve Kocabaşoğlu, 2011).

Okullarda öğrencilerin zorbaca davranışlarını engelleyecek veya önleyecek tedbirler alınarak bu davranışları azaltacak eğitimler ve öğrencilerin sosyal ilişkilerini geliştirecek rehberlik faaliyetleri ve sosyal etkinlikler planlanması gerekmektedir (Bütün, vd., 2013; Ayaz Alkaya ve Avşar, 2017; Gökduz, 2018). Olumlu okul ortamının oluşturulması; öğrencilerin cesaretlendirilmesi, kendilerini okulda güvende hissetmeleri, öğrencilere yönelik okulda alınacak kararlarda fikirlerinin alınması ve öğrencilerin özgüvenlerini ve kendilerini ifade etme becerilerini artırma adına öğretmenlerin öğrenci katılımlı öğretim yöntemlerini kullanmaları gerekmektedir (Çalık vd., 2009). Tüm bunların yanında zorbalığı ve şiddeti önlemeye yönelik okul bazlı çalışmaların yanı sıra ülke çapında uygulanacak yasal düzenlemelere ve eğitim programlarına da ihtiyaç duyulmaktadır. Sonraki çalışmalara ışık tutması açısından birtakım öneriler getirilebilir. İlgili öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- Son yıllarda teknolojinin de gelişimi ile siber zorbalık çalışmalarına ağırlık verilmiş olsa da siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin ilkökul yıllarında fiziksel, sözel ya da sosyal-duygusal zorbalığa maruz kalmış olması nedeniyle ilkökul yıllarından itibaren zorbalığın önlenmesine yönelik daha geniş kapsamlı çalışmalar yapılabilir.
- Daha küçük grupla daha uzun süren akran zorbalığı eğitim programı uygulaması yapılabilir.
- Araştırmaya aileler ve öğretmenler de dahil edilebilir ya da sadece ailelere ve öğretmenlere yönelik araştırmalar gerçekleştirilebilir.
- İlkokul öğrencilerinin rahatlıkla okuyup anlayacağı ve samimi olarak cevap verebileceği seviyelerine uygun bir akran zorbalığı ölçeği geliştirilebilir.
- Akranların birbirlerini değerlendirebilecekleri çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2009). *Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ve Psikolojik Belirtiler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Açıkgöz, T. (2017). *Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ile Okula Karşı Tutum (Kartepe İlçesi Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Açıl, S. (2015). *Ortaöğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinde Akran Zorbalığı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Adalar, T. E. (2018). *Lise Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ve Akran Mağduriyeti: Madenli Beldesi Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Avrasya Üniversitesi, Trabzon.
- Ahioğlu-Lindberg, E. N. (2011). Piaget ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 1-10.
- Alisınanoğlu, F. ve Özbey, S. (2011). *Okul Öncesi Dönemde Sosyal Beceri ve Problem Davranış Eğitimi Program Örnekleri*. Morpa Yayıncılık: İstanbul.
- Akay, Y. (2019). The Effect of Emotional Awareness Activities Improved for Primary School Students on Preventing Peer Bullying. *Eğitim ve Bilim*, 44(200), 205-227.
- Aksoy, G. (2019). *Okullarda Yaşanan Akran Zorbalığının Nedenlerine ve Müdahale Yöntemlerine İlişkin Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerin Görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Andreou, E. (2001). Bully/Victim Problems and Their Association With Coping Behaviour in Conflictual Peer Interactions Among School-Age Children. *Educational Psychology*, 21(1), 59-66.
- Arseneault, L. (2018). Annual Research Review: The Persistent and Pervasive Impact of Being Bullied in Childhood and Adolescence: Implications For Policy and Practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59(4), 405-421.
- Arsenio, W. & Lemerise, E.A. (2001). Varieties of Childhood Bullying: Values, Emotion Processes, and Social Competence. *Social Development*, 10, 59-73.
- Arslan, S., Hallett, V., Akkas, E. & Akkas, O. A. (2012). Bullying and Victimization Among Turkish Children and Adolescents: Examining Prevalence and Associated Health Symptoms. *European Journal of Pediatrics*, 171(10), 1549-1557.
- Arslan, S. ve Savaşer, S. (2009). Akran Zorbalığını Önlemede Okul Hemşiresinin Rolü. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 118-123.
- Asimopoulos, C., Bibou-Nakou, I., Hatzipemou, T., Soumaki, E. & Tsiantis, J. (2014). An Investigation Into Students' and Teachers' Knowledge, Attitudes and Beliefs About Bullying in Greek Primary Schools. *International Journal of Mental Health Promotion*, 16(1), 42-52.
- Atalay, A. (2010). *Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Cinsiyet, Yaş, Sosyoekonomik Düzey, Anne-Baba Tutumları, Arkadaş İlişkileri ve Benlik Saygısı ile İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Atış-Akyol, N., Yıldız, C. ve Akman, B. (2017). Öğretmenlerin Akran Zorbalığına İlişkin Görüşleri ve Zorbalıkla Baş Etme Stratejileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 439-459.
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2011). Lise Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Olaylarının Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Okul Türü Bakımından İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2), 550-568.

- Ayaz-Alkaya, S. ve Avşar, F. (2017). Okul Çağı Çocuklarının Akran Zorbalığı Durumları ile Atılganlık Düzeyleri ve İlişkili Faktörlerin İncelenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14(3), 185-191.
- Aydemir, A. (2014). 8. Sınıf Öğrencilerinin Zorba/Kurban Davranışları, Benlik Algıları ve Rehberlik İhtiyaçlarının İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Badenes, L. V., Clemente Estevan, R. A., & Garcia Bacete, F. J. (2000). Theory of Mind and Peer Rejection at School. *Social Development*, 9(3), 271-283.
- Bagai, S. & Erratt, C. (2019). Fighting the Bullying Epidemic: A Practitioner Inquiry into The Effects of an Intervention Strategy on Reaction to Bullying in School-Aged Children with Speech Disabilities. *Creative Education*, 10(01), 26-35.
- Balak, D. (2017). İlkokul Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Akran Zorbalığı ve Okula Aidiet Duyguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Barik, E. (2020). İlkokullarda Akran Zorbalığını Önleme Stratejileri ve Karşılaşılan Güçlüklerle İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Baron, R. A. (1977). *Human Aggression*. Plenum Press: New York.
- Başar, M. ve Çetin, Ö. (2013). İlk ve Orta Öğretim Öğrencilerinin Zorba Davranışlara Başvurma Düzeyleri ve Bu Davranışları Öğrenme Ortamları Üzerine Bir Araştırma. *E-Journal of New World Sciences Academ*, 8(4), 471-488.
- Bentley, K. M. & Li, A. K. (1996). Bully and Victim Problems in Elementary Schools and Students' Beliefs About Aggression. *Canadian Journal of School Psychology*, 11(2), 153-165.
- Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve Çocuklar Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (7. Baskı). (N. Işıkoğlu Erdoğan, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık: Ankara.
- Besnili, Z. N. (2019). *Okul Öncesi Akran Zorbalığı Ölçeği Öğretmen Formu: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Bilgiz, S. ve Peker, A. (2020). Ergenlerde kişisel ve çevresel faktörlerin siber zorbalık davranışını yordaması. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(2), 430-447.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). İlk ve Orta Ergenlikte Akran Zorbalığı: Gerçekleştiği Yerler ve Baş Etme Yolları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 68-82.
- Bütün, C., Beyaztaş, F. Y., Dokgöz, H., Özdemir, L., Beyaztaş, A., Polat, O. ve Şahin, F. (2013). Sivas'ta Akranlar Arası Şiddet-Anket Çalışması. *Medicine Science*. 2(4), 885-895.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (24. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Camodeca, M., Goossens, F. A., Schuengel, C., & Terwogt, M. M. (2003). Links Between Social Information Processing in Middle Childhood and Involvement in Bullying. *Aggressive Behavior*, 29(2), 116-127.
- Camodeca, M., & Goossens, F. A. (2005). Aggression, Social Cognitions, Anger and Sadness in Bullies and Victims. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, (2), 186-197.

- Chen, X. (2019). Judgment of Tort Liability of Multi-Person Bullying in School Bullying. *Creative Education*, 10(11), 2334-2346.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. & Turner, L. A. (2015). *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz*. (A. Aypay, Çeviri Editörü). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Coşkun, A. (2018). *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerde Akran Zorbalığına Neden Olan Etkenlerin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Cowie, H. & Jennifer, D. (2008). *New Perspectives on Bullying*. Open University Press: New York.
- Creswell, W. J. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (3rd Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B. & Pickett, W. (2009). A Cross-National Profile of Bullying and Victimization Among Adolescents in 40 Countries. *International Journal of Public Health*, 54(2), 216-224.
- Crick, N. R. & Dodge, K. A. (1994). A Review And Reformulation of Social Information-Processing Mechanisms in Children's Social Adjustment. *Psychological Bulletin*, 115(1), 74-101.
- Çakır, N. (2017). *Lise Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çalık, T., Özbay, Y., Özer, A., Kurt, T. ve Kandemir, M. (2009). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Zorbalık Statülerinin Okul İklimi, Prososyal Davranışlar, Temel İhtiyaçlar ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 60(60), 555-576.
- Çankaya, İ. (2011). İlköğretimde Akran Zorbalığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 81-92.
- Çarkıt, E. ve Bacanlı, F. (2020). Okullarda Akran Zorbalığı: Öğretmen Görüşlerine Göre Nitel Bir Çalışma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(24), 2544-2583.
- Çınkır, S. ve Kepenekçi, Y. K. (2003). Öğrenciler Arası Zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Çitemel, N. (2014). *Çözüm Odaklı Kısa Süreli Grupla Psikolojik Danışmanın Lise Öğrencilerinin Akran Zorbalığına Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Delice, M. (2014). Çocukların Karıştığı Bıçakla İşlenen Suçların İncelenmesi. *Journal Of International Social Research*, 7(29), 220-238.
- Demirbağ-Bolat, S. (2010). *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Şiddete Yönelik Tutum ve Zorba-Kurban Olma Durumlarının Aile İçi Şiddet Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Deniz, M. E. (Ed.). (2011). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (3. Baskı). Maya Akademi: Ankara.
- Dilmaç, E. (2014). *Lise Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Dinler, C. (2011). *İlköğretim I. Kademe ile II. Kademe Öğrencilerinin Aynı Binada Eğitim Görmelerinin Paydaşlarca Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

- Dodge, K. A. & Rabiner, D. L. (2004). Returning to Roots: On Social Information Processing and Moral Development. *Child Development*, 75(4), 1003-1008.
- Doğan, A. (2010). Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Akran Zorbalığının İncelenmesi. *Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(3)149-162
- Doğan, Y. (2007). İlköğretim Çağındaki 10-14 Yaş Grubu Öğrencilerinin Gelişim Özellikleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 155-187.
- Doğan-Çevirgen, B. (2018). *Geleneksel Akran Zorbalığı, Sanal Zorbalık ve Ebeveyn İzlemesinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde Zorbaca Davranışların Araştırılması ve Bir Önleyici Program Modeli* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Durualp, E. ve Aral, N. (2011). *Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitimi*. Vize Yayınları: Ankara.
- Eminoğlu, M. (2018). *Ergenlerde Sosyal ve Duygusal Yalnızlık ile Akran Zorbalığı Arasında Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bayburt Üniversitesi, Bayburt.
- Eraslan-Çapan, B., Bakioğlu, F. ve Kırteke, S. (2020). Siber Zorbalık Ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Psikometrik özellikleri. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 39-47.
- Erdem, M. (2018). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Zorbalık Alguları ve Zorbalıkla Baş Etme Stratejilerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Erdur-Baker, Ö. Ve Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal Of Educational Research (EJER)*, (27), 31-42.
- Ergün, N. (2015). *Erken Ergenlerde Okul, Aile ve Demografik Değişkenlere Göre Akran Zorbalığının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ertan, D. (2012). *Akran Zorbalığında Aileye ve Okula İlişkin Risk ve Koruyucu Faktörlerin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Ertokuş-Delikara, I. (2000). *Ergenlerin Akran İlişkileri ile Suç Kabul Edilen Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Espelage, D. L. (2014). Ecological Theory: Preventing Youth Bullying, Aggression, and Victimization. *Theory into Practice*, 53(4), 257-264.
- Espelage, D. L. & Swearer, S. M. (2003). Research on School Bullying and Victimization: What Have We Learned and Where Do We Go from Here? *School Psychology Review*, 32(3), 365-383.
- Fekkes, M., Pijpers, F. I. & Verloove-Vanhorick, S. P. (2004). Bullying: Who Does What, When and Where? Involvement of Children, Teachers and Parents in Bullying Behavior. *Health Education Research*, 20(1), 81-91.
- Feldman, R. S. (2019). *Essentials of Understanding Psychology*. (13. Baskı). McGraw-Hill Education: New York.
- Flavell, J. H. (1999). Cognitive Development: Children's Knowledge about The Mind. *Annual Review Psychology*, 50, 21-45.
- Forero, R., McLellan, L., Rissel, C. & Bauman, A. (1999). Bullying Behaviour and Psychosocial Health Among School Students in New South Wales, Australia: Cross Sectional Survey. *Bmj*, 319, 344-348.

- Furniss, C. (2000). Bullying in Schools: It's not a Crime-is It?. *Education and The Law*, 12(1), 9-29.
- Gaffney, H., Farrington, D. P. & Ttofi, M. M. (2019). Examining the Effectiveness of School-Bullying Intervention Programs Globally: A Meta-analysis. *International Journal of Bullying Prevention*, 1(1), 14-31.
- Gallahue, D. L., Ozmun, J. C. & Goodway, J. D. (2014). *Motor Gelişimi Anlamak: Bebekler, Çocuklar, Ergenler, Yetişkinler* (7. Baskı). (D. Sevimay Özer, & A. Aktop, Çev.). Nobel Akademik Publishing: Ankara.
- Genta, M. L., Menesini, E., Fonzi, A., Costabile, A. & Smith, P. K. (1996). Bullies and Victims in Schools in Central and Southern Italy. *European Journal of Psychology of Education*, 11(1), 97-110.
- Giles, J. W. & Heyman, G. D. (2005). Young Children's Beliefs about The Relationship Between Gender and Aggressive Behavior. *Child Development*, 76(1), 107-121.
- Gini, G. (2004). Bullying in Italian Schools: an Overview of Intervention Programmes. *School Psychology International*, 25(1), 106-116.
- Gini, G. (2006). Bullying as a Social Process: The Role of Group Membership in Students' Perception of Inter-Group Aggression at School. *Journal of School Psychology*, 44(1), 51-65.
- Gofin, R., Palti, H. & Gordon, L. (2002). Bullying in Jerusalem Schools: Victims and Perpetrators. *Public Health*, 116(3), 173-178.
- Gorsek, A. K. & Cunningham, M. M. (2014). A Review of Teachers' Perceptions and Training Regarding School Bullying. *Pure Insights*, 3(1), 6-10.
- Gök, F. (2017). *Lise Öğrencilerinde Akran Zorbalığına Maruz Kalma: Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Anne-Babaya Duygusal Erişilebilirlik* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Gökduz, N. (2018). *Sporcu Kimliğine Sahip Lise Öğrencilerinde Akran İlişkileri ve Akran Zorbalığının İncelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Gökkaya, F. ve Tekinsav-Sütçü, S. (2018). İlköğretim Öğrencilerinde Zorbalık Eğilimini Azaltmaya Yönelik Bilişsel Davranışçı Bir Müdahale Programının Geliştirilmesi ve Etkililiğinin Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 43(193), 91-108.
- Gökler, R. (2007). *İlköğretim Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gökler, R. (2009). Okullarda Akran Zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511-537.
- Gülay, H. (2008). *5-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Akran İlişkileri Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışmaları ve Akran İlişkilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Günay, Ş. ve Can, G. (2018). Zorbalıkla Baş Etmeye Yönelik Bir Akran Destek Programının Etkililiği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(51), 266-294.
- Güner, F. (2009). *7. Sınıf Öğrencilerinden Akran Zorbalığı Zorba ve Kurbanlarının Okul Başarı Düzeyleri ve Sosyometrik Statülerinin Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Güneş, A. ve Güneş, F. (2017). Bilişsel Gelişim Dönemleri ve Çocuk Kütüphaneleri. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 15(60), 25-49.

- Gür, N., Eray, Ş., Makinecioğlu, I., Siğirli, D. ve Vural, A. P. (2020). Akran Zorbalığı ile Aile Duygu Dışa Vurumu ve Psikopatoloji Arasındaki İlişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 77-86.
- Gürdoğan-Bayır, Ö. ve Gültekin, M. (2019). Çatışma Çözme Becerisi Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 214-239.
- Güven, F. (2015). *Ortaokul 8. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalık Yapmaları ile Zorbalığa Maruz Kalmalarının, Cinsiyet, Anne-Baba Eğitimi, Sosyoekonomik Düzey ve Empati Eğilimi Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Toros Üniversitesi, Mersin.
- Hakan, S. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Farklı Zorbalık Türleri ile Karşı Karşıya Kalma Sıklığının ve Boyun Eğme Davranışı ile Durumluk-Sürekli Öfke ile İlişkinin Karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi*, 190, 54-71.
- Hall, K. & Cook, M. (2012). *The Power of Validation: Arming Your Child Against Bullying, Peer Pressure, Addiction, Self-harm, and Out-of-Control Emotions*. New Harbinger Publications: Oakland.
- Hanani, A. A. K. (2018). *Filistin'de Lise Öğrencileri Arasındaki Akran Zorbalığının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Hanhan, A. A. (2012). *Onarıcı Disiplin Modelinin Liselerde, Akran İstismarı ve Şiddeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Hanish, L. D., Ryan, P., Martin, C. L. & Fabes, R. A. (2005). The Social Context of Young Children's Peer Victimization. *Social Development*, 14(1), 2-19.
- Harris, M. J. (Ed.). (2009). *Bullying, Rejection, & Peer Victimization: A Social Cognitive Neuroscience Perspective*. Springer Publishing Company: New York.
- Hay, D. F., Payne A., & Chadwick, A. (2004). Peer Relations in Childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(1), 84-108.
- Hoover, J. H., Oliver, R. & Hazler, R. J. (1992). Bullying: Perceptions of Adolescent Victims in The Midwestern USA. *School Psychology International*, 13(1), 5-16.
- Hoşgörür, V. ve Orhan, A. (2017). Okulda Zorbalık ve Şiddetin Nedenleri ve Önlenmesinin Yönetimi (Muğla Merkez İlçe Örneği). *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 859-880.
- İnan, H. Z. (2005). Okullarda Çocuklar Arası Zorbalık. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(22), 161-170.
- James, A. (2010). School Bullying. *Research Briefing*. 1-21.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Marttunen, M., Rimpelä, A. & Rantanen, P. (1999). Bullying, Depression, and Suicidal Ideation in Finnish Adolescents: School Survey. *Bmj*, 319(7206), 348-351.
- Kapıcı, E. G. (2004). İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Kara, H. ve Kaçar, M. (2017). Akran Zorbalığı ve Toplumsal Önemi: İki Olgu Sunumu. *Anatolian Clinic*, 22(2), 114-118.
- Karaca, K. (2018). *Ortaokullarda Akran Zorbalığının Yaygınlığının ve Zorba-Mağdurların Depresyon ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (28. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Karataş-Baran, G. (2008). *Öğretmenlerin ve Öğrencilerin Görüşlerine Dayalı Olarak Okullarda Şiddet ve Okul Güvenliğinin İncelenmesi: Keçiören Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kartal, H. (2008). İlköğretim Okullarında Zorbalık Yapanlar ve Zorbalığa Uğrayanlar. *Education Sciences*, 3(4), 712-730.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim Öğrencilerine Yönelik Bir Zorbalık Karşıtı Program Uygulaması: Okulu Zorbalıktan Arındırma Programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(2), 207-227.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2009). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenler ve Öğrenim Gören Öğrencilerin Zorbalığa Yönelik Görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 539-562.
- Kaşıkçı, F. (2018). *Ergenlerde Akran Zorbalığı ile Başa Çıkma Stratejileriyle Bilişsel Çarpıtmalar ve Öz Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kaya, E. (2018). *Akran Zorbalığında Ahlaki Uzaklaşma Düzeyinin ve Mağdurun Sosyal Kimliğinin Mağdura Yardım Etme İsteğine Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Keskin, T. (2010). *İlköğretim Okullarındaki Öğrencilerin Akran Zorbalığının Benlik Saygısıyla İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Kılıç, N. (2009). *İlköğretim 6, 7, 8. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması (Konya İli Cihanbeyli İlçesi İlçe Merkez Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kılıç, S. (2010). *Akran İstismarının İlköğretim Öğrencilerinin Okul İklimi Algıları Üzerindeki Etkisi (Esenyurt İlçesi Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Kıncal, R.Y. (Ed.) (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (3. Baskı), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kırık, E. (2017). *Beş-Altı Yaş Çocuklarına Yönelik Zorbalığı Önleme Programının Çocukların Zorbalık Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kızmaz, Z. (2006). Okullardaki Şiddet Davranışının Kaynakları Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 30(1), 47-70.
- Kocacık, F. (2001). Şiddet Olgusu Üzerine. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Kocaşahan, N. (2012). *Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ve Sanal Zorbalık*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Kocatürk, M. (2014). *Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ile Siber Zorbalık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kol, S. (2011). Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 1-21.
- Köksal-Akyol, A. (Ed.) (2019). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I 0-36 Ay* (2. Baskı). Anı Yayıncılık: Ankara.
- Kiriakidis, S.P. & Kavoura, A. (2010). Cyberbullying: A Review of The Literature on Harassment Through The İnternet and Other Electronic Means. *Fam Community Health*, 33, 82-93.
- Kurnaz, A. (2009). *Saldırganlık ve Akran Mağduriyetinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Lereya, S. T., Copeland, W. E., Costello, E. J. & Wolke, D. (2015). Adult Mental Health Consequences of Peer Bullying and Maltreatment in Childhood: Two Cohorts in Two Countries. *The Lancet Psychiatry*, 2(6), 524-531.
- Lynn-Hawkins, D., Pepler, D. J. & Craig, W. M. (2001). Naturalistic Observations of Peer Interventions in Bullying. *Social Development*, 10(4), 512-527.
- Ma, X., Stewin, L. L. & Mah, D. L. (2001). Bullying in School: Nature, Effects and Remedies. *Research Papers in Education*, 16(3), 247-270.
- MEB, (2006). Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Okullarda Şiddetin Önlenmesi, Ankara.
- MEB, (2008). Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Öğrencilerin Şiddet Algısı, Ankara.
- Menesini, E. & Salmivalli, C. (2017). Bullying in Schools: The State of Knowledge and Effective Interventions. *Psychology, Health & Medicine*, 22(1), 240-253.
- Mermer, F. (2012). *Ortaöğretim Öğrencilerinde Akran Çatışmasının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Metin-Aslan, Ö. (2013). *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Oyun Davranışları ve Oyunlarında Ortaya Çıkan Zorbalık Davranışları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Metin-Aslan, Ö. ve Tuğrul, B. (2014). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Oyunlarında Ortaya Çıkan Zorbalık ve Mağdur Olma Davranışlarının İçerik Analizi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 7(1), 60-77.
- Miles, M. B. & Huberman, M. (1994). *Qualitative Data Analysis: A Expanded Sourcebook* (2. Baskı). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mouttapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbach, L.A. & Unger, J.B. (2004). Social Network Predictors of Bullying and Victimization. *Adolescence*, (39), 315-336.
- Nalbant, A., Babaoğlu, E. ve Çelik, E. (2018). Akran Zorbalığına Uğrayan Kurban Karşı Empati Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2018; 14(2), 840-851.
- Nasheeda, A., Hassan, N. C. & Hassan, S. A. (2017). Relationships Between Bullies, Victims and Mental Health Issues Among Adolescents. *The Maldives National Journal of Research*, 5(1), 23-44.
- Nazır, T. (2018). *Keşmir'deki Lise Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Yaygınlığı ve Niteliğinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Nocentini, A., Fiorentini, G., Di Paola, L. & Menesini, E. (2019). Parents, Family Characteristics and Bullying Behavior: A Systematic Review. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 41-50.
- Oldenburg, B., Bosman, R. & Veenstra, R. (2016). Are Elementary School Teachers Prepared to Tackle Bullying? A Pilot Study. *School Psychology International*, 37(1), 64-72.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School. What We Know and What We Can Do*. Blackwell Publishing: Boston, MA.
- Olweus, D. (1994). Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
- Olweus, D. (1997). Bully/Victim Problems in School: Facts and Intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495-510.

- Olweus, D. (2014). Acoso Escolar, "Bullying", En Las Escuelas: Hechos E Intervenciones. *Centro De Investigación Para La Promoción De La Salud, Universidad De Bergen, Noruega*, 2.
- Örengül, A. C. ve Sabuncuoğlu, O. T. (2018). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocuklarda Akran Örselenmesi/Zorbalık. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(4), 405-410.
- Özdemir, A. N. (2017). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Akran Şiddetine Maruz Kalma Düzeyi, Mizaç Tarzı ve Empatik Becerilerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir, S. (2015). *Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyetin, Anne-Baba ve Akran İlişkilerine Göre İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir, S. (2016). *Ergen Riskli Davranışlarının Akran Zorbalığı, Örselenme Yaşantıları ve Psikolojik Sağlık ile İlişkisinde Sapkın Arkadaşların Aracı Etkisinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Özgür, G., Yörükoğlu, G. ve Baysan-Arabacı, L. (2011). Lise Öğrencilerinin Şiddet Algıları, Şiddet Eğilim Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(2), 53-60.
- Özkal, U. Ü. (2011). *Üniversite Öğrencileri Arasında Zorbalık ve Zorbalığın Psikolojik Sorunlarla İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Palabıyık, A. (2009). *Öğretmen Adaylarının Okul Ortamında Yaşanan Problem Davranışlar ile İlgili Bilgi, Beceri ve Tutumlarının Geliştirilmesine Yönelik Bir Eğitim Programı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Palak, T. (2018). *İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan İşbirliğine Dayalı Öğrenme Yöntemi Birleştirme Tekniğinin Öğrencilerin Sosyal Becerilerine ve Akran Zorbalığına Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Pasin, S. (2017). *Okul Öncesi 3-6 Yaş Arasında Görülen Akran Zorbalığı Konusunda Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Toros Üniversitesi, Mersin.
- Pateraki, L. & Houndoumadi, A. (2001). Bullying Among Primary School Children in Athens, Greece. *Educational Psychology*, 21(2), 167-175.
- Perren, S. (2000). *Kindergarten Children Involved in Bullying: Social Behaviour, Peer Relationships, and Social Status*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Universität Bern, Philosophisch-Historischen Fakultät, Bern, Switzerland.
- Perry, D. G., Perry, L. C. & Rasmussen, P. (1986). Cognitive Social Learning Mediators of Aggression. *Child Development*, 57, 700-711.
- Polat, O. ve GÜldoğan, E. (2016). Kardeşler Arası Şiddete Genel Bakış. *Alanyazın Sempozyum Psikiyatri Nöroloji Davranış Bilimleri Dergisi*, 9, 13-20.
- Quiggle, N. L., Garber, J., Panak, W. F., & Dodge, K. A. (1992). Social Information Processing in Aggressive and Depressed Children. *Child Development*, 63(6), 1305-1320.
- Reemst, L.V., Fischer, T.F.C. & Zwirs, B.W.C (2016). Social Information Processing Mechanisms and Victimization: A Literature Review. *Trauma, Violence & Abuse*, 17(1), 3-25.
- Rigby, K. (1997). Attitudes and Beliefs about Bullying among Australian School Children. *The Irish Journal of Psychology*, 18(2), 202-220.

- Rigby, K. (2017). Exploring The Gaps Between Teachers' Beliefs about Bullying and Research-Based Knowledge. *International Journal of School & Educational Psychology*, 6(3), 165-175.
- Salı, G. (2014). Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Akran İlişkilerinin ve Akran Şiddetine Maruz Kalmanın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(2), 195-216.
- Sanapo, M. S. (2017). When Kids Hurt Other Kids: Bullying in Philippine Schools. *Psychology*, 8(14), 2469-2484.
- Sarı, H. ve Pürsün, T. (2019). Kaynaştırma Sınıflarında Akran Zorbalığının Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri Açısından İncelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 731-768.
- Satan, A. (2006). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Zorba Davranış Eğilimlerinin Okul Türü ve Bazı Sosyo Demografik Değişkenler ile İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Scheithauer, H., Hayer, T., Petermann, F. & Jugert, G. (2006). Physical, Verbal and Relational Forms of Bullying among German Students: Age Trends, Gender Differences and Correlates. *Aggressive Behavior: Official Journal of The International Society for Research on Aggression*, 32(3), 261-275.
- Seçer, İ. (2014). *Akran Zorbalığına Uğrayan Ergenlerin Mağduriyet Algılamaları ve Kullandıkları Başa Çıkma Stratejilerine Grupla Psikolojik Danışmanın Etkisinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Seçer, Z., Gülay-Ogelman, H., Şimşek, H., Önder, A. ve Bademci, D. (2014). Akran Şiddetine Maruz Kalan ve Kalmayan 5-6 Yaş Okul Öncesi Çocukların Okula Uyumlarının Analizi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 351-375.
- Sezen, M. F. (2018). *Ergenlerde Akran Zorbalığı, İnternet Bağımlılığı ve Duygusal Zekâ Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Shakoor, S., Jaffee, S.R., Bowes, L., Ouillet-Morin, I., Andreou, P., Happe F., Moffitt, T.E. & Arseneault, L (2012). A Prospective Longitudinal Study of Children's Theory of Mind and Adolescent Involvement in Bullying. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 53(3), 254-261.
- Slee, P. T. & Skrzypiec, G. (2016). *Well-Being, Positive Peer Relations and Bullying in School Settings*. Springer International Publishing: Switzerland.
- Smith, P. K. & Ananiadou, K. (2003). The Nature of School Bullying and The Effectiveness of School-Based Interventions. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 5(2), 189-209.
- Smith, P. K. & Shu, S. (2000). What Good Schools Can Do about Bullying: Findings from a Survey in English Schools after a Decade of Research and Action. *Childhood*, 7(2), 193-212.
- Smith, P. K. (2018). Commentary: Types of Bullying, Types of Intervention: Reflections on Arseneault. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59(4), 422-423.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Stassen-Berger, K. (2007). Update on Bullying at School: Science Forgotten? *Developmental Review*, 27(1), 90-126.

- Stockdale, M. S., Hangaduambo, S., Duys, D., Larson, K. & Sarvela, P. D. (2002). Rural Elementary Students', Parents' and Teachers' Perceptions of Bullying. *American Journal of Health Behavior*, 26(4), 266-277.
- Sutton, J., Smith, P. K. & Swettenham, J. (1999). Bullying and "Theory of Mind": A Critique of the "Social Skills Deficit" View of Anti-Social Behaviour. *Social Development*, 8(1), 117-127.
- Şahan, B. (2010). *İlköğretim İkinci Kademe Öğretmen ve Öğrencilerinin Şiddet Olgusuna İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, M. (2009). Anasınıfı Öğretmenlerinin Akran Zorbalığı ile İlgili Algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17), 1-16.
- Takış, Ö. (2007). *Orta Öğretim Kurumları için Geliştirilen Zorbaca Davranışlarla Baş Edebilme Programının Etkisinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Tarshis, T. P. (2010). *Living with Peer Pressure and Bullying*. Facts on File: New York.
- Tatlıoğlu, K. (2016). Okullarda Şiddet ve Zorbalık: Risk Faktörleri, Koruma, Önleme ve Müdahale Hizmetleri: Konya Örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 209-232.
- Thompson, E. M. (2019). Understanding Bullying and The Necessity for Prevention and Intervention in Schools. Liberty Üniversitesi.
- Totan, T. (2007). Okulda Zorbalığı Önlemede Eğitimcilere ve Ebeveynlere Öneriler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 190-202.
- Trawick-Smith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. [Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı]* (5. Baskı). (B. Akman, Çev.). Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Tura, G. (2008). *Akran Zorbalığına Maruz Kalmayı Yordayan Özellikler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Turan, F. ve Yükselen, A. İ. (2015). *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-2*. Hedef CS Basın Yayın: Ankara.
- TÜBİTAK, Öğretmen El Kitabı: Okullarda Şiddet ve Zorbalığın Önlenmesi, (b.t.).
- Türker, G. (2012). *İlköğretim Öğretmenlerinin Akran Zorbalığına Yönelik Tutumlarını Etkileyen Faktörler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Türktaş, Ş. (2013). *Zorbalıkla Baş Etmeye Yönelik Akran Destek Programının Ortaokul 6. ve 7. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalıkla Baş Etme Becerilerine Etkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Umutlu, Ç. (2010). *Çocuk Dostu Okul Projesi Kapsamında Olan ve Olmayan İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Öz Güvenleri ile Zorbalık Eğilimlerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Undheim, A. M. & Sund, A. M. (2010). Prevalence of Bullying and Aggressive Behavior and Their Relationship to Mental Health Problems among 12-to 15-Year-Old Norwegian Adolescents. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 19(11), 803-811.
- UNESCO (2017). School Violence and Bullying: Global Status Report.
- UNICEF (2018). An Everyday Lesson #ENDviolence in Schools.
- Uysal, H. (2011). *Okul Öncesi Dönemde Görülen Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Uysal, H. ve Dinçer, Ç. (2012). Okul Öncesi Dönemde Akran Zorbalığı. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(4), 468-483.

- Ünalnış, M. (2010). *Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Zorba/Kurban Davranışları ile Sosyal Beceri ve şiddete Yönelik Tutumları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Ünalnış, M. ve şahin, R. (2012). şiddete Yönelik Tutum ve Okul Zorbalığı. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1(1), 63-71.
- Üstündağ şener, N., Başar, M., şen, B. ve Göncü, A. (2015). Öğretmen Görüşlerine Göre Öğrencilerin Zorba Davranışlara Başvurma Düzeyleri ve Öğrenme Ortamlarının İncelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 41, 157-173.
- Wood, D. (1998). *How Children Think and Learn* (2th. Ed.). Blackwell Publishing: Malden, MA.
- Yalçıntaş-Sezgin, E. (2018). Okul Öncesi Öğretmenlerin Akran Zorbalığına İlişkin Algı ve Görüşleri: Zorbalık Davranışları Tespitleri, Zorbalık Davranışları Karşısında Uyguladıkları Stratejiler ve Aldıkları Önlemler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 85-104.
- Yaman, E. ve Kocabaşoğlu, N. (2011). Zorbalığa Farklı Bir Bakış: Öğrencilerin Öğretmenlerine Zorbalık Yaptığı Bir Dikey Zorbalık Araştırması. *İlköğretim Online*, 10(2), 653-666.
- Yapıcı, ř. ve Yapıcı, M. (2005). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Anı Yayıncılık: Ankara.
- Yavuzer, H. (2007). *Çocuk Psikolojisi*. (30. Baskı). Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Yenilmez, Y. ve Seferoğlu, S. S. (2013). Sanal Zorbalık ve Öğretmenlerin Farkındalık Durumlarına Bir Bakış. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 420-432.
- Yorgun, E. (2017). *Korunmaya Muhtaç Olan ve Aileleri ile Birlikte Yaşayan 61-72 Aylık Çocukların Ahlaki Değerleri ile Akran İlişkileri ve Akran şiddetine Maruz Kalma Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Zinnur-Kılıç, E. (2012). Ergenlerde şiddet Kullanımı: Bireysel ve Ailesel Etkenler. *Noropsikiatri Arşivi Dergisi*, 49(4), 260-265.
- Zülal, A. (2001). şiddet. *Bilim ve Teknik Dergisi*, (399), 34-39.

EKLER

EK 1: Etik Kurul Onayı

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARARLARI

TOPLANTI SAYISI:08

KARAR TARİHİ:11.12.2019

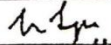

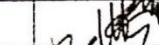
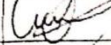

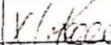
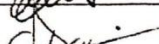
KARAR 2019/122

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi Mustafa KUTLU'nun "İlkokul 3. ve 4.Sınıf Öğrencilerinin ve Öğretmenlerinin Akran Zorbalığına İlişkin Görüşleri" başlıklı Yüksek Lisans Tezi kapsamında kullanacağı veri toplama araçlarının, etik açıdan sakıncalı olmadığına, katılanların oy birliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Prof. Dr. İsa SAGBAŞ

Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanı

	ADI SOYADI	İMZA	NO	ADI SOYADI	İMZA
1	Prof. Dr. İsa SAGBAŞ		5	Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN	
2	Prof. Dr. H. Hüseyin BAYRAKLI		6	Prof. Dr. İsmail AYDOĞUŞ	
3	Prof. Dr. Mustafa GÜLER		7	Prof. Dr. Nusret KOCA *	
4	Prof. Dr. Celal DEMİR				

EK 2: Araştırma İzni

T.C.
İSCEHİSAR KAYMAKAMLIĞI
İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 83983764-20-E.4662749
Konu : Akran Zorbalığı Eğitim Programı

03/02/2020

KAYMAKAMLIK MAKAMINA
İSCEHİSAR

İlgi : İscehisar İlkokulu Müdürlüğünün 03/02/2020 tarihli ve 78779691-51.05-E.4546078 sayılı yazısı.

İlgi yazıya istinaden İscehisar İlkokulu Müdürü Mustafa KUTLU' nun İlçemiz Şehit Vural Şahin İlkokulu, Karamehmet İlkokulu ve İscehisar İlkokulunun 3. ve 4. sınıf öğrencilerine Perşembe günleri toplam 8 ders saati "Akran Zorbalığı Eğitim Programı" uygulaması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde Olurlarınıza arz ederim.

Turgut KARAKIŞ
İlçe Milli Eğitim Müdürü

OLUR
03/02/2020
Uğur KAPAR
Kaymakam V.

Özel İdare İş Hanı Kat:4 03750 İscehisar
Elektronik Ağ: <http://iscehisar.meb.gov.tr>
e-posta: iscehisar03@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Mevlüt ATA - Bilgisayar İşletmeni
Tel: (0 272) 341 30 99
Faks: (0 272) 341 36 39

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden e621-9b92-33b1-8bce-a172 kodu ile teyit edilebilir.

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa KUTLU, 1986 yılında Kayseri’de doğdu. İlköğrenimini sırasıyla Gaziantep Şahinbey İlkokulu, Kayseri Şükrü Malaz İlkokulu, Kayseri Sabahat Hıfzı Gözübüyük Ortaokulu ve Nevşehir Mehmet Gülen İlköğretim Okulu’nda tamamladı. Eğitim hayatına Nevşehir Lisesi’nde devam eden Kutlu, 2008 yılında Erciyes Üniversitesi Sınıf Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. 27/08/2008 tarihinde Muş/Malazgirt Çiçekveren İlköğretim Okulu’nda Sınıf Öğretmeni ve Müdür Yetkili Öğretmen olarak göreve başladı. 15/09/2010 tarihinde Afyonkarahisar/İscehisar/Selçuklu İlkokulu’na atandı. İscehisar/Cevizli İlkokulu’nda 3 yıl görevlendirme ile çalıştı. Müdür Yetkili Öğretmenlik ve Müdür Vekilliği görevlerinde bulundu. 02/02/2015 tarihinde İscehisar/Selçuklu İlkokulu’nda Müdür Yardımcısı olarak görevine devam etti. 11/07/2016 tarihinden itibaren de İscehisar İlkokulu’nda Okul Müdürü olarak görevini yürütmektedir. 2018–2019 eğitim öğretim yılında, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sınıf Eğitimi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. Akran zorbalığı üzerine çalışmalar yürütmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

